SAÇAK

12 Eylül İç Barışı Sağlayabildi mi?

* * *

Halil Berktay, Cenan Bıçakçı, Sungur Savran
Sosyalist Partide Demokrasi

* * *

Murat Belge
Birleşik Sosyalist Partinin Önündeki Engeller

* * *

Erendiz Atasü, Mehmet Bedri Gültekin, Feyyaz Kayacan,
Şevket Pamuk, Doğu Perinçek, Cemal Süreya,
Hasan Yalçın, Erkan Yücel, Feyza Zileli

SAYI:32 **EYLÜL 1986** **400 TL. (kdv dahil)**

KAYNAK YAYINLARI

YENİ ÇIKAN KİTAPLARIMIZ

Sivil toplum ve politik toplum.
Merkez ve merkezkaç.
Türk toplumunu devlet mi yarattı?
Osmanlı devleti ve ordusu sınıflarüstü müydü?
Türk ordusunun tarihsel kaynakları.
Bürokrasi teorileri.
Kemalist Devrim ve Türk Jakobenizmi.
Devrimci Kemalizm ve resmi "Atatürkçülük"
Kemalizm ve İslam.
Türk devriminin katılaşması.
Toplumsal çoğulculuktan siyasal çoğulculuğa: 1946 ve 27 Mayıs.
Türkiye'de çok partili rejimin dayanıklılığı ve temeli.
Askeri darbeler, 12 Mart, 12 Eylül.
Bonapartizm ve militarizm.
"Türk'ün Türk'ten Başka Dostu Yok"mu?
Bağnaz Türk milliyetçiliğinin "efendi millet" teorisi ve benmerkezciliği.
Demokrasi ve 2000'ler.
(Resmi tezlerin, devlet fetişizminin, milliyetçiliğin, "sivil toplumculuğun", "Kerim devlet" ve bürokrasi teorilerinin eleştirisi temelinde)

KDV dahil 1650 TL.

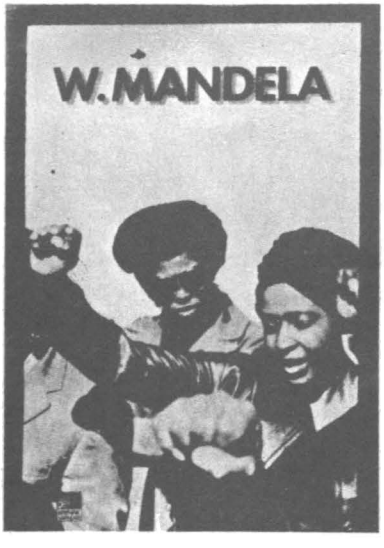

Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cagaloğlu-İSTANBUL Tel: 520 66 27

SAÇAK
SİYASET KÜLTÜR EKONOMİ FORUMU

Aylık Dergi, Eylül 1986
Sayı: 32

Sahibi:
KÂMİL ARSLANTÜRKOĞLU

Yazışleri Müdürü:
İLHAN KIRIT

Sanat ve Edebiyat Yönetmeni
CEMAL SÜREYA

Yönetim Yeri:
Nuruosmaniye Cad. 3/2
Cağaloğlu/İstanbul
Tel:526 42 93

Yazışma Adresi:
İLHAN KIRIT
P.K.574 Sirkeci-İstanbul

Posta Çeki No:
KÂMİL ARSLANTÜRKOĞLU
149322

Yurtdışı Gönderileri İçin:
İLHAN KIRIT
İş Bankası Türbe Şubesi
6511-55624-U

Abone Koşulları:

1 Yıllık	4500
6 Aylık	2250
Yurtdışı Yıllık	45 DM

İlanlar:

İç Sayfalar	100.000
İç Kapak	150.000
Arka Kapak Renkli	200.000

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Sistem Ofset

Baskı: Yeni Doğuş Veb Ofset
575 39 09

Kapak Baskı: Matbaa 70

Dağıtım: GAMEDA

İÇİNDEKİLER

Bu sayıda
Birleşik Sosyalist Parti ve Emekçi Önderleri Birikimi 2

Başyazı
12 Eylül İç Barışı Sağladı mı? 3

Türkiye'den/Dünya'dan 4

- Bugün Demokratik Sürece Katkıda bulunmak için SHP'ye oy verelim. • Kapalı Rejimin Fazileti
- Nikaragua: Şahin Pençesinde Kuş Değil
- Irkçı Rejim Yolun Sonunda.

Şevket Pamuk ile söyleşi
Doların Önlenemez Yükselişi ve Onlenemez Düşüşü 9

Murat Belge ile söyleşi
Birleşik Sosyalist Partinin Önündeki Sorunlar 12

Panel: Halil Berktay, Cenan Bıçakçı, Sungur Savran
Sosyalist Partide Demokrasi 23

Mehmet Bedri Gültekin
Kaba Solculuğun Tipik Bir Örneği 35

Feyza Zileli
1970 Sonrası Türk Romanında Sol 39

Erendiz Atasü
"Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi" Sözleşmesi Üzerine Neler Yapılabilir? 48

Tartışma

Doğu Perinçek
DP'nin İdeal Anayasası 1924 mü? 52

Sanat/Edebiyat

Feyyaz Kayacan
Boya 55

Cemal Süreya
Günümüzde Devlet ve Sanatçı 56

Hasan Yalçın
Okumak 57

Ölümünün Birinci Yılında Erkan Yücel'den Notlar 58

Yayın Dünyası

Hasan Yalçın
Rudin: Şakıyan Oblomov 62

Birleşik Sosyalist Parti ve Emekçi Önderleri Birikimi

Elinizdeki sayımız, ağırlıklı olarak birleşik bir sosyalist partinin oluşturulması sürecinin sorunlarına ayrılmış bulunuyor.

Dernekleriyle, kitle hareketleriyle, sendikası ve greviyle toplum insiyatifinin ülkemizdeki gelişmeyi etkilediği bir yirmi yıldan sonra, bu döneme tepkinin belirlediği bir askeri rejim koşullarından çıkma çabasının sancılarını yaşıyoruz. Sık sık belirtildiği gibi, 12 Eylül gelecek üzerinde koyu bir gölge bıraktı, bir otoriter kurumlaşma getirdi. Kitlelerin politikadan uzaklaştırılmasını tamamlayan çok önemli bir devlet politikası ve uygulaması da, toplumun örülen dinci ideolojik ağ içinde düzene bağlanması çabasıydı. Devletin toplum üzerindeki kontrolünü güçlendiren önlemler, kaçınılmaz olarak resmî terörü de içerdiği için bıraktığı izler ve getirdiği sorunlar gerçekten derindir. Bütün bu ulusal koşullara kapitalizmin 70 yıldır ilk kez bir ideolojik üstünlük duygusuna kapıldığı ve dünya halklarının mücadelesinin belli bir durgunluk döneminden geçtiği uluslararası durumu da eklemek gerekir.

İşte birleşik bir sosyalist partiyi, böyle güçlükler içinde, bu güçlükleri göğüslemek ve gerek ülke planında gerekse dünya çapında yeni bir yükselişin görevlerini başarmak için istiyoruz. Örgütlenme sürecinin önünde nesnel zorluklar bulunduğu gibi, aslında Türkiye'deki sosyalist hareketin bugünkü gelişme düzeyi açısından arkada kalmış problemler de vardır.

Birleşik bir sosyalist parti için yürütülen çabalar, kuşkusuz bazı başarılar kazandı. Asıl olan budur. Son yıllarda ideolojik hayata hakim olan durgunluğun yavaş yavaş arkada bırakılmasında, sosyalizmin çeşitli sorunlarının yeniden tartışılmaya başlanmasında bile, birleşik sosyalist parti girişimi başlıca etken olmuştur. Üstelik bu tartışmada, gerçeği arama ve birleşme isteği, geçmişe göre güçlüdür ve gelişmenin yönünü belirlemelidir. Kanatları olan ve bununla bağlantılı olarak demokratik bir örgüt hayatını geçrekleştirecek, teoride yaratıcı, hiçbir ideolojik merkez kabul etmeyen, Türkiye emekçilerinin insiyatifini dünyayı değiştirmede esas alan, sosyalizmin evrensel teorik kazanımları temelinde deneyleri aşma ruhuna sahip bir sosyalist parti düşüncesi, gittikçe genişleyen bir anlaşma zemini oluşturmaktadır.

Bunlar olumlu noktalar. Ancak birleşik bir sosyalist parti kurulması yönündeki girişim, böyle bir partinin esas sahibi olan, onun omurgasını oluşturacak emekçi önderleri birikimi ile henüz birleşememiştir. Bugün özellikle İstanbul'da, 1960'ların Türkiye İşçi Partisi'nin ve 1970'lerin sosyalist partilerinin güçlerini kat kat aşan bir emekçi önderleri birikimi vardır. Sendika yöneticisi, baş temsilci, temsilci ve işçi önderi düzeyindeki önemli sayıda işçi, sosyalistleri birleştiren bir örgütlenmede yer almak, bu örgütlenmenin omurgasını oluşturmak istiyor. Parti girişimi ile emekçi önderleri birikiminin birleşmesi, sosyalist parti sürecinin bugün karşılaştığı sorunları çözmede anahtar değerindedir.

Sosyalist partinin oluşturulmasında, 1980 öncesi parti ve grupların seçkinlerini biraraya getirme yolu izlendi. Ancak bu seçkinler kavramına emekçi önderlerinin katılması, bir sosyalist parti için hayati önemdedir. "İşçilerin söz ve karar sahibi oldukları" bir partinin yaratılmasının yolu da budur. Aslında bir emekçi partisi inşa etmek için, bir başlangıç noktası olarak bir önder işçiler birikimi vardır ve bu birikim parti girişimiyle buluşmak isteğindedir. Bunun somut olarak görülmesi, sosyalist aydınların şevkini artıracak ve sürece yeni bir ivme verecektir.

Bugüne kadar çeşitli örgütler içinde mücadele etmiş, genç ve dinamik birikimin sosyalist partiye kazanılmasında da, emekçi önderleri kitlesinin belirleyici bir rolü olacaktır. Emekçi karakter, reformculuğa değil, esas olarak bu devrimci birikime yönelişin esas iticisi ve güvencesidir.

2000'lerin Türkiye'sini yaratacak emekçi kitlelerle birleşmek için, bir örgütlü çekim merkezi yaratmak: İnsanın tarihe müdahalesinin bugünkü somut görevi budur.

SAÇAK

12 Eylül İç Barışı Sağladı mı?

12 Eylül'ün en önemli gerekçesi ve iddiası, iç barışı gerçekleştirmekti. Müdahalenin sorumluları, olağanüstü dönemin bütün olumsuzluklarını anaların gözyaşlarını dindirdiklerini öne sürerek mazur gösteriyorlar. Ülkemizdeki her özgürlük ve refah istemi, 'Beş bin insanın öldüğü 12 Eylül öncesi günlere geri mi dönelim' diye karşılanıyor.

12 Eylül, ülkemize gerçekten barış getirdi mi? Sorumluların bu yöndeki iddiası, sorgulamasız kabul görüyor. Her iddianın sınandığı alan, hayatın kendisidir. 12 Eylül'ün iddiasını da gerçeklerin denek taşına vurmak gerekmez mi?

İddiayı öncelikle kendi mantığı içinde sorgulayalım.

12 Eylül öncesi yıllarda ölen ve yaralanan insanların sayısı sık sık hatırlatılıyor. O zaman son iki yılda Doğu bölgesindeki silahlı eylem ve harekâtlarda hayatını kaybeden insanların sayılarını da alt alta yazıp toplayabilir ve bir değerlendirme yapabiliriz. Görülüyor ki, Doğu bölgesindeki silahlı olaylarda ölen sivil ve askerlerin sayısı, 1978-1979 yıllarıyla karşılaştırılabilecek kadar çoktur. Yalnız son on beş gün içinde, Tunceli ilinde sekiz, Hakkâri'de dokuz ve Irak sınırındaki hava harekâtında yüzün üzerinde insan can vermiştir.

12 Eylül'ün iddiasını, devleti değerler hiyerarşisinin doruğuna oturtan kendi felsefesi açısından sınayacak olursak, bilanço gene olumsuz çıkmaktadır. 1980 öncesi terör olayları, daha çok sağ ve sol örgütler arasında çatışmalar özelliğindeyken, bugün Doğu bölgesindeki gerilla harekâtları doğrudan doğruya devletin güçlerini, askerî birlikleri, askerî konvoyları, jandarma karakollarını vb hedef almaktadır. Bir nitelik farkı apaçık görülüyor. Silahlı terör, devletin dolaylı değil, doğrudan taraf olduğu bir üst aşamaya sıçramıştır.

Sayıların mantığı da, devletin mantığı da, 12 Eylül'ün iç barış getirdiği iddiasını doğrulamıyor. Böylece Bonapartizm, kendi felsefesi ve kendi haklılık gerekçesi açısından bile bir çözüm olamamıştır, başarısızdır.

Halkın mantığına gelince:

Halkın ezici çoğunluğu, 12 Eylül öncesinde kuşkusuz barış istiyordu. Sol adına girişilen şiddet eylemlerinin, kitle hareketleriyle, devrimci bir halk hareketinin yükselişiyle ya da haklı savunma kavramıyla esas olarak ilgisi yoktu. Bu eylemler, felsefe olarak da, maddi açıdan da halktan kopuktu; halkı tarih sahnesine çıkarmaya, siyasal statükoyu ve genel olarak Türkiye'yi değiştirmeye yönelik bir potansiyeli içermiyordu. Geniş yığınların özlemleri açısından anlamsız olan ve bizzat geniş yığınlar tarafından böyle algılanan terör karşısında, 12 Eylül öncesinde halkın bir numaralı talebi, iç barıştı. Geniş kitlelerden kopuk olmanın teorisini yapan "sol"cu terör örgütlerinin ne bu talebi duyması mümkündü, ne de duysa bile dikkate alması. Çünkü onlar, "suni dengeyi bozmak" gibi büyük bir tarihi misyonu üstlenmiş "kahraman öncüler" olarak, kitlelerin "tarihten gelen boyun eğmişliğine ve pasifliğine" de isyan ettiklerini düşünüyorlardı. Halkın haklı bulduğu ve katıldığı bir eylem çizgisi, daha başından damgalanmış ve aşağılanmıştı. Kuşkusuz kitlelere karşı duyarlı ve emekçilerle bağları olan sol, halkın iç barış talebini belirlemiş, ülkemizdeki "iç savaş" sloganlarını dünya

satranç tahtası üzerindeki anlamıyla değerlendirmiş ve bu eylem çizgisinin Türkiye'yi değiştirmeye yönelik bir özü bulunmadığını, sonuç itibariyle devlet terörünün haklı çıkarılmasına ve zaferine hizmet ettiğini saptamıştı. Ne var ki maceracı dalga, devlet terörünün kendisini haklı göstermesine yetecek boyutlardaydı. Nitekim devletle hesaplaşma çizgisi, sonuç olarak devletin gücünü kanıtladı ve statükonun istikrarına yaradı. Halkın iç barış isteği, devletten aşağı bir huzur harekâtına propaganda malzemesi olarak armağan edildi. Hatırlanacaktır: 12 Eylül'den beş ay kadar önce en yüksek rütbeli askeri yetkili, "Biz bu terör örgütlerini bir ay içinde ezeriz, ama kan dökmek istemiyoruz" diyordu. Bir kez "sol" terör örgütleri, "kan dökmek istememek" gibi, hele o günlerin koşullarında çok daha insancıl ve sıcak olan bir temayı, bir devlet terörü hazırlığına hediye etmişlerdi. Daha önemlisi ve bununla bağlantılı olarak, aslında o sözler kamuoyundan bir onay talebini de içeriyordu. Kamuoyunda oluşturulmak istenen talep şuydu: 'Gerekirse kan dökülsün, zaten her gün dökülüyor, yeter ki şu terörü ezin ve iç barışı sağlayın.' Halk adına ortaya atılan bireysel terörizmin dikkate almadığı halk etkenini, köklü bir devlet geleneğinin mirasçıları, o tarihi tecrübe birikimiyle elbette unutmamışlardı.

Halk, iç barış istiyordu; ama onun özlediği ne resmi terördü, ne özgürlükleri ortadan kaldıran ve bunu süreklileştiren bir otoriter kurumlaşmaydı ve ne de yüzde ellilere varan bir ekonomik statü kaybı. Gelgelelim aşağıdan yukarı bir demokrasi hareketinin getireceği iç barışın alternatifi ve zıddı olarak gerçekleşen yukardan aşağı çözümde, resmi terör, hürriyetsizlik ve kemer sıkma bir paket oluşturmaktaydı.

Bütün bunlara rağmen, etkisini her gün biraz daha yitirmekle birlikte, "12 Eylül öncesine geri mi dönelim" tehdidi karşısında sıradan halkın bütünüyle duyarsız olmadığını görmemek mümkün değil. Bu noktada, Doğu bölgesinin özelliği de devreye giriyor. Sayıların diliyle konuştuğumuz zaman, bugün ölenlerin 1978-1979 yıllarıyla karşılaştırılabilecek oranlarda olduğunu belirliyoruz. Ama olaylar bir bölgede yoğunlaşmakta ve Türkiye'nin önemli kesimi, artık bu olayları kendi günlük hayatında duymuyor, fakat televizyondan ve gazetelerden öğreniyor. İstanbul ya da Ankara'daki insan, Doğu'daki gelişmeleri sanki toplumumuzun kenarındaki, hatta nerdeyse başka bir ülkedeki çatışmalarmış gibi izleyebilmektedir. Ama soruyu, Türkiye'de iç barış gerçekleşti mi diye koyarsak, bu duyarsızlığı sorgularız. En basiti, bugün Hakkâri, Siirt, Diyarbakır ve tüm olarak Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki insanın barışçı ve güvenlikli bir ortamda yaşadığını düşünmediği açıktır. "Anaların gözyaşlarına" sık sık gönderme yapılmıştır ve hâlâ da yapılıyor. Aynı göndeı me, pekâlâ 12 Eylül'ün başarısızlığını kanıtlamak için de yapılabilir. "Hain" ilan etmek, can verenlerin analarının gözyaşlarını dindirmez. Kaldı ki, doğum yerleri Türkiye haritasının her yerine serpili olan askerler de hayatlarını kaybediyorlar. Olayda Türkiye halkının tümünün geleceğini ilgilendiren derinlikleri görmeyenlerimiz bir hayli olsa bile, gelişmeler insanlarımızı günlük hayatlarında da yakalayabilir özelliktedir.

Bizce ülkemizin iç barış sorunu, halkın can korkusu olmadan, demokratik ve özgür bir ortamda güven içinde yaşama sorunu çözülememiştir. Şiddet, işkence, baskı ve hürriyetsizlik, toplumumuzda derin yaralar açmış ve acılar biriktirmiştir. İç barışı, halkın özgürlük ve refahının karşısına koyan resmi çözümün gönüllere ferahlık veren sonuçlar getireceği beklenemezdi. Şiddetin, genel olarak insanımızın manevi ve psikolojik varlığını sakatlaması ve geleceğimizi etkileyecek kötü tohumlar ekmesi dışında, derin sorunlar açtığı da meydandadır. Yenilik isteyen, toplumcu güçlerin ezilmesinin ciddi maliyetleri vardır. 1960 ve 1970'li yıllara damgasını vuran gelecek umudu, toplumu sevmek ve düşünmek, insancıllık, dayanışma, yenilik arayışı, okuma, araştırma, kültürel zenginleşme gibi duygu ve yönelişler de, solun Türkiye toplumuna verdiği sağlık etkenleri olarak, solla birlikte ezilmiştir. Oysa bunlar toplumumuzu diri tutmakta ve geleceğin Türkiye'sini yaratacak manevi yakıtı oluşturmaktaydı. 1980'lerin gelecekten beklentisi olmayan, geçmişe dönük veya bugüne sıkışmış, bencil, köşeyi dönme ruhuna sahip, toplumla ilgili dikkat ve duyguları körelmiş bir insan tipi imal etmesi son derece kaygı vericidir. 12 Eylül'ün dinci ideolojiyi yenileşmeye karşı bir dalgakıran olarak kullanmaya ve geniş kitleleri dını bağnazlıkla statüko içinde tutmaya yönelik bilinçli politikası, dinden beslenen bir şiddet ruhunun, ortaçağ bağnazlığının ve mezhep bölücülüğünün temellerini güçlendirmektedir.

Bu koşullarda, Türkiye'deki otorite sahipleri, ancak Osmanlı devletinin son zamanlarında rastlanan kısa ve dar görüşlü tavırlar sergiliyorlar. Türkiye'de iç barış sorunu, resmi kavrayışa göre, İçişleri Bakanlığının elindeki araçları güçlendirme ve askeri harekât boyutları içinde ele alınıyor. 1980'lerin sorumsuz ve kapalı rejim koşullarında, dizginsizce gelişen vurguncu, yiyici, olabildiğince asalak bir kesimin, fırsatı korkunç bir aç gözlülükle değerlendirme çabası, siyasal planda görüş mesafesini bütünüyle kapamış ve günübirlik düşünme ve önlem almayı alabildiğine güçlendirmiştir. İktidar sahipleri, Doğu bölgesindeki gelişmelerin çok yönlülüğü ve dünya güçler dengesini de içeren derin boyutları karşısında iki gün sonrasını düşünmekten ve hesap etmekten bile korkar hale gelmişlerdir.

Çok çarpıcı bir örnek verelim. 1925 yılındaki Şeyh Sait İsyanında dönemin Cumhuriyet iktidarı, isyancıları dinci, gerici ve emperyalizmin kışkırttığı kuvvetler olarak suçlamış ve isyanı bastırma harekâtını bu tezlerle açıklamıştı. Halifenin bayrağını açan ve dini ideolojiyle harekete geçen isyancıların karşısında Cumhuriyet ideolojisiyle çıkılmıştı. Bugün ise, Doğu bölgesinde devletin ve silahlı kuvvetlerin halka dağıttığı bildirilerin ideolojik içeriğini, Kuran'ın El-Enfal, Bakara sûrelerinden ayetler ve Peygamber hadisleri oluşturuyor. Devlet, evet lâik olduğu söylenen devlet, halkı teröristlere karşı "Allah yolunda savaşmaya", "Allaha ve resulüne itaate", çağırıyor, karşı güçleri ise "özgürlük" ve "ulusal kurtuluş"tan söz etmekle, kâfirlikle suçluyor. Açıktır ki, devletin bugün Doğu bölgesinde savunduğu ve dayandığı ideoloji, artık Cumhuriyet ideolojisi değildir. Bonapartizmin statükoyu dinle koruma stratejisi, çelişmelerin keskinleştiği yerlerde "cihad" ideolojisinde ifadesini buluyor. Atatürk'ün adını demagojik bir slogan ve içi boş bir kalıp haline getirme çizgisi, böylece varacağı en son yere ulaşmış bulunmaktadır.

Dünya ve Türkiye nereye gidiyor? Türkiye, dünyamızdaki ve bölgemizdeki karışıklıklara, "müslümanlık için küfür cephesine karşı savaş", "dini koruma" çağrılarıyla, bir "İslam devleti" ideolojisiyle mi göğüs gerecek ve bağımsızlığını koruyacaktır? Bu sınıfsal ve ideolojik tutum, "özgürlük", "kurtuluş", "sömürüye karşı savaş" gibi sloganlar karşısında ne kadar geçerli ve nereye kadar geçerlidir.

Türkiye bir cumhuriyet midir ve cumhuriyet olarak mı yaşayacaktır? Resmi tavır, ister istemez onlara bu sorunun yöneltilmesine yol açıyor.

Bugün geniş kitlelerle birleşmek ve Türkiye halkının gönüllü birliğini sağlamak, demokratik ve özgürlükçü olmaktan, yani gerçek anlamıyla cumhuriyet olmaktan geçiyor. İç barış, demokrasi ve halkın refahı arasında sıkı bağlar vardır.

Bugün ülkemizde iç barış sorununu bütün boyutlarıyla tartışacak bir özgürlük yoktur. Bir toplum bu derece canalıcı bir meselesini bile olgulara dayanarak özgürce tartışamıyor, çözümler öneremiyorsa, o zaman her şeyden önce böyle bir ortama ihtiyaç var demektir. Demokrasi ve eşitlik, birliğin ve iç barışın da, bağımsızlığı korumanın da anahtarıdır.

Ekonomide adaletsizlik, son altı yılda Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş bir grafikle hemen hemen ikiye katlanmıştır. Ücret ve maaş endeksleri neredeyse yarıya indi ve köylü gelirleri ile küçük sermaye sahiplerinin durumu da büyük ölçülerde sarsıldı. Bugün yaşayan kuşaklar, bu kadar büyük bir statü kaybını hayatlarında görmemişlerdir. Toplumda derinleşen çelişmeler herhalde iç barışı güçlendiren bir sosyo-ekonomik temel yaratmıyor. Geniş işsiz yığınları, gelecek beklentisinin zayıfladığı sosyopsikolojik koşullarda, Doğudaki gerilla hareketi için büyük bir insan kaynağı da oluşturabiliyor. Türkiye'nin halka refahı hakça paylaştıracağı geniş iç pazar ve büyüme yoluna girmesi, iç barışı sağlama ve güvence altına almanın ikinci temel etkenidir.

Nihayet Türkiye'nin iç barışı, dünya ve bölge koşullarıyla da bağlantılıdır. İki süper devlet arasındaki hegemonya rekabeti, Türkiye'nin değiştiremeyeceği bir olgudur. Ama Türkiye, bu rekabetin girdabı içine çekilmeye karşı koyan uzakgörüşlü politikalarla aynı zamanda iç barış önlemi de alabilir. Türkiye'yi kuşatan küçük çelişmeler, ve anlaşmazlıklar, ABD ve SSCB arasındaki büyük çelişmenin yayılması ve işlemesi için elverişli bir ortam yaratmaktadır. Orta ve küçük devletlerin fırsatçı yöneticileri, kendileri gibi ülkelerle olan anlaşmazlıklarını süper devletlerden destek alarak çözme eğilimindedirler. Bu eğilim, bölge barışı açısından tehlikeli bir rol oynamak yanında, iç barış açısından da bir olumsuzluk etkenini ifade ediyor. Türkiye'nin kendisine benzeyen komşu ülkelerle olan sorunlarına bir de bu açıdan bakmak gibi geniş bir ufka da ihtiyacı vardır.

SAÇAK

Bugün Demokratik Sürece Katkıda Bulunmak İçin SHP'ye Oy Verelim

28 Eylül'den önceki bu değerlendirme yazımızda, sosyalist solun ara seçimlerde izlemesi gereken tutum üzerinde düşünmeyi sürdürüyoruz. İdeolojik bakımdan "saf kalma" adına siyaset yapmaktan vazgeçip vazgeçmemek, sosyalist solun ulaştığı olgunluk düzeyini de belirleyecektir. Toplumsal yaşamdaki çelişmelerin somut tahliline, yani belli bir sürecin baş çelişmesini belirleyerek süreçte yeralan değişik güçlere karşı tutum saptamamıza hizmet etmeyen bir ideoloji ne işe yarar? İdeoloji ve siyaset düzlemlerini ayırdederek ideolojinin siyasete ışık tutmasını sağlamak yerine, iki düzlemi ayrılaştırmak kendimizi taktiksizliğe mahkûm etmektedir. Düşünme aşamasından yapma aşamasına geçmeyen düşünce kısırdır. Seçimlerde bağımsız adaylar göstermenin veya varolan adaylar arasından "emekçi" karakterde olanları belirleyip desteklemenin, sosyal demokrasi ile aradaki ideolojik farklılığı vurgulamak adına öne sürülmüş, siyaset alanında en küçük bir iddiası olmayan fikir fantezileri olduğunu belirtmek zorundayız. Türkiye'nin ilerleme sürecini değil, sözde kendi ideolojik saflığımızı gözönünde tutan böylesi tutumları emekçilere açıklamak da mümkün değildir.

Sosyalist solun seçimlerde ne yapacağına kendi yasal partisiyle karar verme olanaklarından yoksun bırakılmış olması, sosyalist solda bir seçim rakibi gördüğü için sosyal demokrasinin de içten içe memnunlukla karşıladığı bugünkü durum, hem Türkiye, hem de yapılacak seçimler açısından elbette büyük bir demokrasi zaafıdır. Bu durumu değiştirme görevi Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin önemli bir parçası olarak önümüzde durmaktadır. Ancak bu görevin yerine getirilmesinin ara seçimleri aşan bir zamana ihtiyaç göstermesi, sosyalist solun bir tutum belirlemesi ihtiyaç ve sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Türkiye, örgütlenme ve ifade özgürlükleri başta olmak üzere emekçi hak ve özgürlüklerinin hem siyasal, hem de ekonomik planda büyük ölçüde geriletilip, ağır baskı altına alındığı bir dönemden geçmiştir. Söz konusu dönemde oluşturulan Anayasa ve otoriter kurumların ayakta durduğu bir ortamda ara seçimlere gidilmektedir. 2000'lere doğru yürüyüşünde Türkiye'nin bağımsızlık dahil bütün sorunlarının çözümünde gerekli itici güçleri seferber edebilmesi ve enerjiyi toplayabilmesi *bugün* demokrasi konusunda kazanılacak başarılara bağlıdır. İki süper devletin birbirlerini altedecek kuvvet üstünlüğüne sahip olmadıkları bugünkü dünya koşullarında nesnellik, Türkiye'nin gündeminin birinci maddesine, geçtiğimiz kapalı dönemde oluşturulmuş otoriter kurumları ve halkı zincire vuran yapılanmaları aşmayı koymaktadır. Büyük yığınların bugün etlerinde kemiklerinde duydukları en önemli ihtiyaç demokrasi ve özgürlüktür. Türkiye'nin ilerlemesinin önündeki başlıca engel, bugünün somut koşullarında demokrasi yokluğudur. Öyleyse sosyalist solun her türlü pratik eylemde kavrayacağı halka demokrasi için mücadele olacaktır. İrili ufaklı bütün taktiklerin kaçınılmaz olarak gözönünde tutması gereken ihtiyaç budur.

Bu saptamayı yapmamızı sağlayan, sosyalist solu sosyal demokrasiden de, diğer her türlü akımdan da ayıran bağımsız ideolojidir. Bu nedenle başka herhangi bir ideolojik bağımsızlık gösterisine sosyalist solun ihtiyacı olmaması gerekir. Ve 28 Eylül ara seçimlerinde izleyeceğimiz tutumu da elbette bu baş çelişme saptamasına dayanarak yapacağız.

Başlangıçta Bonapartimizle belli çatışmaları olan ANAP izlediği halka karşı ekonomik politikalar nedeniyle, süreç içinde başta 1982 Anayasa'sı olmak üzere otoriter kurumlaşmanın mirasçısı ve bekçisi niteliğini kazanmıştır. ANAP artık Bonapartist güçlerle uyum içinde emekçi hak ve menfaatlerinin bastırılması politikalarının sahibi ve hakim sınıfların *esas* partisi haline gelmiştir. ANAP, ara seçimlere emekçi hak ve özgürlüklerinin bastırılmasıyla eş anlamlı olarak kullandığı "istikrar" sloganıyla girmektedir. Aslında ANAP, iç ve dış çelişmelerin kritik bir noktada tuttuğu Türkiye gibi bir ülkede, istikrar sağlamanın yolunun da demokrasiden geçtiği gerçeğine karşı savaşmaktadır. Dini ideolojinin halkın uyanışına ve aşağıdan yukarı mücadelesine karşı bir kalkan olarak kullanılması çabalarının da ortağı ve sahibi olan ANAP, bugün seçim platformunda yer alan güçler arasında demokrasi sürecini engelleyen başlıca partidir. Gene başlangıçta Anayasa ve demokrasi konusuda sözde radikal bir söylemle ortaya çıkan DYP ise önce trans-

fer yoluyla Meclise girerken, sonra Mehmet Yazar'ın HDP'si ile birleşme niyet ve çabası içinde 1980 sonrası oluşturulan demokrasi karşıtı siyasal kurumlaşmayı savunma çizgisine adım adım kaymaktadır. En sonunda gelinen noktada ise "liberal" bile olmadıklarını açıkladılar. Demokratlaşmak ve özgürlük isteyen Türkiye, Bonapartizmle sratejik bir ittifaka girmiş olan ANAP'a karşı mücadele etmek zorundadır. Ara seçimler bu mücadelenin alanlarından biri olarak önem taşımaktadır.

Bu bağlamda sosyal demokrasiye ve sosyal demokrat partilere karşı tutum ne olabilir? Sosyalist solun, sosyal demokrasiyi ideoloji ve program olarak benimsemesi veya desteklemesi söz konusu bile olamaz. 1970'ler boyunca program ve politikalarını uygulama olanağını bulduğu her seferinde halkı derin bir hayal kırıklığına uğratan sosyal demokrasinin, başarısızlıklarından ders aldığını gösteren bir işaret bugünkü seçim kampanyasında da ortaya çıkmış değildir. Seçim propagandalarına ve açıklanan politikalara baktığımız zaman sosyal demokrasinin dünkünden daha bulanık bir durumu idare etme çizgisi izlemekte olduğunu görüyoruz. Sosyal demokrasi emekçilerin örgütlenme ve ifade özgürlüklerinin önündeki en önemli engeli oluşturan 141-142. maddelere karşı olduğunu bile netlikle formüle etmekten kaçınmakta, genel ifadeler kullanmakla yetinebilmektedir. Dün, açıkça dile getirilen toprak sorununda da durum farklı değildir. Atatürk'ün mirasçısı olduğunu söyleyen sosyal demokrasinin her iki partisi de oy kaygusuyla dini akımları bile okşamaktan kaçınmamaktadırlar. Türkiye'nin bu en önemli sorununda aldıkları tutum, onların büyük davaların partileri olmadıklarını göstermeye yeter. Kaldı ki, böylesi tutumların sosyal demokrasinin oy toplamasına hizmet edeceği de son derece tartışmalıdır. Her kuvvet son kertede kendi öz yerini bulur. Sosyal demokrasinin dinci akımlara göz kırpan tutumlarının son tahlilde gerici partilere yarayacağından kuşku duyulamaz. Sosyal demokrasinin bağımsız bir ekonomik programı da yoktur. Bugüne kadar yapılan açıklamalar çoğunlukla iktidar politikalarına utangaç eleştirilerden öteye gidememiştir. Sosyal demokrasi kendi varlık zeminini tanımlamada yetersiz kalmaktadır. Sosyal demokrasi, halkın demokrasi isteğinin oluşturduğu dalganın ANAP'ın başarısızlığı ortamında kendini alıp iktidar koltuğuna oturtacağı hesabı içindedir. İktidara yürüyüş süreci boyunca fincancı katırlarını ürkütmemeyi başlıca taktik olarak görmekte, halktaki canlanışın hep bir adım gerisinden gitmeye dikkat etmekte ve devletin tepesindeki güçlere ve büyük burjuvaziye güven vermeyi, halka güven vermenin sürekli önünde tutmaktadır. Bu türden politikaların iktidar koltuğuna geçilince nasıl sünger çekme ve uyutma çizgisine dönüştüğü tecrübeyle sabittir.

Türkiye gerek bölgedeki yeri, gerek iki süper devlet arasındaki stratejik konumu, gerekse iç güçlerin konumlanışı ve gelişme düzeyi açısından sancılı ve büyük değişikliklere gebe bir ülkedir. Bu zeminde politikaları ve kitleleri seferber etme yeteneği olmayan bir ilerici parti iktidara gelse bile başarılı olamaz. Sosyal demokrasi ise, Türkiye'nin çağdaşlaşma ihtiyacına cevap verecek politikalardan ve büyük davaları başarıya ulaştıracak biricik güç olan halkı tarih sahnesine çıkarma yeteneğinden dün olduğu gibi bugün de yoksundur. Sosyal demokrasi Türkiye'de büyük dönüşümlere önderlik etme şansına sahip gözükmüyor.Bu işlev sosyalist sola düşmektedir ve sosyalist sol bu göreve uygun konuma yükselmek zorundadır. Sosyal demokrasinin, kimsenin gözüne batmadan iktidara gelse bile, başarılı olmasını beklemek hayaldir. Sosyal demokrasinin muhtemel iktidarı dün ne yaptıysa yarın da onu yapacaktır.

Eleştirilerimizi SHP ve DSP ayrımı yapmaksızın bir bütün olarak sosyal demokrasiye yönelttiğimiz dikkatten kaçmamalıdır. Gerçekten de sosyalist sol açısından iki sosyal demokrat parti arasında tercih sebebi olabilecek anlamlı bir fark, önemli bir program ve politika ayrılığı yoktur. Bu bakımdan birini diğerine karşı tutmak bizim için söz konusu değildir. Ne var ki, geçtiğimiz dönemde SHP etrafında bir kümelenme olmuştur. DSP önemli herhangi bir program temeline dayanmaksızın bu birikimi bölme sorumluluğunu, ANAP'ı güçlendirme pahasına yüklenmektedir. İki sosyaldemokrat parti arasında yaptığımız ayırımın nedeni budur. Ve bu ayırımın haklılığı, halkın tepkisinde de ifadesini buluyor.

Bütün bu eleştirilerimizi saklı tutmakla birlikte 28 Eylül ara seçimlerinde oyları SHP'de birleştirme önermemizin biricik nedeni, açıkladığımız baş çelişmeye uygun olarak siyasal demokrasinin derinleştirip genişletilmesi ihtiyacı ile SHP'nin ne kadar bulanık, genel ve yetersiz olursa olsun demokrasi konusunda yaptığı vaatlerin kesişmesidir. Kaldı ki, gerek sosyalist solun, gerekse halkın bu ara seçimde verecekleri oylar SHP'nin demokrasi konusundaki tutumunu netleştirmesi, daha tutarlı bir çizgiye yönelmesi konusunda da olumlu bir ağırlık oluşturacaktır.

Sosyalist solun, bugünün koşullarında seçim politikasını demokrasi sürecine katkıda bulunma düşüncesi belirliyor. Elbette yeni bir seçimde yeniden tutum belirlemeyi önleyecek hiçbir bağlanma içermeksizin bugün oyları SHP'de birleştirmek gerektiği görüşündeyiz. SHP'de birleşecek oylar, hatta SHP'nin müteliklerinden de biraz bağımsız olarak, demokrasi karşıtı güçleri geriletecği için!

Kapalı Rejimin Faziletleri

Tahsin Şahinkaya nüfuzunu kullanarak haksız kazanç sağladı mı, sağlamadı mı? Cevabın önemsiz olduğunu öne sürmek mümkün değil, ancak cevabın şöyle veya böyle olmasına bağlı olmaksızın öyle gerçekler ortaya çıkmıştır ki...

Birinci gerçek şudur: Konu kamuoyuna yansıdığında kimse "olmaz böyle şey" tepkisi göstermedi. Tahsin Şahinkaya'yı savunanlar ve savunması beklenenler dahil! Tam tersine sol veya sağ bütün kesimleri içine alacak şekilde ve Türkiye çapında "olabilir" fikri güçlüydü. Oluşturulan fazilet, dürüstlük, doğruluk sisinin altından, kapalı rejim boyunca suyun ne derece duru, ne derece bulanık aktığı, gazetelerde yazılmasa bile söylentisi yayılan olaylar ve kapalı rejimin yerleştirdiği yeni ahlak ve değer normlarıyla bilinebiliyordu. Bu dönemde ünlü bankerlik skandalı yaşanmıştı; "köşeyi dönme", "işi bitirme", "malı götürme" felsefesini her ne kadar "Özallar temsil ettiyse de bunda askeri rejimin rolünü, damgasını görmemek mümkün değildir. Üstelik Şahinkaya olayının parlamentoya başvurularak ortaya atılmasından önce bir Özdağlar olayı yaşanmıştı. Rüşvet, suistimal, nüfuzu kötüye kullanma konularında kamuoyunda bilinen ve konuşulanlar bakanlar düzeyindeydi. Bu düzende her şeyin olabileceği fikri, etkili bir şekilde vatandaşın kafasına yerleşiyordu. Böylece kamuoyu hiçbir siyasal yetkili ve yüksek memur tarafından şaşırtılamayacak genişlikte bir yolsuzluk bilgisi edinmiş oldu. Son olayda ise, rüşvet ve suistimal iddiaları uzun süredir *ilk kez*, kuvvet komutanlığı ve Milli Güvenlik Konseyi üyeliği yapmış bir generalin kişiliğinde zirvelere tırmanıyor ve bu tırmanış hiçbir kuşku direnişiyle karşılaşmıyor. Düzenin zirvesindeki her türlü "fazilet" ve "kendini adamışlık" iddiasının toplum tarafından artık bir efsane olarak kabul edildiği görülmektedir. Kapalı rejim topluma öyle bir bilinç yerleştirmiştir ki, kapalı olanın içinde her şeyin olabileceğine artık herkes inanmaktadır!

Kapalılık ebedi sanılabiliyor ve bu sanıya dayanılarak bir takım girişimler söz konusu olabiliyor. Aslında böylesi kapalılıkların doğru olmayan davranışları teşvik ederek kişiliği bozucu bir etki yaptığını öne sürmek mümkündür. Bütün görevlileri halkın doğrudan denetleyip gerektiğinde görevden alabildiği gerçek bir halk denetiminden sözetmiyoruz, 12 Eylül öncesindeki kadarıyla bir halk denetimi, bir kamuoyu önünde bile, sadece yaratılan maddi hasarın azaltılması açısından değil, esas olarak, kişiliklerin korunması ve toplumun sağlıklı değer yargılarının ve ahlak normlarının çürüme ve çöküşten sakınılması bakımından önemli bir güvencedir.

Hiçbir kapalı rejim istediği kadar sıkı kapatılmış olsun, sonunda bir noktadan yırtılan karanlığın içinden, olup bitenler dökülmeye başlıyor. Basının ve kamuoyunun olayın üzerine gitmede gösterdiği istek kapalı rejime karşı muhalefetin bir işaretidir ve bu kadarıyla bile demokratik bir canlanmanın belirtisidir.

Tahsin Şahinkaya olayıyla birlikte gündeme bir kez daha Anayasa'nın geçici 15. maddesi gelmiştir. Geçtiğimiz dönemde "karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar" hakkında "cezai, *mali* veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz" diyen 15. madde, Tahsin Şahinkaya'nın durumunda koruyucu bir işleve sahip midir, değil midir? Madde metninden "sahiptir" sonucunu çıkarmak pekâlâ mümkün. Ancak, bu konu yoruma tabi tutuluyor ve en yetkili ağızlar Anayasa maddesinin böyle durumlarda koruyucu olamayacağını açıklıyorlar. Yasa yorumlarına, toplumsal içerikli olaylarda daima güç yön verir. Kapalı rejim güçlü iken bugünkü gibi bir yorum yapmak kimsenin ve hiçbir hukuk dahisinin aklından bile geçmiyordu. Ama işte şimdi tersi oluyor. Demek ki, kapalı dönemde olup biteni yasalarla, hatta anayasalarla bile korumak mümkün olmuyor. 1982 Anayasa'sı, böylece bir kere daha gerçeklerden ne kadar uzak olduğunu sergilemiştir.

Ordunun çeşitli kademelerinde görev yapanları iş alemi ile ilişkileri sorunu, olayın bir diğer boyutunu oluşturuyor. Türkiye'de, 1960'ların ikinci yarısından başlayarak askeri sorumlular ile iş hayatı arasındaki ilişkiler üzerinde durulagelmişir. Gerek askeriye ile bağlantılı şirketler ve vakıflar yoluyla, gerekse emekli generallerin şirket ve banka yönetimlerinde görev almaları yoluylagelişen ilişkilerin, son kapalı dönemde ordunun ekonomik hayata daha fazla sokulması şeklini aldığı öne sürülmektedir.

Tahsin Şahinkaya olayının öncesinde bir Lockheed rüşvet olayı, sonrasında ise bir Özdağlar olayı vardır. Özdağlar yargı önüne çıkmış ve olay bir sonuca bağlanmıştır. Lockheed olayı ise, benzer durumdaki 10'dan fazla ülkede açıklığa kavuştuğu halde Türkiye'de üstü örtülü bırakılmış, üstüne gidilmemiştir. Şimdi Türkiye'nin açık rejime ne derece geçtiğini, kapalı rejimin bugünü ne ölçüde gölgelediğini ve ülkenin geleceğini hâlâ ne ölçüde etkilediğini ise Tahsin Şahinkaya olayının sonucu gösterecek.

Şevket Pamuk İle Görüşme

Doların Önlenemez Yükselişi ve Önlenemez Düşüşü

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi eski öğretim üyelerinden Doç. Şevket Pamuk ile ABD dolarının son altı yıllık gelişme seyri ve düşündürdükleri üzerine konuştuk.

***Saçak:** ABD dolarının yen, mark ve diğer Batı paraları karşısında Mart 1985'te başlayan ve önemli boyutlara varan değer kaybı sizce nasıl yorumlanabilir?*

Şevket Pamuk: ABD doları yen, mark ve diğer önemli paralar karşısında Mart 1985'ten bu yana yaklaşık % 40 oranında değer kaybetti. Daha önce, 1979'dan 1985 başlarına kadar ise aynı paralar karşısında % 50'yi aşan oranlarda değer kazanmıştı. Dolayısıyla çok büyük bir yükseliş ve çok büyük bir düşüş sözkonusu. Bu olayı ABD'de izlenen iktisat politikaları ve ABD yönetimi ve sermayesi ile Japon ve Avrupa ülkeleri yönetimleri ve sermayeleri arasındaki rekabet çerçevesinde tahlil etmek gerekir.

Carter yönetiminin son yılında ve Regan yönetimi işbaşına geldikten sonra ABD hükümetlerinin iktisat politikası alanındaki temel meselesi enflasyon oranını ve reel ücretleri düşürmekti. Bu amaçla, özellikle Regan yönetimi döneminde Friedman'ın reçeteleri uyarınca çok sıkı para politikaları izlendi. Reel faiz oranları yükseltildi. Enflasyon geriletildi, reel ücretler düşürüldü. Ekonomi bir bunalıma girdi. İşsizlik arttı.

Öte yandan, yüksek tutulan reel faiz oranları dünya finans borsalarındaki spekülatif fonların ABD dolarına kaymasına ve doların diğer paralar karşısında hızla değer kazanmasına neden oldu. Aynı dönemde ABD'nin askeri harcamalarını arttırdığını, bu nedenle ortaya çıkan bütçe açıklarını ise dünya piyasalarından borç alarak kapattığını görüyoruz. Bir başka deyişle, Amerikan askeri harcamalarının artması da ABD'deki faiz oranlarının yükselmesinde ve dolayısıyla doların değer kazanmasında etkili olmuştur.

***Saçak:** Diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin bu gelişme karşısındaki tutumları neydi?*

Şevket Pamuk: Bu gelişmeye Avrupa'da özellikle Fransa'daki sosyalist hükümetten itirazlar geldi. Çünkü Fransız sermayedarları sermayelerini ABD dolarına yatırmak üzere ülke dışına kaçırmaktaydılar. Ancak, gelişmiş kapitalist ülkeler doların yükselişinden genel olarak çok şikâyetçi değillerdi; çünkü kendi paralarının dolar karşısında değer kaybetmesi sayesinde ABD'ye yaptıkları ihracatı arttırma olanağına kavuşuyorlardı.

***Saçak:** Bu gelişmenin ABD ekonomisi üzerindeki etkisi ve doların son yıl içinde gösterdiği gerileme bu çerçeve içinde nasıl ele alınabilir?*

Şevket Pamuk: Bu gelişme sonucunda ABD'de enflasyon ve reel ücretler denetim altına alındı, ama ABD bu kez de tarihin en büyük dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya gelmeye başladı. Demir-çelik, otomotiv ve tekstil gibi geniş istihdam olanakları sağlayan sanayi dalları ucuz ithal mallarının rekabeti karşısında geriledi. Bu dallarda işsizlik büyük boyutlara vardı. Belki bunun kadar önemli bir diğer gelişme de ABD'nin daha dinamik, ileri teknoloji ağırlıklı sanayilerinin ve ABD kökenli çok uluslu şirketlerin ihracat yaparken zorlanmaya başlamalarıydı. ABD, doların yüksek değeri nedeniyle hububatta bile pazarlarını Kanada ve Arjantin gibi ihracatçılara kaptırmaya başlamıştı.

İşte bu koşullarda, işsizliğin, sözkonusu sanayi dallarındaki sermayedarların ve Amerikan politikasında önemli bir ağırlığı olan çiftçilerin baskısı altında Reagan yönetimi iktisat politikası alanındaki önceliklerini değiştirdi. Şimdi amaç, sözkonusu sanayi dallarını ve ihracatı canlandırmak, yılda 150 milyar dolara varan dış ticaret açıklarını sınırlandırmak, bunun için de doların değerini düşürmek.

Bu nedenle, Beşler Grubu'nun Eylül 1985'teki toplantısından bu yana Amerikan Merkez Bankası dünya döviz borsalarına aktif bir şekilde müdahale ederek dolar satıyor ve doların değerini düşürüyor. Yani, 1979 sonrasında olduğu gibi bugün de ABD yönetimi doların diğer paralar karşısındaki değerini kendi iktisat politikası amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyor.

Bu durumun diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin hükümetleri ve sermayeleri tarafından pek olumlu karşılandığı söylenemez. Doların değer kaybetmesiyle birlikte diğer ülkelerin ABD'ye ihracat yapabilmeleri güçleşmeye başladı. Hatta şimdi Amerikan ürünleri bu ülkelerin pazarlarına girmek üzere.

Özellikle Japon sermayesi son gelişmelerden çok rahatsız. Japon Merkez Bankası, dünya para borsalarında doların değer kaybetmesine karşı uzun süre direndi, ama

başarılı olamadı. Şimdi ABD pazarlarındaki ayrıcalıklı konumlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyalar. Reagan yönetimi ise Japonya'ya daha fazla Amerikan malı ithali konusunda kolaylıklar sağlanana kadar doların değerini düşürmeye devam edeceğini söylüyor.

Bugün özellikle Japonya tarafından dile getirilen şikâyetlerin Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri sermayeleri ve yönetimlerince gündeme getirileceği günler çok uzak değil.

Saçak: Peki bütün bunlar gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki güç dengeleri açısından ne anlama geliyor sizce?

Şevket Pamuk: 1979 yılından bu yana gözlenen ve yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığım bütün bu gelişmeler Amerikan sermayesinin diğer ülkelerin sermayeleri karşısındaki durumunu güçlendirmekte. ABD'nin kapitalist dünya içindeki önderlik konumunun bugün 1970'lerdekinden daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

Saçak: Son bir soru: Bu gelişmelerin kapitalist dünya para sisteminin işleyişine ilişkin sonuçları neler olabilir?

Şevket Pamuk: 1970'lerin başından bu yana önce ABD ve daha sonra da diğer gelişmiş kapitalist ülkeler döviz kurlarının dünya finans piyasalarında belirlenmesi ilkesini benimsemişlerdi. Yani dünya para sistemi dalgalı kur sistemine geçmişti. Son on yılın tecrübeleri dalgalı kur sisteminin oldukça büyük istikrarsızlıklara ve gelişmiş kapitalist ülkelerde büyük iktisadi dalgalanmalara yolaçtığını gösteriyor. Nihayet son bir yılda hem ABD Merkez Bankası'nın hem de diğer ülkelerin merkez bankalarının dünya para borsalarına sık sık müdahale etmeleri artık dalgalı kur sisteminden en azından fiilen vazgeçildiğini göstermekte.

Bir başka deyişle, bugün gelişmiş kapitalist ülkelerin paralarının değerini dünya para borsaları değil, özellikle ABD yönetiminin politikaları ve merkez bankalarının müdahaleleri belirlemekte. Avrupa ülkeleri ve Japonya, ABD'nin izlediği iktisat politikalarına bir ölçüde direniyorlar, ancak bunda pek başarılı oldukları söylenemez. Dalgalı kur sisteminin sonu geldi mi? Bunu önümüzdeki yıllardaki gelişmeler gösterecek, ama bu sistem çok derin yaralar aldı bile.

Nikaragua: Şahin Pençesinde Yavru Kuş Değil

1979'un Temmuz sıcağında bir küçük Ortaamerika ülkesinden, Nikaragua'dan, kanlı bir diktatörün yıkılışının mutlu haberi dünya halklarının yüreğinde derin yankılar uyandırdı. 1970'li yıllardaki devrim dalgasının son halkalarından biriydi Nikaragua. Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FSLN) önderliğinde gerçekleşen Nikaragua devrimi, uluslararası düzlemde yeniden denge durumunu sağlayan ABD emperyalizminin tehdidi altında, dünya halklarının bağımsızlık ve kurtuluş mücadelesine katkıda bulunan zorlu bir sınavdan geçiyor.

Reagan yönetimiyle birlikte "şahin pençesi" olmaya soyunan ABD, hemen yanıbaşında çok geniş ulusal uzlaşmaya dayalı silahlı bir halk hükümetinin varlığına tahammül edemezdi. Reagan'ın Nikaragua politikası biçiminde yansıtılan bu tahakküm projesinin içeriği neydi ve bölgedeki gelişmelerin seyri nasıl bir rota izleyecek? Reagan'ın tahakküm projesi başlıca iki gerekçeyi dayanak noktası olarak alıyor. Bu gerekçeler, Nikaragua'nın bir Sovyet üssüne dönüştüğü ve ülkede muhalefeti baskı altına alan anti-demokratik, totaliter bir rejimin mevcudiyeti şeklinde özetlenebilir. ABD, Nikaragua'yı iki süper devletin rekabet alanında göstermeye ve böylece, görece avantajlı olduğu bugünkü koşullarda, devrimi boğma çabalarına dünya kamuoyunda meşruluk sağlamaya çalışıyor. Reagan projesinin söylemi tümüyle bu tema üzerine kurulu. Reagan, tahakküm projesini parlamentoya onaylatmak için "Amerika tarihinde ülke sınırlarını tehlikeye sokan ilk parlamento mu olmak istiyoruz?" diye baskı yapıyor. Dünyanın, iki süper devletin rekabet alanından fazla birşey olup olmadığı noktası, Sandinist devrimci önderlerin sürdürdüğü, direnişin politik mücadele cephesinin de temel eksenini oluşturuyor. Sandinist önderler için dünya bu kadar küçük değil. FSLN önderlerinden Luis Carrigon olası bir ABD işgaline karşı "..temel olarak kendi gücümüzle savaşacağız" diyor, "..ama savaşırken yalnız olmayacağız... halkımızın azimli, kahraman ve kararlı direnişi dünyada ve de bizzat ABD'de bir çok gücü harekete geçirebilecektir... Latin Amerika, Avrupa, Afrika, Asya ve Kuzey Amerika halkları emperyalist saldırıya karşı bizimle birlikte harekete geçeceklerdir.." Sandinist önderlik, bölgede esas savaş kışkırtıcısını teşhir etme ve buna karşı ABD kamuoyu dahil, tüm dünya kamuoyunun desteğini kazanma noktasında başarılı bir diplomasi mücadelesi veriyor. Lahey Adalet Divanı'nın ve Birleşmiş Milletler'in, ABD'nin Nikaragua politikasını kınayan ve mahkum eden kararları, bu başarıların somut örneklerini oluşturuyor. ABD ise, BM kararını veto ederek, Lahey Adalet Divanı'nın

yetkisini tanımayarak, bir kez daha bu bölgede huzursuzluğun ve savaşın esas kaynağı olduğunu gözler önüne seriyor. Bağlantısızlar hareketi içerisinde yer alan Nikaragua'nın Devlet Başkanı Daniel Ortega, BM Güvenlik Konseyi'nde, Nikaragua konusunda yapılan görüşmelere katılmak amacıyla, ilkini 1984'de, ikincisini ise geçtiğimiz aylarda gerçekleştirdiği ABD gezilerinde, bölgede barışın sağlanabilmesi için ikili görüşmelere hazır olduklarını, somut barış önerileriyle dile getirdi. Ortaamerika'da BM'lerin denetiminde silahlardan arındırılmış bir bölgenin oluşturulmasını, kiliseyle olan sorunlar için de derhal Vatikan'la görüşmelere hazır olduklarını bildirdi. D. Ortega'nın bu çağrılarını, esas saldırganı tavizler vererek yatıştırmak biçiminde değil, tam tersine ABD emperyalizminin saldırganlığını boşa çıkarmak için, her cephede mücadele yürütmenin önemini kavramış olmanın ifadesi biçiminde değerlendirmek gerekiyor.

Sandinist halk devrimini mahvetmeyi Nikaragua politikasının temeline koyan ABD yönetimi, bir yandan Honduras'ın Nikaragua'ya yönelik askeri provakasyonlarını körüklerken, bir yandan da Ulusal Muhafızların kılıç artıklarından oluşturduğu karşı devrimci Contralar, vasıtasıyla Nikaragua sınırları içerisinde sızarak sanayi tesislerine, tarım alanlarına yönelik sabotajlar yapmaya ve bu yolla halkın direniş kapasitesini zayıflatmaya çalışıyor. Contralar kullanılarak varılması düşünülen hedef, doğrudan bir ABD askeri müdahalesini kolaylaştırıcı ve meşrulaştırıcı koşulların hazırlanmasıdır. ABD doğrudan askeri müdahaleye girişmeksizin, oluşturduğu çok yönlü ablukanın da yardımıyla, Nikaragua içinden bir burjuva muhalefeti çözümünü devrimden sonra dışarı kaçan bir kısım büyük mülk sahibi kesim ile esas olarak tasfiye edilen finans burjuvazisi ve Kilise hiyerarşisi-Sandinist hükümete alternatif olarak çıkarabilir mi? ABD yanlısı bir yönetime doğru 'yumuşak' bir geçişi amaçlayan böyle bir çözümün olabilirlik şansı, Nikaragua'nın tarihsel gelişiminin ve 1979 Devriminin yapısı ve bugüne kadarki uygulaması dikkate alındığında hemen hemen hiç yok denebilir. Herşeyden önce Sandinist yönetim, mülk sahibi sınıflarla tümüyle hesaplaşma içine girmedi. Tasfiye edilen, oligarşiydi. Sanayi burjuvazisinin örgütsüz kesimleri ve yerel karakter taşıyan tarım burjuvazisi, doğrudan tarım üreticilerinin büyük çoğunluğu varlıklarını karma ekonomi altında sürdürüyorlar.Devrimin temel ilkelerine karşı olmamak kaydıyla, bunlara politik temsil hakkı da tanınıyor. Tarihsel olarak ele alındığında ise, burjuvazi, birçok Latin ülkesinde olduğu gibi Nikaragua'da da iktisadi, toplumsal ve politik kaynakları açısından güçlü bir iktidar alternatifi olabilmiş değildir. FSLN 1961'de başlattığı mücadelesini 1975'lerde kitlelere mal etmeye başladığı ve Somoza'ya karşı muhalefetin önderliğini ele geçirdiği zaman, ABD, Nikaragua'da kitle muhalefetinin kanalize olabileceği bir burjuva alternatifin oluşmasına çalıştıysa da, bu gerçekleşmemiş, belirli burjuva kanatlarının radikalleşmesi bile FSLN'nin estirdiği rüzgarla, onun önderliği altında olmuştur. Dolayısıyla "..bugün burjuvazinin ne geri gelip Nikaragua'yı fethetme isteği vardır ve ne de bu konuda savaşkanlığı, gücü ve deneyimi." Bu sözler FSLN önderlerinden Jaime Wheelock'a ait.

Irkçı Rejim Yolun Sonunda

Irkçı Güney Afrika rejimine karşı mücadele geçtiğimiz ay yeni aşamalar kaydetti. 21. Yüzyıla yaklaşırken ırk ayırımı politikalarını sürdürmekte ısrar eden, son olarak olağanüstü hal ilan etmek zorunda kalan Pieter Botha hükümeti, giderek şiddetlenen tepkilerle karşılaşıyor.

Olağanüstü hal ilanı ve ülkede başta sendikacılar olmak üzere onbinlerce siyahın tutuklanması gösterileri önlemeye yetmedi. Güney Afrika'da yıllardır süren özgürlük mücadelesi, her gün kurbanlar vererek devam ediyor. Her geçen gün ırkçı yönetim karşısındaki cephe güçleniyor. Güney Afrika'daki bir kısım beyazın desteğini de alan ırk ayırımına karşı mücadele, Temmuz sonu ve Ağustos ayı boyunca Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve ABD'de yapılan gösterilerle desteklendi. Kitle gösterileri, 1960'larda Vietnam savaşına karşı gösterileri hatırlatacak kadar yaygın ve etkili oldu. Irkçı rejimi destekleyen ABD ve İngiliz hükümetleri protesto edildi.

Bu sırada İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi ülkelerin katıldığı Commonwealth Oyunları da, ırk ayrımına karşı tepkilere sahne oldu. Irkçı Botha rejimine karşı yaptırım uygulamayı kabul etmeyen İngiltere hükümetini protesto etmek amacıyla, 31 ülke oyunları boykot etti. Ardından toplanan aynı topluluğa bağlı 7 ülkenin başkanlarının katıldığı zirvede, İngiltere'nin karşı çıkmasına rağmen Güney Afrika Hükümeti'ne karşı sert ekonomik yaptırımlar uygulanması kararlaştırıldı. Topluluğun dağılma tehlikesi, İngiltere Kraliçesini belki de ilk kez hükümetin politikasını eleştiren bir konuşma yapmaya zorladı.

ABD'de de ırkçılığa karşı gösteriler ve kamuoyunun tepkisi senatoyu da etkiledi. Güney Afrika'ya karşı yaptırımlar öneren bir tasarı hazırlandı.

Zor kullanarak ayakta kalmaya çalışan ırkçı rejimin iki önemli dış desteği zor durumda. Thatcher hükümeti "sınırlı yaptırımlar" önererek tepkileri yumuşatmaya çalışırken, Reagan yönetimi, senatodaki ırkçılık aleyhtarı tasarıları göğüslemeye çalışıyor.

Sosyalistlerin Birliği Tartışmaları-8

Murat Belge ile Söyleşi

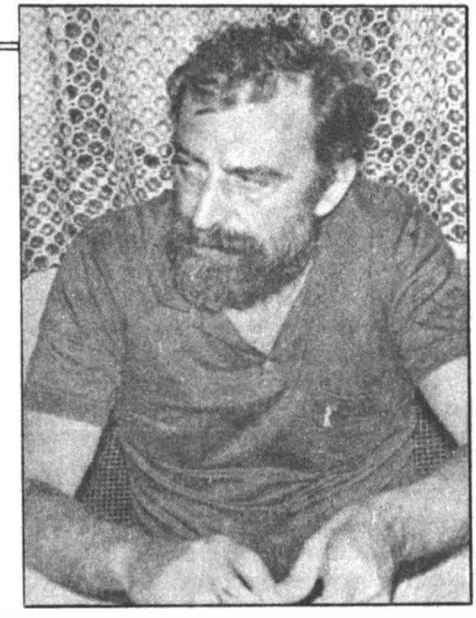

Murat belge, 1944'te Ankara'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevine devam ederken 12 Mart döneminde tutuklandı. Hüküm giydi, af yasasından yararlanınca üniversitedeki görevine döndü. Doçent oldu. YÖK yasası üzerine görevinden istifa etti. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'nin genel yayın müdürlüğünü üstlendi. Halen Yeni Gündem dergisinin genel yayın yönetmeni. Bugüne kadar çeşitli dergi ve gazetelerde deneme, araştırma ve inceleme yazıları yayınladı. Seçme yazılarından oluşan kitabı Tarihten Güncelliğe adını taşıyor.

Birleşik Sosyalist Partinin Önündeki Sorunlar

Halil Berktay:Sizce bugün sosyalist bir parti, birleşik bir sosyalist parti Türkiye için gerekli ve yararlı mı? Eğer öyleyse niçin? Bu konuyu biraz açabilir misiniz?

Türkiye solundaki çeşitlilik

Murat Belge: Şimdi ben Türkiye sosyalizminin yakın geçmişine baktığımda, büyük bir çeşitlilik görüyorum bir düzeyde. Bir düzeyde de belki fazla bir çeşitlilik yok. Şöyle ayrılabilir. Özellikle siyasi çizgi olarak tanımlanmış düzeylerde herkesin de kolaylıkla gözlemleyebileceği gibi Türkiye'de altmışlardan bu yana, çok değişik çizgiler çıktı, bunlarda bir miktar iktidar stratejisinin de payı olduğunu sanıyorum. Birbiri ardınca yöntemler denendi ve tam olarak aşıldığı da söylenemez bunların. Örneğin, legal bir işçi sınıfı partisi ile altmışlarda başlayan hareket kısa zamanda, çeşitli hoşnutsuzluklarla daha değişik arayışlara yolaçtı. Ama bu olurken de o tür bir parti Türkiye sosyalizmi içerisinde ortadan kalkmış olmadı. Onun da gene başka deneyleri zaman zaman yapıldı. Başka yerlerde de söylemiştim, genellikle kıtalara göre devrimci hareketler bir takım biçimler alırlar. Latin Amerika'nın kendilerine göre bir yapılanması vardır, Avrupa'nın vardır. Buralarda resmi olanlar ve resmiyetin dışında oluşanlar vardır. Kimi yerlerde daha geleneksel olanlar kuvvetini korumuştur. Marjinal olmakla birlikte yeni hareketler çıkmıştır. Kimi yerlerde yeni ortaya çıkan hareketler asıl devrimci hareketi çekip götürmüştür, geleneksel biçimler marjinal kalmıştır.

Fakat nedense Türkiye'de bütün dünyada görülen deneyler yaşandı. Bunun en çarpıcılarından biri diye aklımda kalmış, bir ara Hindistan'da Çaru Mazumdar hareketi vardı. Bu bile hemen Türkiye'de duyuldu ve buna göre bir örgütlenme teşekkül etti. Sanırım Çaru Mazumdar öldüğünde Türkiye'deki Çaru Mazumdar'cıların bundan haberi olmamıştı, ama onlar aynı imanla devam ediyorlardı. Bütün bunları, bir iktidar stratejisi arayışı, bir an önce iktidara gelmek gibi, aslında biraz da kendi içinde maluliyeti olan bir eğilime yoruyorum. Bunun yanı sıra tabii uluslararası çizgiler, dediğimiz olayda Türkiye'ye yansıdı. Yine ilginç olan, başka kıtalarda, veya kıtalar içinde,ülkelerde genellikle egemen bir çizgi olur, ordan kopan fraksiyonlar, yahut ordan kopması şart değil, kendi başına oluşan başka türlü hareketler de olur. Ama Türkiye'de bir egemen çizgi de olmadı. Yani uluslararası çizgilerin Türkiye'deki bölümü de oldukça eşitti. Bir kesim, öbürlerine karşı sayısal veya başka bir sıfatla açıklanabilecek bir üstünlük kuramadı.

Bütün bunlar Türkiye'deki sosyalist hareketin gençliğine de bir bakıma yorulabilecek birtakım özelliklerdi. Fakat Türkiye'deki sosyalist hareket bütün bu kanallarda,gene belki gençliğinden ötürü,büyük bir hayatiyet ve dinamizm gösterdi. Bu hayatiyet daha sağlıklı geliyor. Her şeye rağmen son değerlendirme olarak söyleyebileceğim şey,bunun bir yanıyla bir hayatiyet, sağlık işareti olduğu. Yani dünyaya yeni bir düzen getirmede oldukça iyimser ve oldukça enerjik bir arayış görülebiliyor Türkiye'de. Bunu başka iki tür yapılanmadan ayırdetmek gerekir gibi geliyor bana. Bir tanesi belki çok daha tecrübeli Batı deneyi. Batıda kapitalizm ileri olduğu için kapitalizmin eksik gediğini daha iyi görmek mümkün. Dolayısıyla orada sosyalist talepleri belki çok daha kapsamlı bir şekilde dile getirmek, dile getirmekten öteye formüllemek,sistemleştirmek mümkün. Buna karşı-

lık da Batı ülkelerinde gene varolan düzenin oldukça sağlam işlemesinden ötürü çok fazla bir mücadele ruhu yok. İnsanlar birçok doğruları görüyorlar belki. Ama bunun uğrunda çok ciddi, çok sıkı bir mücadeleye girmiyorlar. Bir ikinci uç örnek de az gelişmiş ülkeler; bu Angola da olabilir diyelim, Afganistan da olabilir. Bu gibi ülkelerde sosyalist talepleri formüle etmek oldukça güç. Çünkü kapitalizmin nimetleri zaten yeterince ortaya çıkmış değil. Yani orada sosyalist bir iktidar kurulduğunda, en başta herkese ekmek bulmak, herkese giyecek ayakkabı bulmak gibi çok asgari düzeyde birtakım sorunlarla karşılaşıyor. Buna karşılık da bu gibi ülkelerde mücadele potansiyeli batıya oranla daha yüksek. Bu da anlaşılır bir şey. Yoksulluk daha fazla olduğu için. ama sırf yoksulluğa dayanan bir mücadele sonuçta ileri sağlıklı bir düzen getirecek demek de mümkün değil. Onun için, hani hep söylenir, "Marx yanıldı sosyalizm ileri kapitalist ülkelerde olmadı başka yerde oldu" falan diye. Yanıldı yanılmadı meselesinin tartışması ayrı, ama sosyalizm açısından önemi hâlâ geçerliliğini koruyor, ileri ülkelerde ortaya çıkacak hareket açısından. İşte bu bakımdan Türkiye, belki birkaç başka ülke ile birlikte -Brezilya falan gibi bazı ülkeler sayılabilir- arada bir yerde: Hem mücadele geleneği kurulabilir, hem de sosyalist talepler formüle edilebilir.

Hem bir zorunluluk hem yeni kazanımlar için

Dönem içerisinde bazı ilginç gelişmeler olabilir. Bunu hesap dışı sayamayız. Şimdi bu açıkladıklarım daha çok bir sosyalist parti gereğine ilişkin şeyler. Sen sorunda birleşik sosyalist partiden de söz ettin. Birleşik sosyalist parti de bence gerekli çünkü, Türkiye'de zaten anladığım kadarıyla bir sosyalist parti ancak birleşik olabilir. Çünkü geçmiş dönemde çeşitli nedenlerle, şimdi uzatmayalım, ciddi bir bölünme dağılma oldu. Bu sadece şu-bu çizgilerin kopması yahut diyelim belki tek bir ana çizgi içerisinde de gene eşit güçlerde birbirleriyle rekabet eder. Ayrıca öbür çizgilerle rekabet eden dört-beş grup çıkması gibi sonuçlarda verdi. Ama bunun yanı sıra bir toplumsal dinamiğin temellerini oluşturacak çeşitli sosyal güçlerde de ayrışmalar oldu. Yani bir işçi sınıfı hareketi ağırlıkla belli bir kanalda varlığını duyururken, bir öğrenci, gençlik hareketi bunun tamamen dışında teşekkül etti, biçimlendi ve kanalize oldu. Daha önce belki 1960'larda bunun gibi değişik potansiyellerin bir araya gelmesi ihtimali varken özellikle 1970'lerde ayrışma süreçleri, merkezkaç süreçler kuvvet kazandı. Kapitalizm öncesi kaynaklardan da çıkıp gelen ve doğrudan doğruya sosyalizm anlamına da gelmeyecek ulusal etnik sorunlar, mezhep sorunları vs. vs. ile toplumun bütün sorunları bir sosyalizm, ortak bir sosyalizm çatısı altında dile gelecek yerde, herbiri ayrı ayrı birtakım parçacıklar oldu. Bunun içinde birtakım ufak tefek kesişmeler oldu. (x) hareketinin içinde şu kadar sayıda işçi de bulunmuş olabilir, ama işçi hareketinin o hareket içinde özümlendiği anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla toplumsal kökenler bakımından da ayrışmış bir durum vardır. Siyasi çizgiler bakımından da ayrışmış bir durum vardı.

Yaşanan bütün deneylerden sonra sosyalistlerin birbirleriyle pekâlâ ciddi de olabilse birtakım görüş ayrılıklarını daha ikincil bir plana itmeyi sağlayacak olgunluğa varıp, birincil olarak mücadele etmeleri gereken hedeflere karşı yan yana gelmeleri gerekir. Bu, eğer ilerde sosyalizm ile birlikte gene bir çoğulcu zenginliği olan bir toplum düşünüyorsak, onun içinde gerekli olan bir şey. Bu bakımdan hem bir zorunluluk olarak birleşik sosyalist parti, hem de başarıldığı takdirde kendi başına olumlu kazanımlar ve deneyler getirebilecek bir süreç olduğu için gene bir birleşik sosyalist parti yararlı olur kanısındayım.

Devrimciliğin muhafazakârlaşması sorunu

Halil Berktay: *Yani bir konjonktürel gereklilik değil, şu anda gelip karşı karşıya kaldığımız bir çıkmazın aşılması açısından değil, aynı zamanda diyorsun ki bizatihi kurmayı arzuladığımız sosyalist toplumun niteliği bakımından ve sosyalist parti bugünden o sosyalist toplumun aynası olacaksa: habercisi olacaksa iç yaşantısı bakımından, bu bakımdan da gerekli.*

Peki bugün böyle bir birleşik sosyalist parti sürecinde -ben bunu bir süreç olarak görüyorum- yani baştan mükemmel olarak doğacak bir şey olarak değil, bir süreç olarak görüyorum. Ama bir asgari cazibe merkezinin temel sınıfların ileri unsurlarına güven verebilecek ve onlarla birleşebilecek mesela işçi önderleriyle, köylü önderleriyle de birleşebilecek ve bir noktada tıkanıp kalmayacak bir genişleme potansiyeline sahip olacak asgari bir cazibe merkezinin teşekkülü için öncelikle hangi kesimlerin birarada getirilmesi gerektiğini düşünüyorsun? Böyle bir tahlilin var mı? Yani genel ilkelerin ötesinde somut bir tahlil yapabilir misin?

Murat Belge: Valla çok somut bir tahlil yapacağım iddiasında bulunamam. Ama birkaç şeye, kafamda bulunan birkaç ana meseleye dokunmaya çalışayım.

Şimdi bir kere genel olarak Türkiye sosyalist hareketi her zaman en ileri olanın çevresinde yürümedi. Bu da kendi çapında bir eşitsiz gelişme biçimi olarak kabul edilebilir. Bazen oldukça ileri fikirleri savunan insanlar, soyut düşünceler, ya da onlara ilişkin eylemler çerçevesinde bunları savunan insanlar, diyelim, özel hayatlarında ya da hayatın doğrudan doğruya politik olarak tanımlanmayacak birtakım başka olanlarında bir hayli muhafazakâr da olabildiler. Köylülüğün çok ağır bastığı bir toplumda yaşıyoruz. Son zamanlarda şehirleşme ağırlık kazanıyor, şu oluyor bu oluyor, ama şehirleşmenin de Türkiye'ye özgü bir biçimi var. Yani kırın şehirlere biraz damgasını vurması falan biçimlerini de alabiliyor. Yani

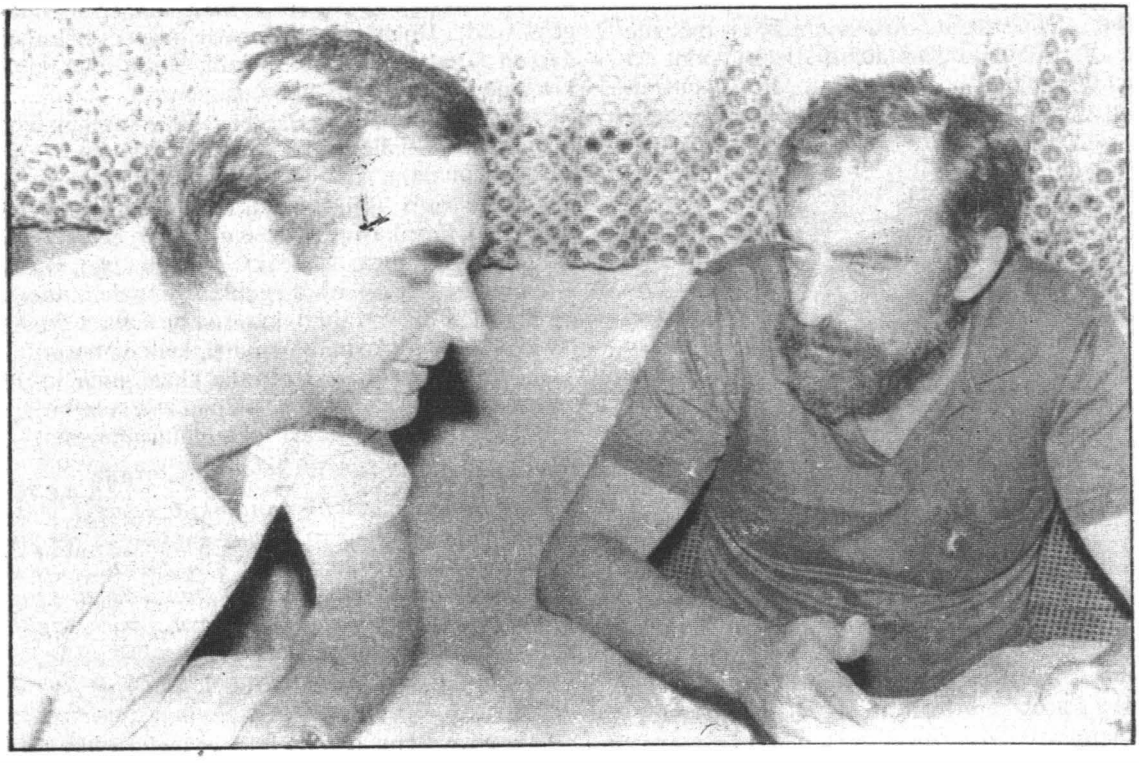

bu karmaşık yapı içerisinden çıkan devrimci hareketin içinde aslında kırsal değerleri, muhafazakâr değerleri savunan bayağı geri kafalı diyebileceğimiz yapılar da var.

Halil Berktay: *Plehanov'un dediği gibi devrimcilerin fikirleri her zaman devrimci fikirler olmuyor.*

Murat Belge: Yani insanların elele tutuşmalarını bildiriyle yasaklama gibi davranışlar görüldü. Mesela bunu yapan hareket hiç de kır kökenli bir hareket de değildir. Yani halktan kopmamak için geniş kitlelerden kopmamak için başka gerekçelerle bu gibi toplumsal muhafazakârlığı teşvik eden körükleyen ya da ona zaman zaman teslimiyet gösteren davranışlar oldu. Şimdi bir sosyalist partinin kurucusu, kurucu öğeleri olacak öğelerin bundan sonrasında biraz daha dinamik, biraz daha geleceğe açık öğeler olmasında yarar var bence. Ama bu arada gene bu da Türkiye'nin özgün bir yanı; dediğim gibi kentleşme gittikçe önem kazandığı halde mutlak rakamlarla bakıldığında köylülük de önemini kaybetmiş falan değil. Dolayısıyla bu karmaşık yapı var.

Şimdi bunun içerisinde daha siyasi çizgiden bakarak bir şeyler söylemek gerektiğinde devrimciliğin bazı önemli anlamlarda muhafazakârlaşmaması gerektiğine inanıyorum.

Bu tabi, var olan sosyalizm deneyine bakışta da bir tavır içeriyor. Şimdi hepimiz biliyoruz sosyalizmi kurmak kolay bir şey değil. Olmuş bir takım örnekleri eleştirirken bunu akılda tutmakta da yarar var. Hani kendimiz bir işe kalkıştığımızda bunu ne derece başarılı götürürüz. Bu birçok soru işaretine açık bir olay, onun için eleştirirken insaflı olmak hakkaniyetli olmak vs. bütün bunlar gerekli ama, bunun karşıtı da, olana teslim olmak, kabul etmek ve hatta yüceltmek, olanı bir çeşit olabileceklerin değişmez rehberi saymak gibi bir eğilim bence bu devrimcilik kavramıyla bağdaşmayan bir şey. Bu bakımdan eğer biz sosyalizmi hâlâ dünyanın daha iyi bir dünyaya daha insancıl bir dünyaya dönüşmesi ve insanın, toplumsal olarak geliştiği imkânların mümkün olduğu ölçülerde bireylere de kazandırmasını bir süreç olarak kabul ediyorsak, o zaman Türkiye'de de böyle bir bakış açısına daha yatkın kişilerin, çeşitli sınıflardan bireylerin bulunmasında yarar vardır derim.

Bunlar kimler olabilir? Çok somut cevap vermek çeşitli nedenlerle mümkün değil ama geçmişteki sosyalist hareket içinde Türkiye'de hepimizin binbir türlü eksiği olduğu söylenebilir. Fakat bu dediğim perspektife daha yakın gruplar vardı. Bir de sadece gruplar olarak bakmamak gerekir, bütün grupların çinde bireyler vardı. Dolayısıyla bence, birtakım düşünceler netleştikçe, durulaştıkça, zaten bireylerin ve o düşüncelerin çevresine yaklaşması, yakınlık duyması mümkün olacaktır. Bunun çok çabuk ve çok kolay olacağı kanısında değilim. Çünkü ister istemez böyle bir konuşma yaparken kafamızda olan bin tane öğe arasında daha olumlu ve daha iyimser olanları seçip, on-

ları söylüyoruz, ama tarih de bizim istediğimiz gibi yürümüyor. Bir faktör karşısında çeşitli karşı faktörler, şunlar bunlar, ama böyle bir süreç, en azından çalışılmaya değer bir süreçtir.

İktidarı ciddi düşünmek

Bir de bunun dışında bir şey söylemek istiyorum. Açıklaması belki kolay olmayan bir şey bu. Sadece geçmiş deneyden gelen, insanları kazanmakla da bitmiyor bence sosyalizm çabası. Şimdiye kadar, yani 80 öncesinde sosyalist olmamış insanlar diyelim; onları kazanmak da önemli. Yani bir sosyalist parti süreci varsa ve bu çeşitli aşamalardan geçerek, engeller aşarak, çeşitli dalgalanmalara göğüs gererek gelişecek bir süreçse, bu süreç içinde bulunan insanlar, yalnızca gözlerini içe çevirmemeli, biraz dışlarına da çevirmeliler. Bu şu bakımdan önemli: Türkiye'de sosyalist hareket dediğim gibi biraz gençliğinden, tecrübesizliğinden ötürü kazanabileceği birçok insanı kaybetti. Sonuçta bunu açık yüreklilikle kabul edelim. Biz, Türkiye'de oldukça marjinal bir güç olarak kaldık. Politikanın belirlenmesinde sosyalizm etkili oldu Türkiye'de, ama bunu kendi yapmadı, yani kendisi belirleyici olarak yapmadı, başka güçler sosyalizmin sırtından olayları belirlediler. Bu anlamda marjinal oldu.

Yoksa çok sayıda insan bu işe katıldı, karıştı, işte bir şeyler yaşadı, yaptı elinden geleni vs. Kantitatif bir anlamda söylemiyorum bunu. Kalitatif bir anlamda marjinal kaldı kanısındayım. Hani 17 devrimi olduğunda, Rusya'daki devrimciler, Türkiye'de olduğundan belki daha örgütlü değillerdi, sayılar, vb. bakımından. Ama Türkiye'de hareket belli bir düzeyin üzerine çıkamadı bir türlü. Bunda belki şunun da payı var: 60 döneminden sonra, yani 12 Mart'la kapanan ya da sert vurulan hareket 70'lere geldiğinde toplum içinde vuruşkan bir güç olarak varoluyordu, faşizmle mücadele ediyordu falan filan ama, bir bakıma kendisini artık Türkiye'yi iktidar olarak yönlendirecek ve bir sosyalist topluma götürecek bir güç olarak düşünmekten vaz geçmiş gibiydi. Bu birçok hareketlerde görülen bir özellikti ve kolaycı bir yanı da vardı. Yani iktidara geldikten sonra nasıl olsa bu işler hallolur falan gibi. Ama o iktidarın kendisi bütün bunlar doğru dürüst düşünülmeden mümkün hale gelmez. Böyle ertelenen bir iktidar ve ertelenen bir iktidar sonrasına teslim olduğu anda zaten sen iktidarı ciddi bir şekilde düşünmüyorsun ve kendini sınırlı birtakım sorunlarla çerçevelenmiş kabul ediyorsun demektir.

Kapalı devrenin dışına çıkmak

Bütün bu süreç içerisinde de Türkiye'de sosyalizmin çeşitli grupları, şunları bunları, tuhaf jargonlar edindiler. Fazlasıyla bir iç sirkülasyon dili edinildi, yani işte biri birine "Üç Dünyacı" deyince, öbürü ötekine KSD'ci deyince bilmem falanca da "askıcı" deyince diyelim en basitinden, çevredeki herkes kimden bahsedildiğini ve nasıl bir tavırla bahsedildiğini anlıyordu. Ama bu garip şifreli jargonla toplumla ilişki kurmak çok zor bir şeydi. Dolayısıyla biz birçok insanı, pekalâ burada olabilecek insanı küstürdük. Bu da, bence ağırlıklı sosyal demokrat olarak bugün şekillenen hareketler içinde olan potansiyel. Sanıyorum Türkiye'nin yapısı, sosyal mücadelenin biçimi, sosyal demokrasi gibi bir harekete Türkiye'de çok fazla bir şans tanımıyor. Bir bakıma tanıyor. Bu şundan geliyor: Devlet geleneğinin sertliğinden, haşinliğinden geliyor. Sosyal demokrasi insanlara daha bir garantili, ılımlı, dolayısıyla gerçekleşebilir bir şey gibi görünüyor. Dolayısıyla birçok insan orada bulunmayı tercih ediyorlar. Ama fiilen o hareketin koyduğu hedefler, o hedefler için getirdiği mücadele yöntemleri de gene o hareketin içindeki birçok insana son derece, yetersiz görünüyor ve buna bir çeşit katlanma gereğini duyuyorlar. Dolayısıyla delibozuklukla gitmeyecek, aklı başında, kitlelere karşı sorumlu davranmasını bilen bir sosyalist hareketin çıkması, sosyal demokrasinin bu devletin husumetinden gelen güvenilir bir liman olma özelliğini bozacaktır bir. İkincisi de gerçekten kitlesel mücadele sosyalizm içerisinde kitleler için çok daha çekici ve inandırıcı olabilecektir. O bakımdan da dediğim gibi sadece içte gelişmiş sosyalist hareketin bugün bir hayli dağılmış olan kadrolarına hitap etmenin yanısıra, bu jargonları, edinmemiş, bunun dışında şu veya bu şekilde kalmış insanlara da gözünü çevirmesi sosyalistlerin önemli bir sorunu gibi geliyor bana.

Birleşme perspektifiyle tartışmak

Halil Berktay: *Şu ana kadar geçtiğimiz 8-9 ayda birleşik sosyalist parti süreci, hangi noktaya gelmiş bulunuyor ve bu sürecin olgunlaşması bakımından bugün hangi sorunlarla yüzyüzeyiz. Ne gibi problemlerle yüzyüzeyiz ve bunları nasıl formüle edebiliriz?*

Murat Belge: Şimdi benim gördüğüm bu aşamada birleşik sosyalist parti için fiilen yapılmış olan somut girişim beklendiği kadar başarılı bir şekilde yürümedi. Bir noktada önü kapandı gibi görünüyor. Bu ne anlama geliyor: Yani bu bir kere bilindiği gibi M. Ali Aybar'ın bir çağrısıyla başlamıştı. Başından beri, Aydınlık diye bilinen grubun olaya olumlu baktığı,böyle bir birleşik hareketi benimsediği biliniyordu. Bunun yanı sıra da bazı bağımsız aydınların adı geçiyordu. Nitekim yapılan toplantılarda basına da belli ölçülerde yansıdı bu gelişmeler. Bu çerçevede bir olay başladı, fakat bu çerçeveyi şimdilik çok fazla genişletmemiş gibi görünüyor. Şunu demek mümkün: Türkiye sosyalist hareketinin içinde ayırt edici faktörler, grupları, insanları birbirinden ayırt edici faktörler hâlâ ağırlıklarını koruyorlar, birleştirici faktörlere oranla. Ve geçmişten gelen birtakım anılar birilerinin başkaları hakkındaki yargıları yine geçerliliğini koruyor. Bunun yanında sadece öyle "o iyidir, bu kötüdür" gibi birtakım değer yargılarının ötesinde

çizgi meseleleri, strateji meseleleri , bütün bunlar da büyük ölçüde ağırlıklarını koruyorlar. Partileşme denildiğinde bu nasıl olacak, bunun legal bir parti olarak yaşaması, yaşatılmaması vs. vs. gibi pek çok çözülmemiş soru var ortada. Dolayısıyla da şu haliyle bu gelişim bana kendi meselesini çözmüş gibi görünmüyor. Anladığım kadarıyla en azından zamana ihtiyaç var, böyle bir işe, böyle bir sonuca varılabilmesi için. Ama bu zaman dediğim de kendiliğinden hani daha altı ay geçince olur gibi bir şey değil. Bir şeyler yapılarak da geçirilmesi gereken zaman.

Nedir? Valla şu herhalde önemli bir konu. Biliyoruz hepimiz nasıl bir geçmişten geldiğimizi. Nasıl birbirimize karşı da yapılaştığımızı. Bu arada herkes kendi alâmeti farikalarını çıkardı, kendi tabularını yarattı. Ve birbirleriyle oldukça da dışsal bir ilişki kurdu. Yani bu kadar ayrışma olan bir ortamda bir kere o ayrışmalarda taraf olan bireylerin birbirlerini gerçekten iyi tanımaları, oldukça zor bir şey. Ve tabii sürekli değişen, günübirlik politik konjonktürler içerisinde, her grup kendi planlarına göre, benimsediği çizginin gereklerine göre, değişik tavırlar alabildi. Bu tavırlar bir gün birilerini, başka bir gün başkalarını, küstürebildi filan. Yani bu tahlil bugün oldukça da ağır basıyor.

O zaman bu soruları —80-86 arasında birtakım deneylerden geçtikten sonra değiştiğini ve biraz daha olgunlaştığını varsaydığımız bir ortamda— biraz daha enine boyuna tartışmakta yarar var. İnsanlar birbirlerinin ne dediklerini daha iyi anlayabilmeliler. Bir takım sorunları hâlâ gerçekten uzun uzadıya tartışmamız, tartışmaya ihtiyacımız olduğunu sanıyorum.

BSP gibi bir kuruluşun şöyle bir sakıncası da var: Bu girişimin içinde ben de bulunduğum halde başından beri kafamda da olan soruydu. Şimdi ben Ahmet'le, Mehmet'le birleşme kararı veriyorum, ama benim kafamda iyi kötü oluşmuş bir sosyalizm anlayışı, sosyalist örgütlenme anlayışı, sosyalist mücadele anlayışı vs. var. Gayet de uçsuz bucaksız bir şey bu tabii. Bu Ahmet'de de var, Mehmet'de de var. Şimdi biz birlikte hareket etmeye karar verdiğimizde, ben ister istemez kafamdaki şeyi törpüleyeceğim. Bana bunu kimse söylemeden de bu gereği hissedeceğim, eğer Ahmet'le ben beraber bir şeyler yapacaksam. Aşağı yukarı biliyorum onun ne düşündüğünü. Ben şimdi bu inancımı söylemiyeyim de beraberliğimiz bozulmasın diyeceğim. Ahmet benim için aynı şeyi düşünecek, yani her şeyin çok iyi niyetli gittiğini varsaydığımızda. Acaba bunu diyecek bir noktada mıyız? Yani acaba o sorunları biraz daha tartışmamızda yarar yok mu? Bence aslında var. Ha, bu tartışmayı biz eskiden başka türlü yapıyorduk; yani herkes kendi çizgisinin doğruluğunu kanıtlamak için, dolayısıyla başka herkesin yanlışlığını kanıtlamak için yapıyordu. Bunu böyle yapmak da zorunlu değil. Yani belli bir birleşme perspektifi var olarak da bütün bunlar tartışılabilir. O zaman, "ne kadar farklı olduğumuz halde, ne kadar da beraberiz," bu gibi şeyleri daha iyi görebiliriz.

Bir bakıma "haydi birleşelim" deyip de ondan sonra da birbirimize girmenin de riskleri var. Yani o bakımdan ben, bu belki evrimci bir anlayış diyebilirsin ama, yani belli bir tarihte şunca yapılanma varken, bunlar hiç yokmuş gibi böyle volonterist bir tavırla "haydi gelin, yapıyoruz, birleşiyoruz" filan demekle pek olmuyor. Yani biraz da kendi doğal gidişine bırakmak lazım birtakım şeyleri. Ama işte doğal gidiş derken, orda o müdahalenin yeri, durumu falan önemli oluyor. Yani müdahale etmiyelim demiyorum, böyle bir sürece. Ama nerede nereye kadar müdahale edeceğiz. Yani işte şöyle akan bir şeyi tersine akıtmak belki mümkün olmayacaktır ama o akan nesnenin kabul edebileceği bir açı değişikliği ile, daha ileride konmuş bir birarada olabilme perspektifi içerisinde tartışmayı kesmeden ama birbirimize "alçak, hain, ahlaksız, namussuz" demeden tartışmayı öğrenmek bile bana oldukça önemli bir adım gibi geliyor. Ve burada herkesin bir bakıma kendini kanıtlaması da gerekiyor. Yani işte geçmiş olumsuzluk deryasından geliyorsak, bizim başkaları hakkında ön yargılarımız olduğu gibi, başkalarının da bizim hakkımızda ön yargısı oluyor. Yani herkesin doldurduğu alanda yaptığına ettiği laflara göre çizilmiş bir imgesi var. Kendi gerçek somut varlığının yanı sıra. Ama böyle bir imge varsa bu da bir gerçek, çünkü başkalarının kafasında böyle bir olay yaşıyor. Ve herkes için geçerli bu. Yani kendimi örnek vereyim. Ben gerçi bir hereket mareket temsil etmiyorum, nihayeti sosyalist teorik bir dergi çıkardım ama "sorumsuz, her konuda car car konuşmasını bilir, sol entellektüel" gibi bir sıfat takabiliyor birisi bana da.

Halil Berktay: Öyle mi?

Murat Belge: Ha, şimdi öyle mi? Bence değil. Ama başkası böyle görebiliyor. Yaptığım işi birisi kötüleyerek bakmak istiyorsa bunları söylemesi de gayet kolay. Herkes için bulunabilir böyle şeyler. Ha, bütünsel olarak değerlendirdiğimde belki o tür ayrıntılar, falan filan başka türlü bir anlam kazanır. Yani kötü bir niyetle baktığın zaman, birleşmemek üzere baktığın zaman, kendi defterinden silmek üzere baktığın zaman, bütün bunları bulursun. Herkes, herkes hakkında bulur. Gene eşit derecede tanımayan uzak bir başkası da bunları duyduğunda etkilenebilir. Ve bütün Türkiye solunda her bir grup için, her şey için böyle birtakım heyülalar ortada var. İnkar edilmez bir şey. Dolayısıyla herkesin bir biçimde kendisini kanıtlaması önem kazanıyor. Bu nasıl olur. Başta düşüncelerini söylersin. Yani herkesin düşünceleri belli ölçülerde değişti sanırım. Düşüncelerini söylersin, sorunları ortaya getirmeye çalışırsın; önemli olan, belirleyici olan sorunları getirmeye çalışırsın. Ve bu tartışma süreci içerisinde -ki, bu yayın organlarıyla olur- insanlar birbirleriyle konuşurlar. Bu da önemli gibi geliyor bana, çünkü insanlar birbirleriyle konuşmuyorlar, uzun bir zamandır.

Sosyalizmi legaliteye yazmak

Ben sahiden neyim, neyi düşünüyorum, ne istiyorum, buralara pek girilmedi. Özellikle de sosyalist parti için kendi yaptığım birtakım konuşmalardan görüyorum ki, insanların her düzeyde şüpheleri var, birtakım rezervasyonları var ve bunlar "yanlıştır yersizdir" demek de o kadar da kolay değil. Örneğin birisi mektup yazıyor bizim dergiye, "böyle bir legal partiyle bunca deneyden sonra nasıl sosyalizm yapılır?"diyor. Şimdi bu, "falanca iyidir, filanca kötüdür"ün de ötesinde bir soru. Ama buna doyurucu bir cevap vermek lazım. Zaten buna cevap vermeden böyle bir şeye atılmamak lazım.

Halil Berktay: Peki yani illegal deneyler çok mu başarılı?

Murat Belge: İllegal deneylerin daha başarılı olduğunu söylemek hiç mümkün değil bana sorarsan. Hattâ tersine, Türkiye'de kendini özünde illegal olarak tanımlamış hareketler aslında legal mücadelenin kurallarını yerine getirdiği ölçüde başarılı oldular. Yani eskilerden DEV-GENÇ söylenebilir; son derece ortada, yaptığı belli, söylediği belli bir hareketti DEV-GENÇ. Hiçbir zaman yapmak istediği şeyin ne olduğunu gizlemedi. Adında da vardı, davranışında da vardı, gidiyordu üreticilerle miting yapıyordu. Grevleri destekliyordu. Aklında ne varsa zaten onu söylüyordu emekçilere. Onu sevdiği için adamlar, o söyleneni sevdiği için de geliyorlardı. E bunu bir illegal çalışmayla yapmaya kalkışsaydı o zaman, gerçek illegal çalışmayla, böyle olmazdı. Türkiye'de bazı şeyler pek de bilinmiyor: Mesela bir Nazi işgali altındaki Avrupa'da da bir illegal çalışma dönemi olmuştur, olurdu tabii. Yani Naziler geldi diye adamlar da kendilerini inkar edecek, yahut da evlerine gidip oturacak değiller. O koşullar altında illegal çalışacaklardı, ama insanlar kendi vatandaşlarına bile dert anlatmak için o tarihlerde sahiden sıkı, ciddi bir illegalite uygulamak zorunda kaldılar. Türkiye'de bu deneyler çok fazla bilinmediği için, illegal çalışma denen şeyin oldukça muğlak bir tanımı var. Bence sorun sosyalizmin kendisini legaliteye yazmak, yani sosyalizmi illegal sayan zihniyetin illegalitesini ortaya koymak. Bu da kitleselleşmekle mümkün olacak bir şey, yani kendimizi baştan suçlu kabul edip, böyle iğreti bir şekilde oyalanmamalıyız. Açılacağız, söyleyeceğiz, yani ben şunu niye istiyorum, şunu istiyorum, niye istiyorum bunu açıklayacağız. Zaten bu talebin meşruiyeti kitlelerce benimsendikten sonra, kabul edildikten sonra, beni hiçbir güç gelip illegal sayamaz. Ama Nazi işgali gibi durumlarda olur, yani karşımda somut ve zaten kendisi gayrimeşru biri vardır, ha o zaman insan tedbir alır. Ve gene bunu kitlelerle beraber alır. O durumda, baskı altında tutulan, gayrımeşru bir güç tarafından baskı altında tutulan bir halk vardır. O anda fizikman gücü yetmiyordur o gayrımeşru baskıdan silkinip kurtulmaya, ama aklı da ondan yana değildir, gönlü de ondan yana değildir ve bir gün kurtulmak için de elinden geleni yapmaya hazırdır. O koşullar altında ne gerekiyorsa o yapılır. Önemli olan ama, bu kitlesellik içinde bir şeylerin yapılmasıdır. Yoksa sosyalizm veya sosyalist örgütlenme, hani su geçirmez saat var, böyle tarih geçirmez bir şey değil, yani tarih bir zorlama yapıyorsa, o örgütlenme ondan bir biçimde etkileniyor. O zaman belki ilk koyduğu hedeflerden bir anlamda sapıyor. Yani nasıl sapıyor? Yön değiştirmek, dağı delip geçemiyor, kenarından geçmek gibi. Bunun içerisinde bir dizi başka türlü tedbir alınıyor, başka türlü karar veriliyor. Bütün bunların toplumsal ve tarihi anlamda meşruiyeti nedir? Kitlesel olarak yapılmasıdır. Kitlesel olarak dediğim zaman da hani Dolmabahçe Stadı'nda İstanbul halkını toplayıp kongre yapmak olmayabilir bu. O koşullarda yapılmaz ama, zaten o kitleselliğe varmış olan bir örgütlenme halkın damarlarını bilir yani o nabız, o örgütlenmenin zaten elinde tıp tıp atıyordur. Meşruiyet oradan gelir.

Rüzgâr eken...

Halil Berktay: Bununla birlikte gene de Türkiye'nin tarihsel özgürlüklerini ve bunların yasal mücadele için sağladığı geniş olanakları değerlendirmeyen ve geçmişte acı sonuçlarını yaşadıkları, hepimizin yaşadığı bir yanlış mücadele anlayışını hâlâ ilkeleştiren geniş bir kesim de var. Senin demin verdiğin örnekte, mesela bize mektuplar geliyor diye verdiğin örnekte de bu kesimin düşünce tarzı yansıyor. Bununla beraber bir yönüyle de bu radikal ve devrim özleyen, statükocu olmayan bir kesim. Bunlar belki önemli şahsiyetler tarafından temsil edilmiyorlar bugün Türkiye'de ve çok dağınık bir karakter arzediyorlar. Fakat bunların bir özlemleri, devrim özlemleri, statüko değişikliği özlemleri var. Bunlar bugün BSP sürecine katılabilmiş değil ve bunlarla temas kurmak ve katmak meselesi var. Bu konuda ne gibi yöntemler önerebiliyorsun?

Murat Belge: Şimdi bence oldukça kararsız, geniş kesimler var. Yani 80 öncesi sosyalistlerinden.

Halil Berktay: Af buyur birşey ekleyeyim, benim tanıdığım gençler var. Tanışıyoruz, konuşuyoruz, sohbet ediyoruz. Mesela bir tanesi çok tipik bir ifade kullandı: "Biz bir bakıma yitik nesiliz Halil Abi" dedi. Yani benden yaşça küçük olduğu için öyle diyor. Yani eski perspektiflerini ve mücadele olanaklarını yani onlarla gitmiş bir yere kadar, toslamış geçememiş, bir yandan bunu görüyor. Muazzam enerjileri var, bir yere kanalize edemiyor, bu enerjilerini ve enteresandır kendi kendisini de bir "yitik nesil" olarak tanımlıyor. Bu nesli "yitik bir nesil" olmaktan çıkaracak formül bence aslında BSP. Yani onları o mücadeleye kazanmak, ama onların geçmiş zihni alışkanlıkları ve yapıları da bu formülü reddediyor. Yani aslında kendileri için mümkün olan

esaslı ve kapsamlı çıkış yolunu, eski zihni yapılar tıkıyor. Nasıl çözmek lazım bunu?

Murat Belge: Valla tabii oldukça karmaşık bir durum. Şimdi tam şu senin sorunun cevabı olmayan bir noktadan başlayayım. Sanıyorum Türkiye'de bu illegal silahlı mücadeleyi eskisinden daha şiddetle savunan belli sayıda insan olacaktır. Bunu ben kaçınılmaz olarak da görüyorum: Yani işte sosyalizm böyle olmalıdır, ya da sosyalist mücadele böyle olmalıdırın ötesinde, şunu söyleyeyim, soyut düşüncenin soyut bir muhakemenin gerekleri olarak, getirilmiş bir tezden öte, belki tersine yaşantıdan çıkartılmış, deneyden çıkartılmış, bir sonuç olarak ortaya koyma eğilimi olacaktır insanlarda. Bu da konuşmamın daha önceki bir kısmında söylediğim, bizim son derece baskıcı ve hoşgörüsüz devlet geleneğimizin bir sonucu. Üst üste son derece sert darbeler. Öncekilerle de kıyaslanamayacak kadar sertti 12 Eylül. İnsanların çektiği bunca acı, yani adeta...

***Halil Berktay:** Sorgulama yöntemleri, hapishanedeki yaşantı..*

Murat Belge: Tabiî, tabiî. Yani adeta bir nesli imha ederek, Türkiye'nin geri kalanını kurtarma falan gibi tuhaf bir zihniyet sonucu olarak yapılmış bir uygulama var. Bu uygulamanın içinden bakmak dışında çaresi olmayan insanlar, bu uygulamanın onlara dayattığı bir mücadele yöntemini arayacaklar-ki bu psikolojik olarak da bir takım tepkilerle, şunlarla bunlarla beslenmiş birşey olacak. Bu insanlar fırsatını bulduklarında büyük ölçüde belki intikama dayalı bir yöntem oluşturacaklardır. Böyle birşeylere girmelerini ben doğrusu garipsemem. Sosyolojik olarak en azından...

***Halil Berktay:** Objektivist bir tutumla...*

Murat Belge: Bunun tohumları ekilmiştir. Bunun tohumları ekildiyse, elverişli koşullar olduğunda o tohumlar yeşerecektir. Bunu zaten o tohumları ekenler düşünmeli bir bakıma. Bizi ilgilendirmiyor mu? Elbette ilgilendiriyor. Yani ben o çeşit bir sosyalist mücadeleye inanmıyorum. Elimden geleni de yaparım başka insanları bunun yanlış olduğuna ikna etmek için. Ama bunun da sınırları var, yani o bakımdan çok da iyimser değilim doğrusu. Yani Türkiye'de işte ne bileyim Kızıl Tugay gibi, bilmem RAF gibi, eskisinden daha da kapalı bir örgütlenme hiç de şaşırtıcı olmaz bence.

Eğer kitlesel boyutlar kazandıysa

Asıl senin sorduğun tabii bunun ötesinde daha bir geniş kesimi ilgilendiren bir soru. Şimdi orada belli bir kararsızlık hüküm sürüyor bence. Bunda şunun da payı var: Türkiye sosyalizmi içerisinde geçmiş eleştirisinin bir parçası olarak herhalde böyle bir şey de söylenmesi gerekiyor. Fazlasıyla merkeziyetçi ve hiyerarşik yapıları Türkiye'de sosyalizmi üretti ve yeniden üretti; belki hâlâ da bir müdahaleyle karşılaşmadıkça benzer yapıları üretmeye devam edecektir.

Bu bakımdan, insanlar, daha çok imanla sosyalist oldular. Mücadele azmiyle sosyalist oldular. Gördükleri haksızlıklara isyan ederek, yani öncelikle ahlaki gerekçelerle sosyalist oldular. Sosyalist olan insanlar da somut olarak yanlarında bir takım ağabeyler, şunlar bunlar gördüler. Biraz da rastlantılara, biraz değil büyük ölçüde rastlantılara bağlı olarak biri (x) grubunda, biri (y) grubunda falan oldu. Şimdi lafın başında diyordum ki, siyasi çizgi vb. bakımından büyük çeşitlilikler var ülkenin geçmişinde. Bir yandan da son derece ortak bir insan malzemesi var. Yani falanca grubun militanı olan adam, pekalâ öbür grubun da militanı olabilirdi. Yani bir sürü ortak koordinat da var sol harekette. Hatta bu bence sosyal demokratların fikri kompozisyonuna baktığın zaman orada da birçok benzer şey var, olumlu olumsuz. Yani bence Kemalist falan ögeler ki olumsuzlar arasına katarım -sen muhtemelen katmazsın- birçok sosyalistte de vardır, birçok sosyal demokratta da vardır. Yani bir ortak maya var. Bu insanlar, alıştıkları önderlikten yoksun kalınca, insiyatifsiz oluyorlar. Yeni şeyler denemekten de çekiniyorlar.

Ayrıca bunu çok Türkiye'ye özgü bir durum olarak da belki ortaya koymamalı. Bütün dünyada benzer sorunlar yaşanıyor. Görüyoruz, şimdi son yirmi, on yıllık dönem içinde dünyada bayağı büyük bir sağa kayış var; sosyalizm içinde ciddi bir ayrışma var ve bunların üstesinden gelinmiş değil henüz. Tabii bir takım insanlar diyor ki, "bakın işte bu çizgi doğru, bu yoldan gidersek olur". Bunu diyenler elbette var, ama biraz daha fazla soru sorma alışkanlığında olan insanlar da var-ki bunu tekrar lafın başındaki dünyayı dönüştürme içgüdüsüne de bağlamak mümkün. Değişik bir dünya yaratmak isteyen insan haliyle daha çok soru sorma durumundadır. Okumuş-yazmış, aklı başında bir sürü insan bu tartışmanın çeşitli yönlerinde durup her biri kendi başına geçerli görünebilen bir sürü tartışmayı yürütürken, şu 6 yıllık silindirin altında kalmış, 20 küsur yaşında bir genç insanın kalkıp tek başına bütün bu sorulara cevap bulması, ona göre bir davranışa geçmesi de kolay değil. Bir bekleyiş var, bir kararsızlık var. Birçok kavramların tam eksenine oturmaması gibi bir durum var. Türkiye'de sosyalizmin, sosyalist mücadelenin kavranışındaki çeşitli duygusallıklar var. Bunlar haddizatında kendi başlarına kötü şeyler olmayabilirler, ama dediğim gibi üst düzeyde rasyonel, kitlelere karşı sorumlu devrimci hareketin gerekli bütün öğelerini bir araya getirebilen bir hareketlenme olmadığı için, bütün bunlar da beklendiğinden daha olumsuz sonuçlar verebiliyor. Dolayısıyla, düzene karşı kendi uzlaşmazlığını ciddiyetle hissetmiş insanların bundan sonra da sosyalist hareket içinde temsili son derece gerekli. Temsili, daha doğrusu fiilen, fizikman orada varoluşu. Ama daha önce de dediğim gibi bu o kadar kolay bir şey değil, mesela bizim İstanbul'da yap-

tığımız panelde bir arkadaş yazılı soru gönderiyordu: "Faşizm geldiğinde kitleleri terk mi edeceğiz" Legalite anlayışını böyle bir şeye bağlıyor. Belki de Türkiye'de böyle düşünmekte haklı bu arkadaş. Çünkü baskı dönemi geldi diye bir takım hareketler "Şimdilik yapacak bir şey yoktur, şimdi herkes evine gitsin"de demiştir ayrıca. Legal mücadele deneyi olmuş onu biliyorsa bu arkadaş, o zaman bu soruyu sormakta haklı, ama dediğim gibi kitlesel boyutlar kazanmış bir hareketin kalkıp da faşizm geldi diye evine gitmesine imkan yok. Kimse bırakmaz, nereye gidiyorsun? Dolayısıyla kavramlar, bu anlamda oturmuyor yerli yerine. Şu kısa tarih içerisinde olmuş, bayağı dar, küçük çaplı deneyler o kavramla ifade edilen şeyin bütünü gibi görülüyor. O zaman belli bir kavram kargaşalığı çıkıyor. Bunlar da dediğim gibi daha çok yazmayı, çizmeyi, konuşmayı, tartışmayı zorunlu hale getiriyor. Başka da bundan daha geçerli bir çıkış yolu göremiyorum.

Halil Berktay: Evet, senin görüşüne göre, bugün birbirimizle diyaloğu sürdürerek, tartışarak gerek birbirimizin geçmişindeki, gerek belki öncelikle kendi geçmişimizdeki çeşitli tartışma noktalarını ve aynı zamanda bugünkü anlayışlarımızı daha sabırlı bir şekilde dile getirerek, yazmayı, çizmeyi ve diyaloğu koparmamayı sürdüreceğiz. Alternatifi var mı? Şimdi çeşitli olumsuzluklar var, birleşik sosyalist parti sürecinde çeşitli şüpheler, kırgınlıklar, itirazlar, en hafif deyimiyle kararsızlıklar...

Murat Belge: Şimdi sizin hareketiniz için vaktiyle düşündüklerimi, eleştirilerimi anlatmaya başlasam, o da bir hayli yekün tutar. Bu sadece size mahsus değil, başka bir sürüsü için de anlatabilirim. Şöyle bir avantajım var. Fiilen bir hareket içinde ta TİP'ten beri, THKPC'den beri fiilen politik hareket içinde bulunmayıp, bir sosyalist aydın diye tanımlanmış bir konumdan bir takım şeyleri söylemenin getirdiği bir rahatlığım var.

Halil Berktay: Tabii biz kendimizi programlara angaje ettik. Daha dışa açık durumdayız.

Murat Belge: Tabii bunun lüksünü kabul ediyorum. Kim daha fazla günah işledi işlerin buraya gelmesinde? Doğrusu karar vermekte büyük güçlük çekiyor insan. Hep söylerim ben; değişik kulvarları, değişik yarışçıları vardı. Herkes o koştuğu kulvarın yapısına göre bir takım şeyler yaptı. Biri onu, biri bunu yaptı. O mu daha iyi, terazi ile ölçmeye imkan yok. Bu hassas bir şey. Hem bunları tartışmaktan vazgeçmemek gerekiyor, hem de bunu birbirimizden nefret etmek için tartışmayı terketmemiz gerekiyor. O başarılırsa sanırım önemli bir şeyler çıkabilir ortaya.

Tabandan gelen bir alternatif

Halil Berktay: Bugün birleşik sosyalist parti sürecindeki çeşitli tıkanıklıkların sabırla, acele etmeden, temkinli bir şekilde de olsa -senin görüşlerini özetliyorum- üzerine yürümeye devam etmekten başka çaremiz var mı? Yani Türkiye solu için, sosyalist sol için ve senin başlangıçta tanımladığın anlamda varolan sosyalizm deneylerine ve bunların tıkanmalarına bir eleştirel ruhla yaklaşma cesaretini ve fikir açıklığını gösterebilen kesim için, kitlelerle ve temel sınıflarla kopukluk şeklinde billurlaşan temel zaafını aşmak için başka bir yol var mı?

Murat Belge: Şimdi buna biraz dolambaçlı bir yoldan giderek cevap vermeye çalışayım. 12 Eylül oldu, kısa bir süre sonra da, nasıl bir toplum reorganizasyonu yapmak istediği belli oldu. Sanırım, burada birinci derecede önemli olan, bizim deyimimizle depolitize bir toplum yaratmaktı. Belki kendileri ifade ettiğinde bunu demeyeceklerdi de, işte "disiplindi, herkesin yerini bildiği bir toplum" falan gibi bir şey söyleyeceklerdi. "İstikrarsızlık" vs. Ama ayakların baş olmasına kesinlikle tahammülü olmayan bir toplum yapısı öngören bir anlayıştı bu, 12 Eylül'deki olay. En önemli olay, herkes yerini bilsin, haddini bilsin, işçiler kalkıp da sendikayla, Türkiye şöyle olacak, böyle olacak falan diyemesinler mektebi vardır. Mülkiyedir, Harbiye'dir neyse... O mekteplerden çıkanlar bilir, başkası da bilemez ve karışmaya da hakkı yoktur. Bir dizi uygulamayla, bir dizi yasayla bir çeşit deli gömleği giydirme operasyonuna giriştiler. Ben o dönemde diyordum ki, politikayı ot yolar gibi toplumdan yoluyorlar; sonra farkına varmadan herşeyi politikleştirecekler.

Türkiye'nin kendine göre bir dengesi vardı, partilerle vs. kurulmuş. Her zaman baskıcı, anti demokratik bir yapısı var da, işte bütün bu çokpartililik denemeleri vs. şunlar bunlar... Az da değil, ta 1876'da biraz hazin de olsa bir parlamento deneyi var. Bir süre sonra yeni bir deney var. Yani Habeşistan, Madagaskar gibi değil Türkiye. Gene doğu ile batı arasında ikisinden de öğeler taşıyan, ama ne doğuya ne batıya indirgeyemeyeceğin, kendine özgü bir yapısı var. Bunun içinde de parlamento vs. geleneklerini ben, halkın politikaya katılımının kısmî araçları olarak görüyorum. Bunlar büsbütün yok değil. Ve zaman içinde bir dengeye varmış. Bütün partiler de patriarkal burjuva partileri, onlar da aslında başlarla ayaklar ayrımını mümkün mertebe gidermeye çalışıyorlar, ama bir takım mekanizmalar içinde birileri sivriliyor, öne çıkıyor. İşte bu arada, muhtarıydı, belediyesiydi, bütün bu küçük lokal örgütlenmelerde birtakım taleplerin aşağıdan yukarı doğru süzülüp çıkması gerçekleşiyordu. İşte bunlar içinde düzenle çelişmelerin belli ölçülerde giderilmesi gibi mekanizmalar oluşmuş.

Tekrar tek-parti rejiminin felsefesine indirgemeye kalkınca toplumu, bu sefer değişik türden bir politizasyonun tohumları ekilir diye düşünmüştüm. Aslında büyük bir açıkyüreklilikle söyleyeyim, o tarihlerde düşündüğüm her konuda ben iflas ettim. Çünkü aradan 6 yıl geçti, o tür bir şey olmadı.

...biz parti diye konuşurken dahi, as...da şu 12 Eylül rejiminin bize dayattığı noktada konuşuyoruz gibi geliyor, bu da canımı sıkıyor. "Politika yapmanın tek yeri siyasi partidir" gibi bir mantık getirdiler çünkü. Onlar orada sosyalist partiyi düşünmediler, zaten onun işleyememesi için gerekli her şeyi de yaptılar. Ama biz başka bir yerde politika imkanı bulamadığımız için, onların mantığına uygun olarak bir parti diyoruz. Ondan sonra da geçmiş koşulları, bugünkü özelliklerimizi de bir araya getirerek bir sosyalist parti gibi bir şey söylüyoruz. Alternatifi şu olabilirdi (ama dediğim gibi bunları düşündüm ve bunlar da gerçekleşmedi): Çeşitli kendiliğinden hareketlenmeler çıkardı. Falanca mahalle halkı, o mahallede park isteyecek olsa, normal bir burjuva toplumunda bu gayet normal bir taleptir. Fakat bizim 12 Eylül zihniyetiyle bir kere böyle bir şey talep etmeye hakları olamazdı: "Gene avam başkaldırmış, talepte bulunuyor, derhal ezilmesi gereken bir şey." Bu zihniyetle bakınca, park istemek de politik bir olay haline gelirdi. İnsanların bir şeyler istemesi de engellenemeyeceği için bu sefer hiç beklenmedik yerlerden, sivil alanlardan, yurttaşlık alanlarından bir şeyler yeşerebilirdi. Bu gibi beklenmedik şeylerin yanı sıra bir de her toplumda olan, toplum yapısının zorunlu olarak ürettiği sendikaydı, dernekti bir sürü şey var. Bütün bunların üzerine kısıtlamalar getirildi. Ve bütün buralarda muhalefet yeşermesi beklenebilirdi. Dünyada ortaya çıkmış şeyler var. Ve hatta ortodoks kalıpları fazlasıyla benimsemiş Marksist partileri filan da zorladı bu tür hareketler. Kadın hareketi, çeşitli Avrupa ülkelerinin anti-rasist hareketleri, çevrecilik, savaşa karşı direnişler gibi, doğrudan sınıf bazına indirgeyemeyeceğimiz hareketler. Ortodoks partiler devamlı sınıf temeli üzerine oturuyorlardı. Bunlar birden sınıf kavramını dikine kesen, ama demokratikliği inkar edilemeyecek, topluma ileri bir perspektif gösteren hareketler olarak ortaya çıktılar. Bizim Türkiye'de zaten klasik anlamda demokrasi geciktirilmiş sürekli devlet tarafından. Bu gecikmiş demokratik taleplere bir de bu görece modern diyebileceğimiz demokratik talepler eklenebilirdi. Bu gibi şeyler ortaya çıksaydı, o zaman böyle oturup, birleşik sosyalist parti nasıl olur, kim gelir kim gider diye konuşmamıza gerek de kalmazdı. Çünkü alttan gelen, tabandan gelen bir hareket iterdi olayı. Parti de buna göre, şekillenebilirdi. Ben şunu da söylüyorum: Bunları eski zihniyetle biz masetmeye yönelik davranışlarda bulunuyorduk. Falan sendikada nüfusumuz varsa, nüfuzla o sendika bizim gibi düşünsün, diyorduk.

Halil Berktay: *Bu arada kitleleri kovuyorsun tabii oradan. Dolayısıyla sendika veya o tırnak içinde demokratik kitle örgütü de kitle örgütü olmaktan çıkıyor.*

Murat Belge: Senin malın olduğu anda kitlesel değil. Buna öbür yönde karar verilebilirdi, kitlenin ille de bizim gibi düşünmesinden vazgeçip, ona saygılı ve ondan esinlenmeye açık bir parti yapısı düşünülebilirdi. Bunu ben hep tabandan gelen hareket ve üst düzeyden, aydınlardan gelen, sadece Türkiye için değil, dünyadan gelen aydın harekete karşı da aynı şekilde açık bir parti yapısı düşünerek söylüyorum. Kendi hedefleri, doğrultuları içinde elbette bir organik gidişatı olacaktır partinin. Ama o organik gidişatta her zaman, "Bakın, şu gerçeklik de var, o halde buna da şöyle bir şekilde kulak verelim, ya da yer ayıralım" diyebilecek; "Arkadaş, sen ilericiysen, gel partinin bilim kurulunda çalış," demeden, yani gelip sana biat etmesini beklemeden, daha serbest bırakarak insanları, davranabilecek bir parti yapısı düşünmüştüm.

Ama bütün bunlar olmadı. Mesela, bir kadın hareketi gerçi başladı, 12 Eylül'den önce olmadığı bir şekilde, ama son derece dar bir çerçeve içinde kaldı, bugün de hâlâ o çerçeveyi aşmış değil. Yeşiller, çevre falan, bunu duyan tek tek bireyler var. Ama bu gene öyle bir çerçevenin ötesine geçmiş değil. Bırak bunları, o batıda gördüğümüz modern hareketleri, protesto hareketlerini, örgütlerin en klasik konularda bir tepkiyi en fazla bekleyebileceğin kurumlarda herhangi bir şey olmadı. Anayasa hakkında söylenmedik laf kalmadı ve Anayasa zaten yok edilmişti; yenisi, anayasa demek ne derece caizdir, bir şey çıktı ortaya. En başta anayasa mahkemesi üyeleri el öptüler, saygı duruşunda bulundular. Üniversiteye, herhangi bir üniversiteye reva görülmeyecek bir muamelede bulunuldu. Giden gitti, falan filan, geri kalan bunu kabul etti, şimdi gayet mutlu yaşıyor ve böyle bir ortamda tabii kitleden gelen bir hareketten bahsetmek çok zor, imkansız. Demokratik bir direnişten bahsetmek imkansız.

O zaman belki bütün bunlara bir teşvikte bulunmak üzere bir parti ihtiyacıyla meseleyi tersinden almak durumunda kalıyoruz. O da doğrusu beni ciddi bir şekilde rahatsız ediyor. Elimde yapacak bir şey olduğundan değil ama, rahatsız ediyor. Çünkü sanki bir mantığa teslim olmuşuz gibi geliyor toplum halinde.

Depolitizasyonun kurumlaşması ve sosyalist parti

Halil Berktay: *Seni dinlerken aklıma karmaşık bir soru geliyor. Acaba bu teslim olduğumuz mantık, dar anlamda devletin mantığı mıdır? Devletin yaptırımının mantığı mıdır? Acaba senin demin sözünü ettiğin gerçekleşmeyen beklentinin gerçekleşmemesinde, yani kitlenin aşağıdan yukarı sivil toplumun hemen her alanında aşağıdan yukarı bir tepki, bir direnme halinde politikleşmemesinde, genel anlamıyla solun, sol kesimin ve solculuğun devletin husumeti dışında kendi eylemiyle belli bir prestijsizlik içine düşmesinin ve kitlelerden kopmanın, sola sürülen lekelerin çeşitli biçimde rolü yok mu? Sana bunu açık bir soru olarak yöneltiyorum. Acaba 12 Eylülün ilk dö-*

nemlerinde sen bu prestijsizlenmenin ve kitleler nezdindeki spontane ideolojik sağa kayışın derecesini olduğundan daha az görmüş,azımsamış olamaz mısın? Tersten söyleyecek olursak, bugün acaba şöyle bir durumda değil miyiz? (bütün senin söylediklerinden çıkartıyorum bunu.) Kitleler nezdinde derin ve yaygın bir hoşnutsuzluk olduğunu düşünüyorum. Ama hoşnutsuzluk muhalefet demek değil. Bir mücadele demek hiç değil hoşnutsuzluk. Acaba bu hoşnutsuzluğun muhalefete ve mücadeleye dönüşmesi için de kitlelerin güvenebileceği, dirayetli bir önderliğin ortaya çıkması, -bu önderliği bireysel bir önderlik anlamında almıyorum- Zorunlu olmuyor mu? Yani davranışıyla, örgütlenme modeliyle, iç demokrasisiyle, kitlelere muamele ediş tarzıyla, getirdiği toplum projesiyle eski darlık ve tıkanıkları aşan bir güvenilir önderliğin ortaya çıkmasını acaba kitleler beklemiyorlar mı? Onların bekleyip beklemediklerini bilip bilmedikleri ayrı bir konu. Ama acaba Birleşik Sosyalist Parti sorunu buna dönüşmüyor mu bir noktada?

Murat Belge: Şimdi bence aslında 12 Eylül sonucu gibi görülen toplumun depolitizasyonu 12 Eylülden önce başlamıştı. Bir hayli de önce başlamıştı.

Halil Berktay: *Tamamen katılıyorum..*

Murat Belge: Hattâ arkadaşlarımla ben burada bayağı, önemli dönüm noktalarından biri olarak, 40 kişinin ölümüyle biten 1 Mayıs'ı görürüz. Tabii sadece ona bağlanmaz. Ama anlamlı bir dönüm noktasıdır. Yani sosyal demokrasinin solundaki solun siyasi olgunluk yetersizliğinin bir kanıtı olarak ortaya çıkmış bir olay. O yaptı, bu yaptı CIA falan, karanlık güçlerdir, yok yani, kendi başına yeterli açıklama değil.

Halil Berktay: *CIA'nın nasıl yapabildiğini açıklamak gerekir eğer CIA yaptıysa..*

Murat Belge: Buna benzer pek çok olaydan söz etmek mümkün. Ve bunu 12 Eylülden sonra da tabii daha rahat görebiliyorduk. Dolmuş bekliyorsun, biniyorsun, adam bekliyorsun dolacak gidecek diye bekliyorsun. Şoför arkadaşına anlatıyor. "Yahu biz şu mahalleye nerdeyse pasaportla girerdik eskiden. "Artık orası sağ bölge mi sol bölge mi belli değil de, adam açısından da çok önemli değil belki. O da ayırdedemez hale gelmiş bunları. Ayırt edememesi, ayırdedemez halde olması zaten başlı başına tatsız bir durum. Sonra anlatıyor işte. İki tane çocuk bindi, bizi Kartal'a götür demiş de, sonra yolda durdurmuşlar, paraları var demişler, bilmem ne. Bunlar muhtemelen solcuymuş. Belki öyleydi belki değildi, falan bütün o ideolojik mücadele içersinde, propaganda içerisinde adam o şekilde kabul etmiş, gülerek anlatıyor şimdi. Yüzüğü varmış, ters çevirmiş, aman bu benim nikah yüzüğüm işte, sonra karım kumarda kaybettin, sattın der, inandıramam, paramı alın, yüzüğü bırakın demiş, falan. Bunları anlatıyor. Buna benzer bir sürü şey dinliyorum. Hakikaten bir kabus, hayatı o düzeyde yaşayan insan açısından. Buna benzer çok şey var.

12 Mart'ta da sola karşı kampanyalar yürütüldü, şu oldu, bu oldu, ama 12 Mart döneminden sonra insanlar, bu şekilde sola karşı kayıtsızlık göstermediler. O dönemde ölmüş insanlar her zaman sevildi, sayıldı, en azından toplumun geniş kesimleri tarafından. Yani hatta sağcı bir insan bile, sıradan sağcı bir vatandaş bile kalkıp da "Deniz Gezmiş vatan hainidir" demedi, ama ondan sonraki dönemde çok tatsız şeyler oldu. Onu da kendi başına analiz etmek lazım. Nicelik artmıştı, bütün bu gruplar arası rekabet ortamında, bir kalite kontrol imkanı ortadan kalmıştı. Herkes daha kalabalık olmaya çalışıyordu vs. ama depolitizasyon başlamıştı. Hattâ biz o zamanlar *Birikim* dergisinde yazmıştık. *Birikim* 'de Mayıs 80'de kapandığına göre, demek ki 80 kışında falan buna benzer, toplumda bir depolitizasyon var türünden analizler yapmıştık. Hattâ o zamanlar siyasi hareketlerden bazı arkadaşlarla bunu tartıştığımızı da hatırlıyorum. "Çok yanlış bir teşhis" diyorlardı. "Siz burada İstanbul'da küçük aydın çevreleriyle görüşüyorsunuz, oradan böyle bir izlenim ediniyorsunuz. Oysa kitleler arasında bildiğiniz gibi değil, tansiyon müthiş." Sonunda öyle çıkmadı.

Doğrusu, ben biraz 12 Eylüle güvendim. Daha önceki bütün olumsuzluklara rağmen bu 12 Eylül öyle bir felsefeyle geliyor ki -zaten bir iki ay içinde belliydi o felsefe- bizi affettirir diye umuyordum. Halka öyle bir muameleyi reva görür ki, kitleler zaman içinde buna karşı bir tepki oluşturmaya başlarlar diye güveniyordum. Ama depolitizasyonu tahminimden daha derin çıktı. Bu arada insanlar geçim derdine de düştüler. Genellikle solda yaygın bir şeydir, geçim sıkıntısı devrimci potansiyel yaratır diye; oysa pek de öyle olmuyor, bir sürü yerde de gördük. Gündelik sıkıntıya mahkum olan insanın ufku daralıyor. O zaman öyle toplumsal dönüşüm şuydu buydu işlemez oluyor. Adam zırh gibi gündelik sıkıntıların içinde. Seksene kadar toplum bir bütün olarak umutlarını kaybetti. Oysa yetmişlerde *gelecek* umudu vardı. Demirel oturuyordu, "trilyonlardan korkmayın" diyordu. Bütün siyasi partiler gelecek projeksiyonları yapıyorlardı. Ve bunlar hep olumlu geleceklerdi. Ecevit diyelim, "Ak günler, insanca, hakçı, kardeşçe Türkiye" filan diyordu. Erbakan çıkıyor, "ağır sanayi hamlemiz" diyordu ve kendi çerçevesi içinde İslamın egemen olduğu bir toplum ideali veriyordu kendi insanlarına. Türk milleti bayağı olumlu bir gelecek bekliyordu. Sosyalizmde de bu geçerliydi. Yeni bir Türkiye kurmak, başka bir Türkiye yaratmak önemliydi ve halkın sevgilileri vardı; fakat 12 Eylül topluma bir koca getirdi, toplum kocasına razı oldu. Sonunda hesap bilir, iyi bütçe yapar, fazla maceraya atılmaz, aileyi tehlikeye sokmaz, bir koca tipi vardır ya, öyle bir başbakan seçti kendine. Çünkü ara-

da başka bir olay var. Bir de babası var. Babası da geldi bu kocayla oturmaya mecbur etti, "hiç bir yere kaçamazsın. Canına okurum, ben sana bu aile terbiyesini, bu ahlakı vermedim" dedi. Ve bu da bildik bir ses, Türkiye toplumu tarihten gayet iyi tanıyor bu sesi. Bu sese karşı hayır deme durumu yok. Evet demiyor, demedi şimdiye kadar, hayır da diyemiyor, bu ana noktada. Dolayısıyla depolitizasyon yayıldı. Kurumsal bir hale geldi Bu bakımdan 12 Mart'a benzemiyor. 12 Mart'ta da bizler dahil hapse attılar, şu oldu bu oldu; o zaman düşünüyorduk, vay canına amma da sille yedik. Şimdi ne olacak? diye. Çıktık baktık, toplum bayağı dinç. Gene değişime açık. Bu sefer öyle değil. Bu sefer sosyalizmin işi hiç de kolay değil. Dolayısıyla çok ciddi bir takım şeyler düşünmek lazım, güven verici olmak gerekiyor. Ve tabii bu güveni veren, bence de son tahlilde birleşik olması da gerekir diye konuştuğumuz ciddi bir sosyalist partidir. Ama işte sadece gene bir parti mi, yoksa karşılıklı -ben çok sevmiyorum bu lafı olur olmaz kullanmayı ama-*diyalektik* etkileşim içinde kitleden gelen bir şeyle partiden gelen bir şeyin birleşmesi mi? Onları göreceğiz. Ayrıca, "üç nalla bir ata kaldı" anlayışı var ya, bundan bu sefer kaçınmak lazım. Ciddi sosyalist parti hareketinin kaçınılmaz, kaçınılmaz demiyeyim, onsuz edilmez öğeleri var. İşte bunların ikibuçuğunu tamamlayıp, öbürlerini yolda ikmal ederiz, değil mesele. İş aceleye gelmemeli. Bu onsuz edilmez öğelerle bir araya gelmenin, icabında sabır gerektirecek sürecine katlanmak durumundayız bence.

Muvaffak Şeref'i Kaybettik

1913 yılında İstanbul'da doğan Muvaffak Şeref İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli devlet kurumlarında görevlerde bulundu. 1951'de Ankara Savcılığınca açılan kovuşturmanın takipsizlik kararıyla sonuçlanmasına rağmen bakanlık emrine alınınca avukatlığa baladı. Çeşitli dergi ve gazetelerde toplumbilim alanında araştırma yazıları yayınlandı. Ayrıca toplumcu geçrekçi sanat kurumlarına değin yazı ve eleştirileri de dergi ve gazetelerde çıktı. Yazar, Oskar Lange'nin **Ekonomi Politik** adlı eserini dilimize kazandırdı. Kendisinin **Türkiye ve Sosyalizm** adlı bir kitabı var. Hazırlamış olduğu teorik kitabı da henüz yayınlanmadı.

Son yıllarda amansız bir hastalığa tutulmuştu ve bunu metanetle karşıladı. Sonzamanlara kadar ülkemizin ve sosyalizmin sorunlarına ilgisini sürdürdü. Kaybı derin üzüntü yarattı.

Panel: Sosyalist Partide Demokrasi

Dergimizin düzenlediği "Birleşik Sosyalist Parti" panelleri dizisinin ikincisi, "Sosyalist Partide Parti İçi Demokrasi" başlığı altında, 26 Temmuz 1986 günü Ankara'da yapıldı. Halil Berktay, Cenan Bıçakçı ve Sungur Savran'ın konuşmacı olarak katıldıkları paneli, 800 civarında bir dinleyici topluluğu izledi. Başlangıçta, daha çok birlik noktaları ağır basar gibi göründü ve ikinci tur konuşmasında Halil Berktay, bunları, (a) parti içi demokrasiye büyük önem verilmesine, (b) eylem birliğinin sağlanması ama fikirlerin tekliğine dönüştürülmemesine, (c) şimdiye kadarki sosyalizm ve sosyalist parti deneylerinin eleştirel bir ruhla, bunları aşmak amacıyla incelenmesine, (d) halk içindeki çelişmelerin düşmanca yöntemlerle çözülmemesine ... yönelik fikirler olarak toparladı.

Ancak, panelin bundan sonraki bölümünde, birlik değil ayrılık noktaları öne çıktı. İkinci turda Berktay'dan sonra konuşan Cenan Bıçakçı, Berktay'ın yaptığı eleştirel Stalin değerlendirmesinin "Aydınlık çizgisi" için yeni olduğunu öne sürdü ve bu çizgiyi, görüşlerini bir hafta içinde değiştirivermekle suçladı. Bıçakçı, 12 Eylül'de feshedilen partilerden TİKP'nin tüzüğündeki "azınlığın çoğunluğa, alt kademelerin üst kademelere, bütün partinin merkez komitesine tâbi olması" ilkesini, fikir çeşitliliğini ve demokrasiyi yokedici bir hüküm olarak gösterdi. Ayrıca Bıçakçı, Halil Berktay'ın yakın geçmişte Mehmet Ali Aybar'a "hakaret" ettikten sonra şimdi Birleşik Sosyalist Parti'yi savunmasının "sosyalist ahlâk düşkünlüğü" olduğunu öne sürdü. Sungur Savran ise, Birleşik Sosyalist Parti tezine karşı, sosyalist birikimin hiçbir kesimini dışlamayacak derecede geniş ve asgari ölçülerdeki bir salt demokratik talepler platformu etrafında, bir "işçi kitle partisi" oluşturulması tezini, daha etraflı olarak savundu.

*Konuşmacıların, dinleyicilerin yazılı sorularına da değindikleri üçüncü turda, Halil Berktay bu tezi eleştirerek, kurulacak sosyalist partinin öncü karakterinin elbette bir süreç içinde netleşeceğini, ama bunun halka ancak bir sosyalist parti olarak tanıtılabileceğini ve öyle kurulması gerektiğini; salt demokratik bir platformla yetinmenin, bırakalım "burjuvazinin ideo-politik hegemonyası dışına çıkma"yı, böyle bir partiyi sosyal demokrasiden ayrıştırmaya yetmeyeceğini; kaldı ki, o demokratik taleplerde bile "herkesle" anlaşmanın mümkün olamayabileceğini; kısacası, bu fikrin "geçici parti", "sol parti", "blok parti" tezlerinin bir varyantını ifade ettiğini ve sosyalist parti kurmayalım anlamına geldiğini söyledi. Berktay, Bıçakçı'ya cevap olarak, önce, halk içindeki çelişmeleri yanlış ele almak açısından bir Stalin eleştirisini, 16 yıldır; dünya durumundaki nesnel değişikliklere uygun olarak, Sovyet süper devletine kıyasla ABD'ye tekrar daha fazla ağırlık veren bir dış politika ayarlamasını ise iki yılı aşkın süredir yapmakta olduklarını kaydetti. TİKP tüzüğündeki hükümde, hiçbir dehşet verici taraf yoktu; bu, eylem birliği ile ilgili bir hususta ve bütün sosyalist partilerin ortak tarihi mirasıydı, nitekim Bıçakçı da, eylemde tabanın tavana uyması gerektiğini vurgulamıştı. **Saçak**'taki bir yazısında ise, Aybar'ı sosyal demokrasiye karşı rekabetçi bir tutuma girdiği inancıyla eleştirmiş, ama hakaret etmemişti; ortada hakaret denebilecek hiçbir ibare yoktu. Birleşik Sosyalist Parti, geçmişte aralarındaki polemikler ne olursa olsun, farklı kesim ve şahsiyetlerin kendilerini sosyalist olarak tanımlamalarına dayanarak kurulacaktı.*

*Panelin ikinci ve üçüncü turlarındaki bu canlı tartışmaları, okuyucularımıza bu özet yerine, aynen sunamadığımız için özür diliyoruz. İkinci tur başlarında meydana gelen bir elektrik kesintisi, bu turun büyük kısmı için teybimizin çalışmasını engelledi ve üçüncü turda söylenenler açısından da bir kopukluk doğurdu. Panelin ilk tur konuşmalarının **Saçak** tarafından redakte edilmiş ve ait-başlıkları konmuş biçimini, aşağıda yayınlıyoruz.*

Ali Kalan (başkan): Değerli konuklar, *Saçak* dergisinin düzenlediği "Birleşik Sosyalist Parti" panelleri dizisinin ikincisi olan "Sosyalist Partide Parti İçi Demokrasi" paneline hoşgeldiniz.

Sosyalist partinin gerekliliği üzerine

Değerli arkadaşlarım. Bugün 1986 yılında oturmuş, Türkiye'de sosyalist parti kurulabilir mi kurulamaz mı, bir ihtiyaç mıdır değil midir konusunu tartışıyoruz. Türkiye'de yasal bir sosyalist parti ilk kez kurulmuyor. Türkiye sosyalistleri 25 yıldır yasal parti platformuna çıkmış bulunuyorlar. Böyle bir partinin toplumsal açıdan haklı zemini vardır, birikimi de vardır. Her türlü zorluğa rağmen, yasal açıdan da, sosyalist parti kurulmasının şartları mevcuttur.

Kaldı ki, sosyalist parti kurmak birilerinin ihsan ve lütfuna da bağlı değildir. Bu, bir mücadele konusudur. Devrimci olan her çaba kuşkusuz güçlüklerle karşılaşır. Güçlükleri yenme ruhu göstermeden, 25 yıldır kullanılan yasal sosyalist parti platformunda ısrar etmeden, önümüzdeki devrimci görevleri yerine getirmemiz mümkün değildir. Özgürlüğün sınırlarını ve hukukun nasıl yorumlanacağını, en sonunda demokratik mücadele belirleyecektir. Sosyalist sol daha 1960'larda mücadele sahnesine çıkmıştır ve bu mevziyi kararlı olarak savunmakla elinde tutabilir. Yasal mücadele alanının dışına atılmayı kabullenen bir tutum, bu hakkı hiç bir zaman elde edemez. Yasal mücadele alanının dışına atılmayı Türkiyeli devrimciler kabul etmeyeceklerdir.

Kapitalizm, insanlığın problemlerini çözmede yetersiz kalmıştır. Tek alternatif, emekçi alternatifidir ve Sosyalizmdir. Bir sosyalist parti, gerçek anlamıyla bir emekçi partisi, 2000 yıllarını yaratacak olan halk insiyatifinin, Türkiye'nin çağdaşlaşma atılımının ihtiyacıdır. Geniş emekçi yığınlar için sosyalist parti gereklidir. 2000'lere doğru demokrasi ve çağdaşlaşma sürecini kalıcı başarılara ulaştırmanın eşiğine gelmiş bir Türkiye'de, bu atılıma önderlik edecek, fikirsel kaynaklara ve toplumsal itici güçlere, Sosyalizm sahiptir. Emekçilerin de partilerinin bulunması, Türkiye demokrasisinin kilit sorunudur. Öyleyse bir sosyalist parti, Türkiye halkı için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır.

Sosyalist partinin birkaç yılda iktidara geleceğini kimse söylemiyor. Kısa vadede Türkiye'de etkili ve önemli bir rol oynayacağını söylüyoruz. Sosyalist bir parti Türkiye'de demokratik gelişmenin motoru olacaktır. Türkiye halkının önüne bir emekçi seçeneği sunacaktır. Ve varolan düzen partilerini de bu şekilde etkileyecektir. Sosyalist parti, Türkiye'nin kaderi üzerinde yakında dolaylı da olsa etkili olacaktır. Bugün Türkiye'nin siyasal hayatında önemli bir eksiklik vardır. Bu eksiklik emekçilerin doğrudan, kendi adlarına, siyaset sahnesinde olmamalarıdır. Emekçilerin siyasi hayatta doğrudan yer almaları Türkiye'nin çehresini değiştirecektir. Bu, çok önemli bir olaydır. Demokratlaşmanın da motoru ancak bir sosyalist parti olabilir.

Konuşmamın başında da belirttim: Panelimizin konusu, "Sosyalist Partide Parti İçi Demokrasi"dir. Panelimizin birinci bölümünde, sayın konuşmacılar kendi fikirlerini anlatacaklar. Bu birinci tur en fazla 25 dakika olacaktır. İkinci turda yine konuşmacılar birinci turdaki konuşmaların neticesine göre görüşlerini onar dakika içinde sunacaklar. Üçüncü tur ise, sizler, izleyiciler ile konuşmacılar arasındaki diyaloğu oluşturan sorular-cevaplar biçiminde olacak. Soru soran ya da bir hususun açıklanmasını isteyen arkadaşımız, bunu yazılı olarak bize verecekler, görevliler vasıtasıyla. Yalnız, okunaklı yazılmasını ve hangi konuşmacıya sorunun yöneltildiğinin belirtilmesini özellikle rica ediyoruz. Bizim işimizi kolaylaştıracaktır.

Konuşmacıları sizlere takdim etmek istiyorum:

Cenan Bıçakçı: 12 Eylül 1980 öncesinde SDP'nin Genel Başkanı. Eski bir sendikacı. Ağaç İşleri Sendikası'nın Genel Başkanlığında bulundu.

Halil Berktay: Ankara Üniversitesi SBF eski öğretim üyesi. 12 Markt döneminde uzun süre tutuklu kaldı ve yargılandı. 12 Eylül 1980 öncesi TİKP yöneticilerindendi. Halen *Saçak* dergisi yazarlarından.

Sungur Savran: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi eski öğretim üyelerinden. *11. Tez* dergisi yazar ve yöneticilerinden.

Şimdi, konuşmacılardan Halil Berktay'a sözü bırakıyoruz.

Berktay: Gerekli olan, somut bir yaklaşım

Halil Berktay: Teşekkür ederim sayın başkan. Değerli arkadaşlar: Sosyalist parti konusunda, metodalojik bir ilkeyi ortaya atarak başlamak istiyorum. İster bu sosyalist partinin kurulabilirliğini veya kurulamazlığını, ister gerekliği ya da gereksizliğini, ister parti içi demokrasisini, ister dış politikasını, ister programın şu veya bu unsurunu tartışıyor olalım; kanımca biz bu tür tartışmalarda, hehangi ideal şemadan, teorik kitaplarda yazan tarihe malolmuş olaylardan, ya da birbirinden çoğu zaman kopuk olarak ele alınan şu ya da bu alıntıdan değil, önümüzdeki pratikten hareket etmek zorundayız. Gerek tüm insanlığın bu konudaki pratik tecrübelerinin özümsenmesinden, gerekse bugün Türkiye'deki toplumsal mücadelenin dayattığı ihtiyaçlardan, önümüzdeki elle tutulur somutluklardan hareket etmek zorundayız. Başka bir deyişle, mümkün olduğu kadar kitabi bir tartışma yapmak yerine, somut şartların somut tahlili yoluyla, bir bilanço çıkartacak ve geleceğin teorisini kuracak bir yaklaşım içinde bulunmalıyız. Ben ilke olarak hep bundan yanayım. Burada da, özel olarak bir sosyalist partide parti-içi demokrasi sorununa bu açıdan yaklaşmaya çalışacağım. Bu konuda ikili bir perspektifim olacaktır: Sosyalist partiler

içinde demokrasi açısından bir evrensel tecrübe birikimini değerlendirmek; aynı zamanda, Türkiye'nin yakın dönemdeki pratikleri ve bugünkü ihtiyaçları üzerinde durmak.

Sosyalist demokrasi ve parti içi demokrasi

Şimdi, bildiğimiz gibi sosyalist partilerin iç yaşamı konusunda genel olarak ileri sürülen ilke, "demokratik merkeziyetçilik"tir. Bu, bir formüldür. Demokrasi ile merkeziyetin, bir partiyi parti kılacak disiplin ölçüsü ile aynı zamanda bir tartışma serbestisinin birleştirilmesinin; farklı fikirlerin birbirleriyle çarpışması ve bu yolla üzerinde anlaşılan sentezlere ulaşılması, daha sonra bunların pratikte sınanmış olarak tekrar partiye geri dönmesi şeklindeki bir ilişkinin kapsamlı formülüdür, "demokratik merkeziyetçilik". Fakat şunu bir tarihi gerçek olarak, gerek evrensel boyutlarda, gerekse Türkiye çapında tespit etmek gerekir, sanıyorum: Her ne kadar bu formül, demokrasi ve merkeziyetçilik diye birbirini tamamlayıcı iki unsurdan oluşuyorsa da, bana öyle geliyor ki, çoğu zaman devrimci partilerde merkeziyetçilik önemli ölçüde ağır basmış ve işin demokrasi yanı, parti içi hayatın demokratik karakteri, bunun neye yaradığı, niçin vazgeçilmez olduğu, nasıl somutlanması gerektiği, tarihi tecrübeler tarafından pek fazla öne çıkarılmış değildir.

Bu, neden böyle? Bunu somut bir tahlille ortaya koymaya çalışacağım. Bir kere, demokratik merkeziyetçilikten merkeziyete doğru, demokrasiyi görece zayıf ve güdük bırakan bir merkeziyete doğru anlam ve uygulama kaymalarının evrensel, tarihsel kökleri olduğu kanısındayım. Dünyada ilk sosyalist devrimleri yapan ülkelerde, bildiğiniz gibi, parti içindeki gruplaşmaların belki gerçekten gizli hizipler şeklini almaya başladığı bir noktada, bir "hizip yasağı" ilkesi ortaya konmuştur. Zaman içinde bu "hizip yasağı" ilkesinin —ki, konuşmamın daha sonraki bölümlerinde açıklayacağım, bence doğru bir ilkedir; bir sosyalist partinin varlığı, parti içinde ayrı ayrı partiler olarak örgütlü ve bağlayıcı disiplinler uygulayan hiziplerin varlığı ile bağdaşmaz— bu hizip yasağı ilkesinin kapsamı, zaman içinde genişleme eğilimi göstermiş ve giderek farklı fikirler yasağı ya da parti içinde kanatlar yasağına dönüşmüştür.

Parti içi hayatın ilkesinin, hizipler yasağından başlayarak giderek kanatlar yasağına, farklı fikirler yasağına, fikir çeşitliliği yasağına ya da farklı fikir söylemenin yasaklanmasına adım adım dönüşmesi, kuşkusuz salt parti içi bir olay değildir. Özellikle sosyalist toplumlarda ya da sosyalizm yolunda ilerleyen, sosyalizmi inşa etmek problemiyle yüzyüze bulunan toplumlarda, parti içindeki demokrasinin güdükleşmesine paralel olarak, toplum çağındaki demokrasinin de güdükleşmesi görülmüştür. Kısaca söyleyecek olursak, sosyalist toplumda da emekçiler arasında çeşitlilikler ve ayrı zamanda bu kesim farklılıklarına tekabül eden düşünce farklılıkları olabildiği gibi, objektif gerçekliğin öznelliğe farklı yansıyış biçimleri, yani farklı algılanma biçimleri nedeniyle de, bunların parti içine farklı fikirler şeklinde yansıması doğal ve kaçınılmazdır. Dahası, bu yansıma, aslında canlı bir parti hayatının motorudur: Elbette ki asgari müşterekleri sistemleştiren bir parti programı temelinde, farklı görüş ve yaklaşımların parti içinde bir arada bulunması zenginlik kaynağıdır ve bunlar arasındaki çelişmeler aslında partinin hayatını ileri götüren etkendir.

Ama tarihsel olarak hizip yasağının kanatlar yasağına ve hatta farklı fikirlerin yasaklanması ilkesine adım adım dönüşmesi, sosyalist toplumda da zengin ve çeşitli, içinde yüz çiçeğin açtığı bir fikir hayatının varlığına tahammülsüzlük ile elele gitmiş; toplumda halka tanınan demokrasinin daralması ve güdükleşmesi ile parti içindeki demokrasinin daralması ve güdükleşmesi arasında çok yakın bir ilişki doğmuştur. Burada, halk içindeki çelişmelerin ele alınmasında ortaya çıkan hatalar ile parti içindeki çelişmelerin ele alınmasında ortaya çıkan hatalar arasındaki paralelliğe de dikkat çekmek gerekiyor. Sosyalist partiler, sosyalist toplumda var olan düşman unsurlarla geniş halk kitleleri arasındaki çelişmelerin kapsamını ne zaman yanlış değerlendirmişler, bu çelişmenin kapsamını çok genişletmişler ve aslında halk içinde özgür tartışma, ikna ve hoşgörü yoluyla halledilebilecek meseleleri düşmanca çelişmeler kapsamına sokmuşlarsa; buna paralel olarak, parti içindeki çelişmelerin düşmanca yöntemlerle halledilmesi yolunda bir deformasyon da başgöstermiştir. Tabii ben bu uluslararası alanda olumlu tecrübeleri değerlendirmiyorum; daha ziyade, olumsuz tecrübe akışı üzerinde duruyorum.

Örgüt içi demokrasinin Türkiye'deki handikapları

Bu anlayış, yani farklı fikirlerin varlığını reddeden, içinde çizgi mücadeleleri taşımayan monolitik (yekpare) bir parti anlayışı; ve keza, çelişmesiz, monolitik bir sosyalist toplum anlayışı —Türkiye'ye geçiyorum— bizim ülkemizin pratiğine 1960 sonrasında şiddetlenerek yansımıştır. Bu hatalı teorik anlayışın Türkiye'ye şiddetlenerek yansımasının da nesnel, sosyal nedenleri olduğu kanısındayım.

Birinci köken, bir bakıma tarihseldir: 1960'lardan önce Türkiye'de var olan sosyalist birikim çok küçüktü, sınırlıydı. Aşırı baskı altında tutulan birkaç yüz, belki de birkaç bin insanın dağınık çevrelerinden oluşuyordu. Ve bu küçük sosyalist çevreler ile geniş kitleler arasında esaslı bir kopukluk mevcuttu.

Bu koşullar, bir kere, geniş ve demokratik bir mücadele koşullarında yeşerebilecek olana kıyasla çok daha sıkı ve dar anlayışları beraberinde getirmiştir.

İkinci bir etken, 1960 sonrasında derece derece bütün gruplara yansıyan, ülkemizin genel toplumsal geriliğidir. Türkiye'deki üretici güçlerin gelişme düze-

yine bağlı olarak, yarı-feodal kültür ve fikirler yaygındır ve bunlar zaman zaman şu veya bu grup içinde devrimci değerlerin yerine geçme eğilimi taşımıştır. Böyle feodal anlayışların yaygınlığı örgüt içi demokrasiyi kısıtlayan bir rol oynadı.

Üçüncü bir faktör, kitlelerden ve gerçeklerden kopuk eylem çizgileridir. Pratik şunu gösteriyor: Bir başka düzlemde, sosyalizmi inşa tecrübelerine girişen toplumlarda olduğu gibi, henüz böyle bir sosyalizmi inşa sorunuyla yüzyüze bulunmayan devrim-öncesi toplumlarda da, parti içi demokrasinin düzeyi ile partinin kitlelerle ilişki kurma biçimi arasında çok yakın bir bağ vardır.

Bu açıdan, ilkönce 1960'larda kurulan TİP'in deneyine kısaca değinmek istiyorum: TİP, 1960'ların başında, o zamanki sosyalist birikimi genişçe kucaklayan bir parti olarak kuruldu ve radikal, sosyalist, devrimci fikirleri yaygın bir biçimde kitlelere götürmenin mücadelesini verdi. Bu, TİP'in kitlelere açılma ve devrimci fikirleri yayma dönemidir ve Türkiye'ye çok olumlu bir miras bırakmıştır. Bu dönemde yüzbinlerce insan TİP'i inşa etme, illerini, ilçelerini kurma ve tutundurma, seçim kampanyaları, parti programını köylere, fabrikalara götürme faaliyeti içinde yer aldılar. Bu dönem aynı zamanda, TİP içinde demokratik bir iç hayatın ve fikir çeşitliliğinin, geniş bir sosyalist birikimi mümkün olduğu kadar zengince, eksiksiz kucaklama kapasitesinin bulunduğu bir dönemdir.

Fakat daha sonra, burada ayrıntısına girmeyeceğim nedenlerle yükselen kitle mücadelelerine sırt çevirme eğilimi başgösterdiği oranda; keza, yükselen kitle mücadelelerinin doğurduğu yeni ve dinamik kitle örgütlerine karşı, partinin önderliğini, o örgütlerin içinden olumlu ve ikna edici bir çalışmayla değil, dışarıdan talimatla, hegomonyacı bir tutumla dayatma eğilimi başgösterdiği oranda parti içindeki demokrasinin de daralmaya başladığını görüyoruz. Yani, TİP tecrübesi açısından da, aslında pekâlâ partinin temel programına uygun olan ve rahatlıkla bir parti içinde yanyana barınabilecek fikirlere karşı hoşgörüsüzlük, haysiyet divanlarının aşırı çalıştırılması, parti disiplininin çok aşırı ve farklı fikirleri koparıp atıcı bir şekilde uygulanması, partinin kitlelerden kopmasıyla elele yürümüştür.

İkinci bir örnek olarak, 1975'lerin ortalarından 1980'lere kadarki dönemde netlik kazanan, kitlelerden ve gerçeklerden kopuk eylem çizgileri ile bunlara tekabül eden örgüt pratiklerinin bir değerlendirmesini yapmak istiyorum. Çok özetle, "devrim için savaşmayana sosyalist denmez" formülü ile ifade edilebilecek; toplumsal mücadeleyi ülke koşullarına bakmaksızın dar anlamda tanımlanmış "savaş"a indirgeyen pratikler, kitlelerden, kitle çizgisinden, halkın ihtiyaçlarından esaslı surette kopuktular. Bunlar, kendi çizgi ve programlarını; aslında kitlelerin hiçbir şekilde onaylama durumunda bulunmadıkları pratikleri, adeta gerçeklerin ve kitlelerin üstüne üstüne giderek empoze etmek durumunda kaldılar. Kendi kadrolarına ve taraftarlarına da, böyle pratikleri ancak büyük zorlamalarla dayatmaları mümkündü. Kitlelerden kopuş süreci, bir kere daha, örgüt içinde demokrasinin yok olması süreci ile elele yürüdü. Çünkü hakikaten, tabandan, taraftarlarınızdan, kitlenizden, uygulanmakta olan çizginin kitlelerin ihtiyaçlarına ve gerçeklere şiddetli aykırılığı konusunda itirazlar gelmeye başladığı zaman, ülke koşullarına bu kadar ters düşen siyasi çizgilerde, en çok örgüt içinde her türlü demokrasiyi silerek, ısrar etmek söz konusu olabilir. Önderlik edildiği iddia edilen, fakat kitle örgütü niteliğini gitgide yitiren bazı kuruluşlardan da, devrimci örgüt ile kitleler arasındaki ilişkilerden de demokrasiyi tümüyle silerek, böyle siyasi çizgilerde ısrar edilebilir.

Dahası var. 1980 öncesinde, bu uğurda çok ağır kayıplar vererek, fedakârlıklara katlanarak ve acılar çekerek de olsa, son tahlilde hatalı bir çizgi doğrultusunda mücadele veren, benim "kitlelerden ve gerçeklerden kopuk" diye niteleğdiğim bu mücadele çizgileri içinde de şöyle bir alt değerlendirme yapmak da mümkündür: Bir örgüt ya da akım, ne kadar dar, ne kadar küçük, ne kadar kitlelerden kopuk olursa, kendi iç demokrasisi de o kadar az olmuştur. Yani, bu akımlar arasında dahi, görece daha geniş, daha kitlesel, emekçi halkın çeşitli unsurlarına belli ölçülerde ulaşabilen ve Türkiye çapında bir yaygınlık kazanabilenleri, demokrasinin görece daha fazla olduğu örgütler olmuşlardır. Bu da üzerinde durulması gereken anlamlı bir göstergedir.

Kısacası, dünyanın ve Türkiye'nin tecrübelerini şu şekilde özetlemenin mümkün olduğu kanısındayım: Bir sosyalist partinin veya devrimci örgütün kendi içinde uyguladığı demokrasi derecesi (kendi iç hayatının demokratikliği) ile, bir deyim icat etmeme izin verilirse, "dış demokrasisi", yani kitle ilişkilerindeki tutumu ve önderlik ettiği ya da içinde çalıştığı kitle örgütlerinde somutladığı demokrasi anlayışı arasında kopmaz bir bağ vardır. Kitle çizgisi izleyen, kitlelerin ihtiyaçlarından yola çıkarak onlara önderlik etmeyi esas alan, devrimin ancak ve ancak halkın eseri olabileceğini kavrayan anlayışlar, parti içinde daha geniş bir hayata cevap veren anlayışlar oluyor. Buna karşılık, kitlelerden kopan eylem çizgileri, parti içinde demokratik hayatı yok eden anlayışlarla paralellik gösteriyor ve göstermek zorundadır.

Birleşik Sosyalist Parti'nin demokrasiye özel ihtiyacı

Konuşmamın bu bölümünde, evrensel tarihten ve Türkiye'nin yakın tarihinden bugüne bir geliş yapmaya çalıştım. Şimdi, içinde bulunduğumuz Birleşik Sosyalist Parti sürecinden geleceğe ve keza parti içi demokrasisi sorununa uzanmak istiyorum.

Bugün neden bir sosyalist parti sürecindeyiz? Çünkü Türkiye'de siyaset, öncelikle partili siyaset demek-

tir; yasal, partili siyaset demektir. Türkiye'nin bütün bir tarihsel zemine oturan ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik koşulları öyledir ki, kitleler yasal partiler aracılığı ile yapılmayan siyaseti, siyaset olarak kabul etmiyorlar. Bu, çok açık bir gerçektir. Burada da, dikkat edin, bize bir kere daha, kitlelerle birleşmek perspektifi yol gösteriyor. Yani, "niçin partili siyaset?" sorusunun cevabını, benim kanımca, yasal ve demokratik olanakları en geniş şekilde kullanan bir sosyalist parti olmadan kitlelerle birleşmenin ve kitleleri eğitmenin, bilinçlendirmenin mümkün olamayacağı saptaması oluşturmaktadır.

Aynı ilke, bizi kaçınılmaz olarak bir *Birleşik* Sosyalist Parti formülüne getirmektedir. Neden Birleşik Sosyalist Parti? Çünkü bugün Türkiye'deki kitlelerin devrim ve sosyalizm isteyen *ileri* unsurlarına ulaşmanın; onlar aracılığı ile de büyük kitlelere giden geniş ve ferah yolu açmanın başka aracı, başka mekanizması yoktur.

Gerçekçi olalım: Bugünkü durum nedir? Türkiye'de geniş bir sosyalist birikim var. Fakat bu sosyalist birikim, kendi içinde çok sayıda partilere, grupçuklara, akımlara, fraksiyonlara bölünmüştür. 12 Eylül sonrasında, nesnel ve öznel koşullar nedeniyle bunların sayısında bir azalma olsa bile, dağınıklığın, fikir ve çevre çeşitliliğinin varlığı tartışılmaz bir olgudur.

Statükonun ikinci bir özelliği ise şudur: Kitlelerden kopukluk. Bu, üç aşağı beş yukarı, sözünü ettiğim akımların hepsi için belli ölçüde geçerlidir. Bunlar arasında, kitlelerle ilişki bakımından göreli farklar olsa dahi; bazıları daha sağlam ve 1980 öncesinden bugüne devredilen kitle ilişkilerine sahip olsa ve sınıfın önderlerini, ileri unsurlarını belli ölçülerde içinde barındırsa, diğer bazıları ise kitlelerden ve kitle pratiğinden çok daha kopuk, çok daha aydın çevrecikleri niteliklerinde olsa dahi; genel bir kitlelerden kopukluk ve kitlelere dönük bir siyasi pratikten yoksunluk hali, hepsi için geçerlidir. 1960'larda, TİP'in kitlelere ulaşma faaliyeti ile başlayan, olumlu katkılarını daha önce zikrettiğim bir süreç, Türkiye'de radikal sosyalist fikirleri yüzbinlerce insana mal etmişti. Bu durum 1970'lerde değişmiştir. Değiştiğini realist bir tarzda tespit etmek zorundayız. Bir düşünce akımı olarak, aydınlar ve gençler arasında varolan teorik sosyalizm, kitlelerden bir soyutlanma içine girmiştir, bugün emekçi halk içinde yaşayan bir maddi güç; temel kitlelerin, işçilerin, köylülerin ileri unsurlarını kucaklayan bir maddi güç durumunda değildir.

Öte yandan kitlelere dönük bir çalışmanın tek tek bu grupların herhangi biri tarafından başlatılmasının önünde de büyük engeller vardır. Çünkü başlıbaşına bu bölünmüşlük durumu, bir kere işçi ve köylü önderlerinin, sendikacıların, temel sınıfların diğer unsurlarının, bu gruplardan birine veya diğerine intisap ederek sosyalist siyasetin içine girmelerinin önüne dikilmekte; bölünmüşlük ve parçalanmışlık tablosunun doğurduğu bir güvensizlik duygusu, kitlelerin ileri unsurlarının karşısına bir engel olarak çıkmaktadır. Bunun spontane olarak oluşmadığı koşullarda ise, bu grup ve fraksiyonlar, birbirleri aleyhine propaganda yaparak birbirlerine doğrudan doğruya çelme takmakta; her biri, diğerinin kitlelerin ileri unsurlarıyla birleşmemesine çalışmaktadır. Ve çoğu zaman, "kitle çalışması" denen şey, maalesef falanca işçi önderini bizim kazanmamız çalışmasına değil, başkasının kazanmaması çalışmasına dönüşebilmektedir.

Bölünmüşlük ve kitlelerden kopukluk durumunun yarattığı bir diğer olumsuz sonuç şudur: Fikir tartışmaları yapıyoruz dergilerde. Ben, *Saçak* dergisinde yazıyorum, Sungur Savran *11. Tez* dergisinde yazıyor; Murat Belge, *Yeni Gündem*'de yazıyor, vb.. Fakat, sosyalizmin teorisi,programı, ilkeleri konusunda aramızda yaptığımız tartışmalardan ileri sürülen fikirlerin vurulabileceği bir pratik ölçütü yoktur. Neye göre değerlendireceksiniz bu fikirleri? Ben, *Saçak* dergisindeki yazılarımda ortaya attığım, kendi fikirlerimin göreli doğruluğuna, samimiyetle inanıyorum. Ama şunu da gerçekçi olarak tespit etmek zorundayım: Son tahlilde, pratikten kopuk bir fikir tartışması yapıyoruz. Farklı çatılar altından, birbirimize kitaplardan teorik alıntılar savuruyoruz. Ben bazı alıntılar yapıyorum; başka birisi bazı alıntılar yapıyor. Bununla, çok okuyan, kitaplarla, dergilerle çok haşırneşir olan birkaç kişiyi ikna etmek olasılığı belki vardır. Ama yüzleri ve binleri ve onbinleri kapsamlı bir şekilde ikna etmek ve şu ya da bu fikirlerin oluşturacağı bir ağırlık merkezine kazanmak imkanı, hiçbirimiz açısından yoktur. Dahası, bu durum skolastisizmi, medrese kafasını körüklemektedir. Ayrıca, bu durumda yapılan tartışmalar, insanlarda kuvvetli savunma mekanizmaları da yaratıyor. Çünkü buradan oraya, oradan buraya, havada uçuşan eleştiri mızrakları, sonuç olarak bir grubun başka bir gruba *hücumu* şeklini alıyor ve derhal, ne yapıp yapıp bir şekilde cevap yetiştirmek şeklindeki psikolojik ihtiyaçların doğmasına yol açıyor. Karşısında da aynı şey oluyor.

Halbuki, eğer biz bir Birleşik Sosyalist Partide toplanabilirsek, Türkiye'deki sosyalist birikimin önemli unsurları olarak yanyana gelebilirsek, bir kere, kitlelerin ileri unsurları nezdinde prestijli bir çekim merkezi yaratabileceğiz ve onlara gösterebileceğimiz güvenilir, kabul edilebilir bir katılma yeri olacaktır. Ve ikincisi, kitlelerin ileri unsurları ile o çekim merkezinde birleşerek, onlar aracılığıyla bir kitle çalışmasına, bir kitle pratiğine girebileceğiz. Üçüncüsü, artık aynı sosyalist partinin çatısı altında, bir asgari ortak programın temelinde başlatılan kitle pratiğinin ölçütüne vurarak birbirimizle tartışmak durumunda olacağız ve tabii, ne olursa olsun artık aynı partinin üyeleri sıfatını taşıyan insanlar olarak birbirimizle

tartışmak durumunda olacağız. Bu, tartışmaların düzeyinde, soyutluktan somutluğa, kitabilikten pratik ölçütüne vurulabilirliğe doğru bir kayma yaratacaktır. Aynı zamanda, tartışanların kimliğinde, farklı grup ve çatıların, o grup ve çatıyı savunmakla kendini yükümlü hisseden mensuplarından, aynı partinin üyeleri olmaya doğru bir kayma yaratacaktır.

Şimdi, bunun olabilmesi, Birleşik Sosyalist Parti'nin bir "kitlelerden kitlelere" diyalektiğini başlatabilmesi demektir. Yani, asgari ortak programlar oluşturabilecektir; bu fikirleri kitlelere götürebilecektir ve ondan sonra, pratiğin sonuçlarıyla sınanmaya göre bu yaklaşımların ön bulgularını yine kendi içinde tartışabilecek, değiştirebilecektir. İşte bizzat bu tablo, bizim önümüze, parti içinde geniş bir sosyalist demokrasinin gerekliliğini koyuyor. Çünkü, eğer parti içinde geniş bir demokrasi olmazsa; partinin parti olma niteliğini mutlaka sağlayan bir asgari program ve ortak disiplinle birlikte, aynı zamanda oldukça geniş bir demokrasi olmazsa, böyle bir tartışma ortamı ve bunun aracılığıyla kitlelerden kitlelere diyalektiği gelişmeyecektir.

Birleşik Sosyalist Parti, parti olma vasfını korumak zorundadır ve dolayısıyla gizli hiziplerin varlığıyla bağdaşmaz. Yani, kendi arasında gizli toplantılar yapan, kapalı toplantılar yapan ve bağlayıcı bir hizip disiplini olan grupların varlığıyla bağdaşmaz. O zaman, onlar parti olur; başka bir şey parti olmaz. Ama bağlayıcı disiplin ve gizlilik, kapalılık olmamak kaydıyla, bir Birleşik Sosyalist Parti içinde, Türkiye tecrübeleri ve evrensel tecrübeler açısından, geniş bir kanat çeşitliliği, fikir çeşitliliği demokrasisi olması gerektiğine inanıyorum. Bunu, doğrudan doğruya kitlelere gitmenin ve kitlelerle birleşmenin kaçınılmaz koşulu olarak görüyorum.

Bıçakçı: Sosyalizm okulu olarak parti içi demokrasi

Cenan Bıçakçı: Ben titizlik göstererek panelin başlığı altında konuşmak istiyorum. Yani, sosyalist partide parti içi demokrasi.

Bilinmektedir ki, partiler devleti ele geçirmenin, iktidar olmanın mücadele araçlarıdır. Aracın niteliği ne ise ele geçirilen devletin niteliği o olur. Yani diyebiliriz ki, devlet bir bakıma partinin yansımasıdır. Konumuz sosyalist parti olduğuna göre, şöyle söylemek istiyorum: Bir devlette işçinin, emekçinin, aydının yeri ne ise, o partiyi mücadele aracı olarak kullanıp ele geçirilen devlette de bunların yeri o olur. daha muhalefetteyken, parti yönetimlerini işçilerden, emekçilerden kıskananların, iktidara geldiği zaman, işçi ve emekçileri devlete buyur etmeleri beklenemez. O zaman, gene partide olduğu gibi bir avuç yönetici egemen olur; onun karşısında da, işçilerden, emekçilerden oluşan kocaman çoğunluk yönetilmeye devam eder. Bunun sonucunda da, tabii, işçi sınıfı iktidarı, emekçi halk iktidarı, sınıfsız toplum gibi sloganlar, yükseklerde kalmaktan ileri gidemez.

Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olacağı bir devlete varmak üzere yola çıkmış partilerin yapısı ile sosyalizm için mücadele eden partilerin yapısı, birbirine hemen hemen hiç benzemez biçimde farklı olmalıdır. Bu farklılık, özellikle partilerde insana verilen yerle belirlenir. Bir kapitalist partinin piyonlaştıran yaklaşımı ile bir sosyalist partide insanın alacağı yer, birbirleriyle çok çok uzak şeylerdir. Parti içi demokrasilerin en önemli ölçütü, kişinin örgüt içinde kendi varlığının farkına varmasıdır. Örgüt insanları, demokratik ilişkiler içerisinde kendine saygı duymaya başlarlar. Bu oluşum ise, insanları örgütlemekle düşünülen amacın yaklaşması demektir. Amaca doğru atılan çok önemli bir adım demektir. Bir örgüt insanı, çevresinde olup bitenlerin içinde olmalıdır. Çünkü, demokratik işlerlikler gösteren örgütün insanları zaten olup bitenleri kendileri yaratırlar. Partiler içerisinde düşünmekten tutun da, önerilerin oluşmasına, kararların oluşmasına, eylem haline getirilip eylemlerin oluşmasına kadar, o kişiyi, kimse bu aşamaların dışında tutamaz. Örgütte, örgüt içi demokrasinin önemli ölçütleri bunlardır.

İşçi sınıfının dinamizmi eğer kendi partisine yansıyacaksa, demokrasiyle, demokrasinin parti içi uygulamasının tastamam olmasıyla gerçekleşebilir. Yoksa, işçi sınıfı adına haraket etmiş partinin hantallıktan kurtulamadığını görürüz ve iyi tespitlerle bunun en büyük nedeninin demokrasinin uygulanmaması olduğunu saptayabiliriz. Öneren, eleştiren, denetleyen, üreten, kararların oluşumunda, eylemlerin gerçekleşmesinde payı bulunan, seçen, seçilen, seçtiğini istediği zaman, gerek gördüğü zaman geri çekebilen insanlar topluluğunun oluşturduğu örgütler, sağlam, kalıcı örgütler olurlar. Bu durumu yaşayan insanlar, kendi örgütlerine sahip çıkarlar.

Askeri müdahaleler öncesi, işçi sendikalarında, partilerde ve emekçilerin diğer örgütlerinde bu demokrasi böylesine uygulanmış olsaydı, askeri müdahalelerin böylesi örgütlere, partilere, sendikalara kolayca el koyması mümkün değildi. İsterse bunların arkasında kimi süper devletler olsun; haddine değildi! Deyin ki bana; peki, böyle olsaydı, acaba askeri müdahale olur muydu? Gerçekten de olmazdı. Elbette bu, bir örgütün kendi içinde yapacağı lokal bir çalışma değildir. Bu, boyutlu şeydir. Ülke içi demokrasi için mücadele etmek, dünya demokrasisi için mücadele etmek, örgüt içi demokrasi için mücadele etmek, elbet boyutlu şeylerdir. O nedenle, sosyalistlerin özellikle emekçilerin içinde bulunduğu her türlü örgütlenmede demokrasinin gerçekten işlerliğini sağlamaya yardımcı olmaları gerekiyor. Demek ki, demin müdahaleler karşısında yaşamını bir bakıma garantiye alacak demokrasiye ilişkin açıklamanın, demokrasinin salt iyi şeyler, güzel şeyler getireceği açısından değil, bir de çağımızda yaşam zorunluluğu olarak görülmesi gerekiyor. Çünkü hele sosyalist par-

tiler, iktidara gelseler istedikleri düzeni kursalar da, gene emperyalizmin, kapitalizmin tehlikeleri ile karşıkarşıyalar. Öyle durumlarda, sosyalist partilerin, içi sevgi dolu ve örgütünü koruma bilinci içinde bulunan üyelerinden başka güvenecekleri ne var? En önde güvenmesi gereken şey de, benim anladığım sosyalizm açısından, gene de üyeleri olacaktır.

Parti içi demokrasinin ilkeleri

Size demokrasiyi, sanki her derde devaymış gibi sundum. Doğrusunu isterseniz, bilerek yaptım, isteyerek yaptım. Çünkü, gerçekten insan, her derde deva; üretken olan insan, her derde deva. İnsanın bilinçlenmesi, yeteneklerini sonuna kadar geliştirmesi, bilinçli gözlerle dünyaya bakması, dünyada tüm sömürülenlerle dayanışma arzusunu, kararlılığını taşıması, ancak sosyalist demokrasi içinde olur. Ama, böyle bir saptamaya varması için de, daha şimdiden, önceden mutlaka insanın demokrasi içinde, kendi yeteneklerine uygun demokrasi merdivenlerinden çıkarak, kendi yeteneklerini kullanır hale gelmesi gerekir. Sosyalist partilerde demokrasinin biçimlenmesi gerekir. Yani iyi anlatılıp kurumsallaşması gerekir. Yani, tüzüklerde yer alması gerekir, ilkeleşmesi gerekir. O nedenle ben, sosyalist partilerde yeralması gereken ilkeleri sunmak istiyorum: Bu ilkeleri söylerken, bir model önermek niyetinde değilim. O nedenle, ilkeleri sunuşumda soyut bir anlatımı yeğliyorum.

Sosyalist partilerde tabanın egemen olmasını sağlayan, üyelerin öz disiplinine, sorumluluk bilincine inanan, tepeden inme disiplini kabul etmeyen bir yaklaşım gerekli.

Bürokrasinin oluşumunu engelleyen, particiliği bir meslek halinde sürdürmeyi engelleyen bir yapı gerekli.

Sosyalist partilerde görev alan insanların, görevi ne olursa olsun, tüzük ve programlarda ona yetki diye tanınan şeylerin dışına çıkmaması gerekli. Dünya pratiğinde, bunun çok dışına çıkıldığı gerçeği karşısında söylüyorum.

Tabana dayalı, örgütlü bir disiplin kurmak amaçlanmalıdır. Bu, tabana dayalı, örgütlü disiplin içerisinde, parti karar organlarının her kararına, üyelerin bireysel görüşü ne olursa olsun, her üye uymak zorundadır.

Tabanın, bu uyma zorunluluğunun karşısında, kendisinin de iç politika, dış politika, örgütlenme, eğitim, eylem biçimleri gibi konularda tavana önerilerde bulunma hakkı olmalıdır. Bu öneriler, saptanmış periyodlar içerisinde, ilçe, il düzeylerinde yapılabilir. Genel merkeze gönderilebilir. Genel merkez bunları kabul etmediği zaman, tabana bu konuları kongreye götürme hakkı tanınmalıdır ve kimi zamanlar da kongre tarihinin öne alınması kolaylaştırılmalı, tabana bu hak verilmelidir.

İlçe, il, genel merkez genel kurulları, mümkün olduğunca en geniş ölçekte yapılmalı ve temsil sistemi aza indirilmeye çalışılmalıdır.

Önemli konular, üyelerin oylarına adeta bir referandum gibi sunulmalıdır.

Nitelikli işçilerin seçilebilmesini kolaylaştıracak, partinin her kademesinde işçilerin, emekçilerin ağırlıkta olmasını sağlayabilecek tüzük hükümleri konmalıdır.

Yönetim süreleri dolmadan, tabanda eğer yöneticileri geri çekme eğilimi beliriyorsa, seçim yapma tarihini erkene alma hakkı tanınmalıdır tabana.

Yerel yönetime ve parlamentoya üye olmak üzere aday olmak isteyenler, tüm parti üyelerinin oylarıyla saptanmalıdır.

Tabii, her üye, her konudaki görüşlerini merkez üst kademeye bildirmek hakkına sahip olmalıdır.

Bu söylediğim şeyler, 12 Eylül hareketçileri tarafından kapatılan Sosyalist Devrim Partisi'nin (SDP) tüzüğünde büyük çoğunluğuyla yer almış ve bir bölümüyle uygulanmış, yaşanmış maddelerdir. Öteden beri düşündüğüm ve bir partinin demokratik ilkeleri arasında yer almasını istediğim bir başka konu üstünde de durmak istiyorum: Bir parti içerisinde muhalefete yönetimde mutlaka yer verilmelidir. Bizim seçim sistemimizde, aslında burjuvazinin seçim sistemlerinde, listeler yarışırlar ve oyun yüzde 51'ini birisi alırsa, yönetim yüzde 100'üyle elde edilir. Yani, çoğu alan çoğu değil, çoğu alan hepsini alır. Yüzde 49 alan bir tek yönetici bile alamaz. Bunu eşitlikçi bir sonuç olarak görmüyorum. Bu, ayrıca, demokratik örgütlerde muhalefetin yönetime ve parti aşamasına yapacağı katkıları uzaklaştıran bir eşitliksizliktir de. O nedenle, partilerde mutlaka her yönetim kademesinde muhalefeti temsil edecek; belli bir oy oranından sonra, aldıkları oyla orantılı olarak temsil edecek bir formülasyonu kabul etmek gerekir.

Arkadaşlar, partiler elbette tüzük ve program ve bunlar tarafından içerilen ilkelerde birlikle kurulurlar. Başka türlü parti olmaz. Ama yola çıkılınca aynı ilkeler içerisinde bir bakıma uygulamalardan, bir bakıma durum tahlilleri değişik olduğundan dolayı, bir takım ayrı görüşler belirlenmeye başlar. Bu ayrı görüşlerin belirlenmesi doğaldır ve de —kuşkusuz iyi kullanıldığı zaman— geliştirici, aşamalar kaydettirici şeylerdir. Böyle kabul ettiğimiz takdirde, muhalefeti susturmak, partiyi aşamadan uzak tutmak gerçeğini, kötü gerçeğini doğurur. Dünyada tasfiyeciliğin hiçbir zaman iyi sonuçlar verdiğini de görmedik.

Leninist modele hayır

Parti demokrasisini oluşturmak üzere ortaya koymaya çalıştığım ilkeler bunlar. Tabii, teorisiyle, özellikle pratiği içinde, bu ilkeler çok daha geliştirilebilir. Ama herhalde, bu saydığım ilkeler Leninist parti modeliyle gerçekleştirilemez. Çünkü Leninist parti modeli merkeziyetçiliği öneren bir modeldir. Lenin,

Bir Adım İleri İki Adım Geri'de, bildiğiniz gibi, *komünizmin Çocukluk Hastalığı* 'nda, *Bir Yoldaş'a Mektup*'da, hep bir çeşit parti modeli çizer: Tepeden inme disiplinli, katı merkeziyetçi ve öncülere dayalı bir parti modeli. Böyle bir parti modelinde, benim demin önerdiğim şeylerin uygulanabileceğini hiç sanmıyorum.

Lenin'in önerdiği bu parti modeli uygulamada da aynı ürünü vermiştir. Nitekim Lenin, *Çocukluk Hastalığı*'nda, herşeye 19 kişilik bir merkez komitesinin egemen olduğunu ve bu 19 kişinin gerçek bir oligarşi yarattığını söylüyor. Yine Lenin, bu 19 kişinin, 19 kişilik merkez komitesinin direktifi olmadan cumhuriyetimizin hiçbir devlet kuruluşundaki hiçbir organ, hiçbir ciddi konuda karar alamaz, diyor. Şimdi böyle bir parti modelini benim sunduğum ilkeler içerisine sığdırmak mümkün değil. Böyle bir parti modeli içerisinde de zaten, Stalin emekçileri, işçileri, köylüleri bir çalışma yığını, emek yığını haline getirmiş ve daha sonra da, polisiye bir takım uygulamaları, bu örgüt biçiminin kendine verdiği avantajlarla elde etmiştir.

Lenin, o dönemdeki bu örgütlenmesini, tabii Çarlık Rusya'sının o dönemki koşullarına uygun olarak yapmıştı. İşçi sınıfının niteliği ve daha bir sürü etken dolayısıyla, Lenin'in kurduğu böyle bir parti örgüt modeli vardır. Ama biz, o örgüt modelinin tohumunun atılışından 60-70 yıl sonra konuşuyoruz bunları. Ve legal ortamda bir parti için konuşuyoruz. Dünya hızla değişiyor. Dünyanın içindeki emekçi sınıf ve katmanlar değişiyor, emekçi olmayan sınıf ve katmanlar da değişiyor. Kullandıkları araçlar değişiyor. Kullandıkları mücadele yöntemleri değişiyor. Yani dünya hızla değişiyor. Biz o değişkenlik karşısında burada, bunları söylüyoruz.

Savran: Aşırı merkeziyetten aşırı demokrasiye

Sungur Savran: Şimdi ben, sorunu tartışmaya başlamadan önce, hangi tarihsel süreç sonunda ve hangi bağlamda bu sorunu tartıştığımıza çok kısaca değinmek istiyorum.

Türkiye'nin son 25 yıllık tarihine, yani sosyalizmin yavaş yavaş kitleselleşmeye başladığı döneme baktığımız zaman, bu dönemi birkaç alt bölüme ayırmanın mümkün olduğunu düşünüyorum, tartıştığımız konu açısından, yani sosyalist partilerde demokrasi sorunu açısından. Birinci dönem 1960-80 arası yaklaşık 20 yıllık bir dönemi kapsıyor. Burada, Türkiye solunun çeşitli gruplarının ezici çoğunluğunda parti içi demokrasinin sorun edilmediği, demokratik merkeziyetçilik kavramının kullanıldığı fakat merkeziyetçilik yanının tek başına ağırlık taşıdığı, ön plana sürüldüğü bir dönem yaşadık. Kimi grup daha az böyle yaptı, kimi grup dahaçok böyle yaptı; ama parti içi demokrasinin önemini kendi içinde veya Türkiye solu çerçevesinde tartışan ve bunu büyük ölçüde uygulamaya çalışan grup çok azdı; bir ölçüde SDP için tabii ki istisnai bir nokta olarak değerlendirmek, belirtmek gerekir. Onun dışında, az görülen birtakım yayın organlarında veya yayınlarda bu sorunun ele alındığını belirtmek gerekir; ama büyük kitlelere bunların erişme şansı çok düşüktü.

Daha sonra, 1980 dönemecinden, sarsıntısından sonra, tepkisel bir dönemin başladığını gözlemek mümkün. Solun kadrolarında, militanlarında, sola eskiden beri sempati duymuş insanlarda, daha önceki dönemin, 80 öncesi dönemin merkeziyetçi, katı disiplinli, demokrasiye yer vermeyen, tartışma özgürlüğü tanımayan uygulamalarından dolayı bir tepki ortaya çıktı. Ve bu tepki belirli örgütler kendi iç yaşamlarında anti-demokratik olduğu için, her örgütün anti-demokratik sonuçlar doğuracağını, örgütsel yapıların, yapılanmaların kendi içinde anti-demokratik yapılanmaları olduğunu düşünen insanların tepkisi haline geldi. Böylece, önce örgütlenmeye karşı bir tepki gelişti; kendiliğinden, dağınık gruplar halinde çalışma eğilimleri belirdi. Bir yandan da demokratik merkeziyetçilik geçmişin bütün sorunlarının sorumlusu, günah keçisi gibi görülerek, demokratik merkeziyetçiliğin kendisi bu sefer sorguya çekildi, hatta ellerin tersiyle itildi. Oysa biraz sonra değineceğim gibi, uluslararası sosyalist hareketin tarihinde çok farklı iki demokratik merkeziyetçilik anlayışı olmuştu. Ve Türkiye'ye bunlardan sadece bir tanesi, gerçekte demokratik merkeziyetçiliğin adını kullanan, ama kavramın özünü hiç benimsemeyen bir versiyonu, girmişti ve uygulanmıştı. Dolayısıyla tarihsel olarak bakıldığında, uluslararası sosyalist hareketin deneyimleri açısından bakıldığında, demokratik merkeziyetçiliğe bu tepki doğru bir tepki değildi.

Şimdi bugün, şöyle bir bağlamda, biz burada parti içi demokrasi sorununu tartışmak için toplanmış bulunuyoruz. Bugün çok çeşitli siyasal gruplar, Türkiye'de farklı geleneklerden gelen, farklı anlayışlara sahip bulunan, hatta farklı programları olan birtakım eskiden beri varolmuş grupların çatısı altında toplandığı birleşmiş bir sosyalist partinin tartışmasını yapıyorlar. Birleşik sosyalist parti demek, farklı geleneklerden gelen kişilerin ve grupların aynı çatı altında toplanması demek olduğuna göre, farklı fikirlerin bir araya gelmesi demek. Bunlar nasıl ele alınacak? O zaman parti içi demokrasi, tartışma özgürlüğü gibi sorunlar gündeme geliyor. Vurgulu bir şekilde altını çizmek istediğim bir nokta var: Aslında parti içi demokrasi sorunu, kesin olarak bu tür bir özgül yapılanmayla, Türkiye tarihinin bu anında önümüze gelen bu sorunla ilgili değildir ya da sınırlı değildir. Birbirleriyle en iyi anlaşmış kadroların bir araya geldiği partilerde dahi, en homojen partilerde dahi, parti içi demokrasi sağlıklı bir sosyalist politika ve mücadele için bir zorunluluktur, "olmazsa olmaz" koşuldur. Dolayısıyla ben, genelde tartışacağım; bugünün tartışmalarını gerekirse daha sonra ele almak üzere.

"Saçak'ın platformuna karşıyım"

Şimdi bu konuya girmişken, çok kısaca, bugün tartışılmakta olan Birleşik Sosyalist Parti konusunda, bugün Türkiye'de tartışılmakta olan partileşme konusunda da fikrimi, tavrımı belirtmek istiyorum, açıklıkta yarar gördüğüm için. Ben bugün Türkiye'de çok çeşitli nedenlerle —bunların bir kısmına Halil Arkadaş da değindi, ama benim kafamda başka nedenler de olabilir bazı gerekçelere katılabilir/katılmayabilirim, ama çok çeşitli nedenlerle— Türkiye'nin sosyalistlerinin büyük çoğunluğunu, anlamlı çoğunluğunu kucaklayacak bir işçi kitle partisinin kurulmasını, bunun uzun bir süreç içerisinde inşa edilmesini anlamlı buluyorum, kendi açımdan bakıldığında. Fakat şunu da açıkça söylemek zorundayım ki, *Saçak* dergisinin sayfalarında yürütülmekte olan tartışma içinde belirmekte olan parti anlayışı ve parti modeli, bu tür bir işçi kitle partisinden farklı bir nitelik arzediyor. Dolayısıyla bu, özel olarak geliştirilen parti modeline karşı, gerek fikri temelleri bakımından, gerek belirmekte olan programı açısından gerekse bir araya toplamaya yöneldiği kadrolar açısından, bir sempati duymuyorum, bir mesafe ile bakmaktayım. Eğer gerekirse ikinci turda bu sorunları konuşabilir, açabiliriz.

Ana konuya girmeden önce son bir noktada bir açıklık getirmek istiyorum. Benim burda bahsedeceğim sosyalist partiler, sosyal demokrat gelenekten gelen partiler değil. Kesin olarak Marksist gelenekten gelen, bu gelenekten kopmamış sosyalist partiler içinde parti içi demokrasiden söz edeceğim.

Dört ana konuya değinmek istiyorum, vakit elverirse. Vakit elvermezse, bu konulardan birini veya bir kaçını, daha sonra ikinci turda daha kısaca ele alabilirim. Bunlardan bir tanesi, sorun, uluslararası bir sorun olduğu için aslında, yani uluslararası sosyalist hareketin bir sorunu olduğu için, uluslararası sosyalist hareketin tarihinde parti içi demokrasi olgusunun gelişmesine kısaca değinmek. İkincisi, parti içi demokrasi neden bu kadar zorunlu ve sağlıklı bir sosyalist mücadelenin ayrılmaz bir yönü? Onu ele almak. Çünkü bir nokta olarak, parti içi demokrasinin sağlıklı bir şekilde yaşayamadığı durumlarda sosyalist partilerde ne gibi sonuçlar doğabileceğini, yer yer tarihsel örnekler vererek ele almak. Son olarak da, parti içi demokrasi açısından ne tür ilkeler önerilebilir, tarihsel deneyim ve teorik yaklaşımlar bize ne gibi dersler vermektedir bu konuda; buna değinmek. Cenan arkadaşımız bu konuya değindi. Ben de ona ek veya almaşık olabilecek bazı noktalara değinmek istiyorum.

Uluslararası sosyalizm tarihinde 1920'lerdeki değişme

Önce birinci noktayı ele alalım: Uluslararası sosyalist hareketin tarihinde parti içi demokrasi sorunu nasıl bir tarihsel evrim gösterdi? Şimdi, burada, son dönemde yaygınlaşmış olan ve bugün bu masada Cenan arkadaşımızın ifade ettiği bir temel teze değinmek, eleştirmek istiyorum. Bu tez, Leninist örgüt teorisinin veya parti teorisinin, aslında parti içi demokrasiyle uyuşmayan, merkeziyetçi, katı disiplinli, tepeden inmeci, monolitik bir parti yapısını öngördüğü tezidir. Tarihsel gerçeklere bakıldığında, bu doğrulanmıyor; tarihsel gerçekler dikkatle incelendiği zaman, Lenin'in sadece 1903'de veya 1905'de yazdığı bazı metinlere değil, Lenin'in içinde çalıştığı partinin tarihine baktığımız zaman, bunun doğrulanmadığını görüyoruz.

Çok basit bir örnek vereyim size. 20. yüzyılın ilk çeyreğinin Rusya tarihinin en önemli tarihçisi, kendisi bir Marksist olmayan Carr adlı bir İngiliz tarihçisi, bu partinin dünya tarihinin görmüş olduğu en demokratik iç rejime sahip birkaç partiden birisi olduğunu belirtiyor. Niye belirtiyor? Bu tarihçinin kendisinin, aslında burada savunulan doktrinle bir bağlantısı yok. Bunun nedeni şu: Gerek 19. yüzyılın Marksist partileri ele alındığı zaman gerekse de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Marksist partiler ele alındığı zaman, şunu görmek mümkün: Bu partilerde sürekli olarak fikir tartışmaları, fikirler etrafında oluşmuş eğilim ve hiziplerin gerek kongrelerde, gerek kongreler dışında karşılıklı tartışmaları, bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkan eylem hattının da hep birlikte uygulanması gibi bir tarihsel gerçekle karşı karşıya kalıyoruz. 1905-1921 arası (diğer ayrıntılara daha sonra girebiliriz gerekirse) tarihi inceleyenler için, bunu görmek gayet kolay; çeşitli kaynaklarda bunun kanıtlarını görmek mümkün. Değişim, ancak 1920'lerin ortasından sonra ve sadece parti içi demokrasinin belirlediği bir bağlamda değil, çok daha genel bir bağlamda, Stalinizmin yavaş yavaş yerleşmesi ve Sovyetler Birliği'nde belirli değişim ve yozlaşmaların ortaya çıkmasıyla beraber, önce Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi'nde, daha sonra Batı'nın kitlesel komünist partilerinde —Stalinizme doğrudan doğruya bağımlı olan bu partilerde— ortaya çıkıyor. Son 60 yıl boyunca genellikle Batı'da işçi kitle partileri olarak varolan partilerde uygulanan demokratik merkeziyetçilik, aslında daha önceki dönemin demokratik merkeziyetçiliğinin bir çarpıtması, bir karikatürü, içinin boşaltılmış, ama adının kullanıldığı bir versiyonu olarak görülmek zorunda. Gramsci, daha çok erken bir dönemde, başkalarıyla birlikte bu sürecin farkına vardığı içindir ki, 1930'larda bu yeni demokratik merkeziyetçiliğe "bürokratik merkeziyetçilik" adını takıyor ve o zamandan bu yana birçok sosyalist, bu kavramı, iki uygulamayı ayırmak için, yani demokratik merkeziyetçiliğin orijinal, esas versiyonu ile daha sonra 1920'lerin ortasından, 30'lardan itibaren kitlesel sosyalist partilerde varolan iç rejimi ayırmada kullanıyorlar. Sonuç olarak, eğer demokratik merkeziyetçiliği değerlendirmek istiyorsak, uluslararası sosya-

list hareketin sadece son 60 yıllık tarihine değil, daha önceki mirasa, Stalinizm öncesi döneme, o dönemin uygulamalarına ve özelliklerine dikkatli bir şekilde bakmak; hangi mirasın takipçisi isek o mirasın doğru olarak öğrenilmesini sağlamak zorunda olduğumuzu belirtmek gerekiyor. Dolayısıyla benim aşağıda, parti içi demokrasi konusunda söyleyeceklerim, sadece birtakım teorik mülahazalardan çıkarılmış, soyut birtakım fikirler değil; tam tersine, sosyalist hareketin tarihinde belirli bir dönemin uygulamalarının, gerek pratiğinin gerek teorisinin içerisinden çıkarılan derslerin sonucu olan birtakım gözlemler. Dolayısıyla bunların böyle değerlendirilmesi ve tarihsel bağlamına oturtulması son derece zorunlu geliyor bana.

Parti içi demokrasi niçin gerekli?

Şimdi, parti içi demokrasinin gerekliliği konusuna bu bağlamda gelirsek; bu noktayı anlayabilmek için, aslında devrimci sosyalist partinin, bu parti teorisiyle ele alınan sorunların basit bir örgüt teorisi olmadığını farkederek, kavrayarak olaya yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum. Sadece bir örgütün iç işleyişinin, bu iç işleyişe ilişkin kuralların teorisi yapılmıyor, bu bağlamda. Yapılan, bir yandan sınıfın siyasetle, devrimci teoriyle ilişkilerini ele almak, bir yandan da sınıfın kendi içindeki katmanlaşmalar sorununu ele almak ve bu katmanlar arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmak. Dolayısıyla aslında devrimci sosyalist parti teorisi sadece bir örgüt teorisi değildir; aynı zamanda sosyalizme ilişkin, aynı zamanda devrime ilişkin, aynı zamanda sınıfın siyasette ilişkilerine ilişkin birtakım gözlemler ve tezler içermektedir. Bunlar gözönüne alınırsa, parti içi demokrasi sorununu bu genel bağlam çerçevesinde değerlendirmekte, parti içi demokrasinin sağlıklı bir sosyalist mücadele için, sağlıklı bir sosyalizmin kurulması için önemini kavramaya başlamanın anahtarını yakalamışız demektir.

Şimdi, bu çerçevede en azından dört noktada, parti içi demokrasinin bir gereklilik olduğunu kavramak mümkün. Bunlardan birincisi, sosyalist parti sadece belirli fikirleri savunan bir parti değildir. Sosyalist parti köklü bir biçimde sınıf partisi olmak zorundadır. İşçilere dayanan, onların içinde kök salmış bir parti olmak zorundadır. İşçi sınıfına ve onu gerisindeki, çevresindeki emekçi kitlelere dayanan, onların içinde kök salmış bir parti olmak zorundadır. Bunun iki anlamı var: Bir tanesi, partinin sınıf içinde belirli bir hegemonya kurması ve belirli görüşlerin sınıf içinde, uzun dönemli çıkarları doğrultusunda sınıfın, yayılmasının sağlanmasıdır. Ama ikinci anlamı da, partinin kendisinin sürekli olarak sınıftan beslenmesi, sınıfın somut eğilimlerini ve durumunu, nabzını elinde tutması ve sınıfın içindeki değişik eğilimleri değerlendirerek pratiğine, teori ile pratik arasındaki bu diyalektik aracılığıyla yön vermesidir. Şimdi, partinin militanları değişik bağlamlarda ve alanlarda sınıf içinde faaliyet gösterdikleri için, tecrübeleri de çok farklıdır. Dolayısıyla bu tecrübelerden çıkacak olan fikirler de, somut taktikler de, anlayışlar da çok farklıdır. Dolayısıyla partinin sınıfla ilişkisini sürdürebilmesi için, sınıfla diyaloğunu sürdürebilmesi için, sürekli tabandan gelen seslere kulak vermesi ve bir demokratik çerçeve içerisinde bunu gerçekleştirmesi gereklilik taşımaktadır.

İkinci nokta; doğru siyasal çizginin bulunması ve özellikle de yanlışlıkların düzeltilmesi açısından, parti içi demokrasinin büyük önemiyle ilgilidir. Her önderlik yanılabilir. En iyi önderlikler bile yanılmaz değildir ve dolayısıyla yanılan bir önderliğin, bu yanılgılarını düzeltebilmesi için her zaman eleştiriye, farklı fikirlere, tabandan gelecek seslere ihtiyacı vardır. Aksi takdirde yanlış politikalarda ısrar edilir, bu politikalar kemikleşir, bunları değiştirmek mümkün olmaz. Dolayısıyla parti içi eleştiri ve farklı görüşlerin belirtilmesi, doğru siyasal hattın ve taktiklerin saptanması açısından da bir zorunluluktur.

Üçüncü nokta, parti içi bürokratikleşmeyi engellemekle ilgili. Bürokratikleşme, sadece belirli partilerde ortaya çıkabilecek bir tehlike değil; altını çizerek söylemek istiyorum, bürokratikleşme her partide varolan bir tehlikedir, en sağlıklı devrimci bir partide bile varolabilecek bir tehlikedir. Dolayısıyla buna karşı çok ciddi tedbirler almak gerekir. Her partinin bir aygıtı olur. Bu aygıtlar içinde çalışan, zorunlu olarak, sürekli görevliler olur, profesyoneller olur, aydınlar olur. Bunların işlevleri, dolayısıyla bir ayrıcalıklaşma başlayabilir. Giderek, eğer parti, yerel yönetimde veya ulusal parlamentoda temsil ediliyorsa, ayrı bir bürokratik grup ortaya çıkabilir, temsilcilerin kişiliğinde. Bütün bunlarla müadele etmenin yolları, sadece tüzüksel olamaz. Bütün bunlarla mücadelenin temel yöntemi, aslında üyelerin parti içinde, sadece parti dışında değil, sürekli aktif olması, sürekli eleştiri hakkına sahip olmasıdır.

Son olarak, parti içi demokrasi, daha önce de değinildi bu konuya, gerek Halil arkadaş gerek Cenan arkadaş değindiler, sosyalist demokrasinin bir okulu niteliğini taşır. Kendi partisi içinde aynı programı paylaştığı, aynı temel görüşleri paylaştığı kişilerin ve grupların farklı fikirlerine tahammül edemeyenler, yarın öbür gün iktidar ele geçirildiğinde, emekçi sınıflar içinden onları temsilen ileri sürülen başka fikirlere kesinlikle tahammül edemezler. Dolayısıyla parti içi demokrasi, daha ilerideki çoğulcu bir sosyalist demokrasinin de bir okulu niteliğini taşır. Tabii bu karşılıklı bir ilişkidir, sosyalist demokrasi için de, parti içi demokrasi bu söylediğim şeylerin koşulu olduğu gibi; çokluğu bir parti yapısı, devletten bağımsız sendikalar, fikir ve basın özgürlükleri gibi, bütün bir toplum içindeki siyasal hayatın kuruyup gitmesine ve parti içi demokrasinin ortadan kaldırılmasına engel olacak unsurlardır. Dolayısıyla bunlar kar-

şılıklı olarak birbirlerini etkilerler.

Parti içi demokrasi yıkılırsa ne olur?

Şimdi üçüncü noktaya gelmek istiyorum: Parti içi demokrasi bu kadar elzemse, parti içi demokrasi olmazsa ne olur ve tarihsel olarak neler gördü uluslararası sosyalist hareket? Bu noktalara değinmekte özel olarak yarar var ve bunların derslerini çıkarmakta özel olarak yarar var diye düşünüyorum.

Şimdi, ortaya çıkacak sonuç sadece monolitik bir parti değildir; sadece parti içindeki üyelerin kendi fikirlerini partinin diğer üyelerine anlatma hakkının ellerinden alınması değildir. Ortaya, aslında cehennemi bir spiral, sürekli yükselen ve her aşamasında daha kötü sonuçlar doğuran bir spiral çıkar. Herşeyden önce şunu saptamak lazım: Fikir ayrılıkları, parti içi fikir ayrılıkları da dahil olmak üzere, fermanla ortadan kaldırılamaz. Birlik sloganı, partinin eylem birliği sloganı, eğer partinin düşünce birliği haline dönüştürülürse, fikir ayrılıkları ortadan kalkmaz; bu fikir ayrılıklarının ortaya çıkış biçimi değişir ve bu ortaya çıkış biçimi, bastırılmış olacağı için, son derece sağlıksız birtakım nitelikler taşır.

Herşeyden önce, aşama aşama izlersek neler doğacağını bu fikir ayrılıklarını bastırmanın sonucunda; fikir ayrılıkları değil klik ayrılıkları doğmaya başlar. Bunları hiziplerden ayırmak lazım. Hizip sorununa daha sonra değineceğim. Klikler, kişilere bağlı olan gruplardır; kişileri temel alarak ve onların etrafında oluşurlar ve bunlar arasında mücadeleler başlar. Üstelik bir aşama sonra bu mücadelenin yöntemleri değişmeye başlar. Siyasetin yerini, siyasal içerik bastırıldığı için, dedikodu alır, entrikalar alır; Bizans entrikalarına başvurulur, karalamalar alır, vb. Bunun da bir aşama sonrası, partinin en üst organı olan kongrelerin giderek birer tartışma platformu olmaktan çıkıp, birer resmi tören niteliğini kazanması, bunun yanısıra seçim ilkesinin de karikatür düzeyinde, anlamsız bir hale gelmesidir.

Size somut bir örnek vermek istiyorum. Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin 10. kongresi yeni toplandı. Burada Jaruzelski, biliyorsunuz, oybirliği ile yeniden partinin genel sekreterliğine seçildi. Bundan bir süre önce 9. kongrede, Jaruzelski'den öncesi genel sekreter Stanislas Kania, yine adet olduğu gibi oybirliği ile genel sekreter seçilmişti. Kongreden sadece üç ay sonra Kania parti içi mücadeleler sonucunda istifasını vererek ayrılmak zorunda kaldı ve böylece üç ay önce yeralmış olan kongrenin iradesinin parti için aslında ne kadar anlamsız bir şey olduğu da açıkça bu örnekte ortaya çıkmış oldu.

Bir başka aşamada, bastırıldığı için bu ayrılıklar, parti içinde ortaya koymak için bu ayrılıkları, kabul edilemez yöntemlere başvurulmaya başlanır. Parti içi tartışma yerine partinin dışında veya yöntemleri çok gülünç olan tartışmalara başvurulur. Bir-iki örnek vermek istiyorum: Hepiniz, *Cumhuriyet* gazetesinde son günlerde, Sovyetler Birliği'nde "sosyalist yeniden doğuş" adını taşıyan bir muhalefetin manifestosunun bir Batı gazetesinde yayınlandığını okumuşsunuzdur. Bu manifesto doğru mudur, değil midir? Bu önemli değil. Çünkü şu biliniyor ki Sovyetler Birliği'nin parti içindeki tartışma yokluğu dolayısıyla bir sürü durumda, parti içindeki muhalif gruplar Batı basınını bu haberleri yayabilmek ve bu mücadeleyi sürdürebilmek için kullanabilmektedirler. Batı basınına sürekli olarak böyle haberler sızdırılmaktadır, parti içi sorunlar konusunda. Başka bir örnek vereyim: Bundan bir veya iki yıl önce Çin'de *Halkın Sesi* gazetesinde Marksizm-Leninizmin yahut Marksizmin —bunu tam olarak hatırlamıyorum— bugünün problemlerini çözemeyeceği yolunda bir gözlem çıkmıştı bir başyazıda veya bir makalede. Üç gün sonra, Türkiye gazetelerinin haberlerinin doğru olduğunu varsayarak söylüyorum bunu, orada bir dizgi hatası olduğu, bütün problemlerini çözemeyeceğinin doğru versiyon olduğunu (dizgi hatası olmasaydı), açıklayan bir düzeltme yayınlanıyor. Şimdi görüyorsunuz ki, burada siyasal mücadele, parti içi tartışmalar aracılığıyla yürütülmesi gereken siyasal mücadele, dizgi hataları aracılığıyla yapılan bir siyasal mücadeleye dönüşmüş durumda.

Bir başka aşamaya geçtiğiniz zaman ise, baskıyadayalı idare yöntemlerini bulmak mümkün. Önderlik yanılmaz görüşü yaygınlaşıyor ve böylece parti içinde önderliği, çoğunluğu elinde bulunduran kadronun görüşüne aykırı her görüş, "burjuva görüşü" olarak nitelenmeye başlanıyor, parti içinde burjuvazinin etkisi olarak nitelenmeye başlanıyor ve buradan, parti içinde iki çizginin, proleter ve burjuva çizgilerinin mücadelesine adım atmaya tek bir adım kalıyor. Bütün bunların sonucunda, çok daha vahim noktalara varmak mümkün. İki noktayla tamamlayacağım. Bunlardan bir tanesi: Artık mücadeleyi sonuca ulaştırmak için, mücadele gerginleştikçe başka yöntem kalmazsa, parti önderlikleri hainlik ve casusluk suçlamalarına başlamaya yöneliyorlar ve hiçbir gerçek doküman olmadan, sosyalizmin tarihinde bu tür suçlamalarla partilerine cidden ve sadakatle bağlı devrimci, casuslukla suçlanmışlardır, partinin yönetimini elinde bulunduran kadrolar tarafından. İki basit örnek: Stalin, hemen bütün eski Bolşevikleri daha sonra 1930'larda casusluk ve hainlik suçlamasıyla mahkemelere yollayarak, çoğunu da ortadan kaldırmıştır. Son dönemde örneğin, Enver Hoca, başbakanı Mehmet Şeyhu ile arasındaki mücadelede, yıllarca, onyıllarca bu ülkenin başında bulunmuş olan bu kişiyi, bu parti yoldaşını, ta İkinci Dünya Savaşından beri hem Sovyetler Birliği'nin, hem de Batı'nın bir ajanı olmakla suçlamayı becerebilmiştir. Tabii bütün bunların vardığı cehennemi nokta, rakiplerin, hasımların, parti içi rakiplerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmasıdır. Bunun da tarihte çok örnekleri var. Demin Stalin örneğini verdim, oradan baş-

layan bir örnek; ama son dönemde Enver Hoca-Mehmet Şeyhular mücadelesinde görüldüğü gibi Arnavutluk'ta, veya Greneda devriminin Amerika'ya karşı zayıf düşürülüp ortadan kaldırılmasına yol açan mücadelede olduğu gibi, veya Salvador'da devrimci örgütler arasında, daha sonra Salvador devrimine ciddi darbeler vuran, silahlı temizlikler ve fikir ayrılıklarını silahla halletme gibi eğilimler var.

Şimdi bütün bunların ışığında, bütün bir tarihsel tecrübe bize büyük dersler verirken, Türkiye'de alışık olmadığımız bu kavramı, parti içi demokrasiyi ciddiye almak, demokratik merkeziyetçiliği gerçek tarihsel anlamıyla ele almak ve uygulamaya çalışmak bizim için, gelecek için, hangi parti bağlamında ele alırsak alalım, son derece önemli oluyor. Gerçek bir parti içi demokrasinin ve gerçek bir demokratik merkeziyetçiliğin ilkelerinin neler olabileceğine de, ikinci turda çok kısa olarak değinmek istiyorum.

Varlık

ÜRETKENLİĞİN ÖNÜNÜ AÇAN DİNAMİK DERGİ
Genel Yayın Danışmanı: Kemal Özer

Eylül sayısında:
Türkiye'de son 35 yılıyla romanı kavrama
ve tartışma yolunda
ROMAN ÜSTÜNE SAPTAMALAR
Cengiz Gündoğdu: **Alacakaranlıkta Uçuş** / Mustafa Sercan: **Roman Yazarı ile Psikolojinin İlişkisi Üzerine** / Ergin Koparan: **Değişim** / Ömer Ateş: **Eleştiride Yöntem ve İki Eleştirmen** / **Veysel Atayman: Roman Eleştirisinin İlkeleri I**

•

Kemal Özer: Roman ve Romanlar Üstüne (Günlükten Seçmeler) • Yaşar Nabi Nayır Şiir Ödülü'nü kazanan Salih Bolat'la söyleşi • Mehmet Başaran 70. yaşı dolayısıyla değerli yazarı anlatıyor: **Samim Kocagöz'ün Evinde** • Mustafa Sercan, tiyatrolara devlet yardımı dolayısıyla ortaya çıkan durumu irdeliyor: **Düşünme, Soru Sorma, Gerekçe Göstermenin Güçlüğü** • Atilla Birkiye'den deneme tadında bir taşlama: **Hür-Dünyalı Bir Barış Savaşçısı** • Mehmet Özata: 19. yüzyıl Rus ozanı Nekrasov ile şiirinden örnekler • Anna Çelikol: Çağdaş Polonya Şiirinden 8 Ozanın Ürünleri

•

Öyküleriyle Nevra Bucak, Ergin Koparan, Gamze Reisoğlu / Şiirleriyle Nihat Behram, Ergin Sander, Ahmet Ada, Hüseyin Haydar, Ozan Telli, Mustafa Ziyalan, Gülsüm Akyüz, Aziz Karadeniz, Cemile Çakır, Nicolas Guillen, Okamoto Jun Dudley Randall, Paul Lawrance Dunbar, Hugh Macdiarmid, Boris Slutski, Hoinrich Heine.

•

Varlık - Cağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul
Abone: (Yıllık) 3500 TL, öğretmen ve öğrencileri: 3000 TL.

Kaba Solculuğun Tipik Bir Örneği

Mehmet Bedri Gültekin

11. Tez kitap dizisinin üçüncüsünde Ömer Erzeren, "Burjuvaziyle Uzlaşmak" başlıklı yazısında, *Saçak* dergisinin 25. (Şubat) sayısının başyazısı olan "Milli Uzlaşma Anayasası"nı eleştirmiş. Yazı, yaşanan gerçek yerine kafadaki şemaların geçirilmek istenmesinin az rastlanır bir örneğini sunuyor. 1850'lerin dünyasından, Proudhon zamanından kalma gözlüklerle 1980'ler Türkiye'sine bakarak birşeyler söylenmeye kalkıldı mı, böyle bir sonuç kaçınılmaz oluyor.

1982 Anayasası'nın "eski"liği konusu

Erzeren, yazısında *Saçak*'ın, 1982 Anayasası'nın "eski" olduğunu söylemiş olmasını eleştiriyor. Bazılarını en basit doğruları bile mutlaka eleştirme arzusunu duymalarını anlayabilmek gerçekten güç.

Saçak'ın başyazısı, 1982 Anayasası'nın eski olduğunu söylerken şu gerekçelere dayanıyordu: 'Bu anayasa, geniş yığınları siyaset dışında tutmak istemektedir. Siyasete ve siyasal partilere kuşku ile bakmaktadır. Parlamentoyu, karar mekanizmalarının işleyişini zorlaştıran bir ayakbağı olarak görmektedir. Temel felsefesi, devleti, insanın ve milletin üzerine çıkarmaktadır. Silahlı Kuvvetler'in İç Hizmet Yasası'nı, II. Abdülhamit'in Meclisi Mebusan üzerindeki yetkileri şeklinde yorumlamaktadır. Partileri bir devlet dairesi olarak ele almaktadır.' Yani, "beslendiği ideolojik kaynaklar bakımından eskidir". Türkiye toplumu ise, tarihi gelişimi bakımından bugün daha ileri bir noktada bulunuyor.

Bir kurum veya olgunun eski olup olmadığının tespiti neden önemlidir? en başta,ona karşı yürütülen mücadelenin haklılığı açısından anlam taşır. "Yeni" olanın; tarihi bakımdan "eski"miş olana karşı alternatif olarak ortaya çıktığında bir değeri olur. Geniş kitleler nezdinde haklılık kazanması ve hayat bulması, ancak böyle mümkündür.

Gene bir kurum veya olgunun eski olup olmadığı, ona karşı yürütülen mücadelenin başarı şansı açısından da önemlidir. Tarihi olarak ömrünü doldurmamış bir kurum veya ideoloji, henüz "eski" değildir ve ona karşı yürütülen mücadelenin başarı şansı yoktur.

Ama bir kurumun eskimeye başlaması veya "eski" olması, otomatik olarak ömrünün sona ereceği anlamına gelmez. Tarihin sınıf mücadeleleri tarihi olması buradan kaynaklanır. Eski olan, elinde bulunan her türlü imkândan yararlanarak ömrünü uzatmaya çalışır. 1982 Anayasası da, halk muhalefetinin ezildiği koşullarda, siyasi hayatta bir geri dönüşün ifadesi olarak doğmuştur. Elbette o günün koşullarının, " o günün fiili güçler dengesinin" ürünüdür. Ve "Bu anayasa gökten indi" diyenler çıkmadığı sürece bunu söylemenin pek bir anlamı da yoktur. *Saçak* başyazısında söylendi gibi, takvim olarak 1982 Anayasası "yeni"dir ama, beslendiği ideolojik kaynaklar, getirmek istediği hukuki ve siyasal düzen açısından "eski"dir.

Mücadele ettiğin şeyin eskidiğini görmezsen, bunu en başta sen kabul etmezsen, halkı, onu değiştirmeye nasıl ikna edeceksin? 1982 Anayasası, dar bir burjuva kesimin özlem ve isteklerinin ifedesidir.

Erzeren, Türkiye'nin hâlâ 1982'de yaşadığını düşünüyor. Yazıda, "12 Eylül'ün ardından yapılan 82 Anayasası, onu doğuran fiili güçler dengesi sürdüğü için toplumsal hareketin önünde gerçek bir engel oluşturmaktadır." deniyor. Bu cümlenin sonu

doğru, başı yanlıştır. 1982'nin fiili güçler dengesi, daha 1983 yılında bozulmuştu. ANAP'ın 83 seçimlerini kazanması, Bonapartistlerin isteğine rağmen gerçekleşti. Demek ki daha 1983 Kasım'ında yeni bir güçler dengesi oluşmaktaydı. Bugün ANAP'ın 1982 Anayasa'sını hararetle savunması ve Bonapartistlerle kurduğu ittifak, bu gerçeği değiştirmez. Bu yeni güç ilişkileridir ki, 1982 Anayasası'nın son iki yıldır orasından burasından delinmesini mümkün kılıyor. İşçi sınıfının ve halkın yavaş yavaş siyaset sahnesine çıkması da, 1982'nin fiili güçler dengesini değiştiren önemli bir etkendir.

Bütün bunlara rağmen, 1982 Anayasası, Erzeren'in de belirttiği gibi, hâlâ "toplumsal hareketin önündeki en önemli engeldir" (tabii hukukî anlamda). *Saçak*'ın Şubat başyazısını gerekli kılan da buydu. Toplumdaki fiili güçler dengesinin değişmesi, hukuki-siyasal üstyapıda kendisine uygun değişiklikleri otomatikman doğurmaz. Bu, bir mücadele konusudur. Ama fiili güçler dengesinin değişmesi, hukuki-siyasal üstyapıda da değişikliğe gidilmesini mümkün kılmıştır.

Hukuki-siyasal yapı ve toplumsal gelişme

Buradan Erzeren'in tartışma konusu yaptığı ikinci bir konuya geçmek istiyoruz.

Demek ki, Anayasalar da toplumsal hareket de önemli bir rol oynuyorlarmış. Aslında bu sorun, hukuki ve siyasal üstyapının toplumsal gelişmede oynadığı rolle ilgilidir. Tarih, sınıf mücadeleleri tarihidir. Bu, toplumsal gelişmenin abc'sidir. Ama bilindiği gibi 26 harf daha vardır.

Saçak'ın başyazısının konusu *anayasadır*. Özel olarak 1982 Anayasası'dır. Buradan hareketle Cumhuriyet sonrası Türkiye anayasa tarihine çok genel hatlarıyla bazı değinmelerde de bulunulmuştur. Başyazı ayrıca, hukuki-siyasal üstyapının toplumsal gelişmeyle ilişkisini de ele almaktadır. Bu bağlamda anayasaların, kendi tarihimizden hareketle toplumumuzun gelişmesi üzerinde olumlu ve olumsuz anlamda oynadıkları role de işaret edilmiş. Erzeren buradan şu sonucu çıkarmış: "Güdülen amaç anayasaları toplumsal hareketlerin gelişmesinde bir itici güç olarak göstermek. Böylece anayasalar gerçek sınıf mücadelelerinden ve bunların sonucunda kurulan sınıfsal dengelerden soyutlanıyor".

İşte bu, alfabenin sadece abc'den ibaret olduğunu söyleme tutumudur. Erzeren'e göre bir yazının başına veya bir yerine 'tarih sınıf mücadeleleri tarihidir' diye mutlaka yazacaksın. Yazmadın mı otomatikman ona karşı olmuş oluyorsun. Ancak kendisine ve söylediklerine güvenmeyen biri, yazdığı her yazıya "tarihin motoru sınıf mücadelesidir" diye bir ekleme yapmak gereğini duyar. Yazılar ihtiyaca göre yazılır. Tasavvur edilebilecek bütün şüphelerden hareket edildi mi, hiçbir yazı yazılamaz.

İdeolojik ve siyasal derinlik, konuların kendi düzlemlerinde ele alınmasını gerekli kılar. Varolan bilgi birikimine bir şeyler eklemenin yolu buradan geçer. Herhangi bir konuda bilinen genel doğruları sıralayarak bir yere varılamaz. Türkiye Sol'unun bir hastalığı ile yüzyüzeyiz. Türkiye'nin özgüllükleri üzerine derinleşmemek ve ideolojik sığlık, önümüzde duruyor.

Hukuki ve siyasal üstyapı, belli bir sosyo-ekonomik temelin ürünüdür. Ama bir kere ortaya çıktıktan sonra toplumsal gelişme üzerinde önemli bir rol oynar. Kendisini belirleyen sosyo-ekonomik temel üzerinde de etkide bulunur. Cumhuriyet anayasalarının da, toplumumuzun gelişmesi üzerinde böyle bir etkisi olmuştur. Erzeren'in tartışma konusu yaptığı sanayi devrimlerinin, burjuva devrimlerinin ürünü olduğu veya baskı ortamlarında, örneğin emek üretkenliğinin artmayacağı veya ekonomik gelişmenin kösteleneceği vb. konuları da böyledir.

İlk konuyu ele alalım: *'Saçak*'ın söylediği doğruysa, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde sanayileşmemiş olması gerekiyormuş. Gene aynı şekilde Türkiye'nin 1930'lardaki ilk sanayi hamlesinin,dönemin "baskıcı siyasal ikliminde" gerçekleşmemesi gerekiyor'muş Erzeren, Almanya'nın son tahlilde enikonu bir burjuva devrimini gerçekleştirdiğini; Prusya tipi, yukardan aşağı burjuva devriminin ilk örneğini verdiğini unutuyor. 1930'lardaki sanayi hamlesi ise, bir kere Kemalist Devrimin bir ürünüdür. Kemalist Devrim, elbette bugüne kıyasla değil, fakat Osmanlı'ya kıyasla, topluma büyük bir özgürlük getirmiş, üretici güçleri serbestleştirmişti. Ayrıca, doğrudan doğruya 1930'larda, dünya krizi yüzünden emperyalist metropollerle çevre arasındaki bağların zayıflaması da, bu açıdan olumlu bir etkendi. Erzeren 1930'ların koşullarını sırf tek partiye indirgemekle, bütün bunları gözardı ediyor.

Büyük Fransız Devrimi'nin, Kıtaavrupası açısından asıl öneminin, yaydığı özgürlük fikrinden gelmediğini de Erzeren'den öğreniyoruz. Meğer Avrupa'nın büyük ekonomik atılımları Napolyon'un orduları sayesinde gerçekleşmiş. Erzeren bu yepyeni tarih yorumuna, *Saçak*'ın "Büyük sanayi devriminin kendisi.. özgürlük ortamının ürünüdür." şeklindeki sözlerini eleştirerek ulaşmış. Erzeren'in nokta nokta geçtiği yerde "bir dizi siyasal devrimin yarattığı" sözleri bulunmaktadır. Yani Avrupa'nın sanayi devrimi, başta İngiliz ve Fransız devrimleri olmak üzere bir dizi başarılı veya başarısız siyasal devrimin Avrupa'nın siyasal iklimini değiştirmesi üzerine gerçekleşmiştir. Ne İngiliz Devrimi İngiltere'yle, ne Fransız Devrimi Fransa'yla sınırlı kaldı. Bunlar giderek Avrupa'nın devrimleri oldular. Ayrıca bir başka gerçek; ne İngiliz, ne de Fransız devrimlerinin, bir kere, tarihe ve Avrupa'ya mal olduktan sonra, bir daha yeni baştan başka yerde aynı şekilde yaşanmayacaklarıydı.

Emek üretkenliği, ekonomik gelişme, işçilerin refah düzeyi gibi konular ile, siyasal rejimin niteliği arasında doğrudan bir bağ kurulamayacağı şeklindeki iddialara gelelim. Erzeren, "Kapitalist üretim ilişkileri süregeldikçe, bağımlı üreticilerin iş üretkenliğini 'burjuva demokrasisi', 'faşizm', 'askeri diktatörlük' gibi siyasal rejim tiplerine bağlamak sakıncalıdır" diyor. Bu, siyasal rejim değişikliklerine umut bağlamak anlamına geliyormuş! Bu anlayış, yazının her tarafına hakim olmuştur. Sözkonusu eleştirinin doğruluğunu ispat etmek için Erzeren, Arjantin'de Alfonsin'ekemersıkma politikasını uygulatırken, Alfonsin-öncesi cuntacıları bu açıdan temize çıkarıyor. Meğer bu cuntacılar salt siyasal nedenlerle yıkılmışlar. Yazar, döneminde cunta yüzde 1000'lere varan enflasyonun, işçiler açısından en büyük kemer sıkma anlamına geldiğini es geçmiş. Alfonsin'in de kemer sıkma politikasını, bütün fiyatları dondurmak ve benzeri politikalarla yürürlüğe koyduğuna değinmiyor.

Bazı yerlerde, çok özel koşullar sonucu, emek üretkenliğinin belli bir süre (ama kesinlikle fazla uzun olmayan bir süre) yüksek olması, baskı koşullarında emek üretkenliğinin düştüğü gerçeğini değiştirmez. Baskı, yabancılaşmanın önemli nedenlerinden biridir. Üreticinin üretime yabancılaşmasını bütün baskı rejimleri ağırlaştırır.

Erzeren, Türkiye'de reel ücretlerin 1977 yılından itibaren düşme eğilimi içine girmesini örnek göstererek, özgürlük dönemlerinde işçi gelirlerinin artacağı ve askeri yönetim dönemlerinde ise düşme olacağı şeklinde mutlak bir doğru olmadığını söylüyor. Erzeren kendi kendine önce bir hayali hedef yaratmış, sonra buna karşı saldırıya geçmiş. Böyle bir mutlak doğru olduğunu söyleyen yok tabi. Ama son yirmibeş yılın Türkiye'sini gözönüne aldığımızda 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde reel ücretlerde düşme görüldüğü, diğer dönemlerde ise azçok istikrar veya küçük artışlar gözleniyor. 1977'den sonra reel ücretlerin düşmesi, 12 Eylül'e geçiş döneminin özelliğidir, ekonomik etkenler yanında halk hareketinin inişe geçtiği koşullarda gerçekleşmiştir.

Erzeren'in bütün çabası işçi sınıfı açısından 'faşizm', 'burjuva demokrasisi', 'askeri diktatörlük' gibi siyasal rejim tipleri arasında bir fark olmadığını ispat etmek. Mademki hepsi burjuva düzenlerdir, o zaman farketmez! Oysa hayat, bunlar arasında önemli farklar olduğunu gösteriyor. Bugün Türkiye'de ekonomik ve demokratik haklar, düşünce ve örgütlenme özgürlüğününün önündeki engellerin kaldırılması, sendika ve iş yasalarında değişiklik için yürütülen mücadele ne anlama geliyor acaba? Yoksa bunlar, "siyasal rejim değişikliğine bel bağlayan" boşuna çabalar mı?

"Somut sınıf analizi"

Erzeren, *Saçak* dergisini, "somut sınıf analizi" yapmamakla suçluyor. Yazara göre, 1982 Anayasası da, toplumdaki çeşitli sınıfların, özellikle işçi sınıfının ve burjuvazinin somut bir tahlili temelinde ele alınmadığı için, birçok "eklektik idealist yanılsamalarla" açıklanmaya çalışılmış. Aslında *Saçak*'ın sözkonusu başyazısında, esas konu olmamakla birlikte, 1982 Anayasası'nın varlık koşullarını belirleyen sınıfsal ilişkiler ele alınmıştır. Bütün mesele, bu tahlilin yazarın istediği klişelerle yapılmamış olmasından kaynaklanıyor.

Yazıda o kadar çok "somut sınıf analizi" lafı ediliyor ki, insan doğal olarak bunu yazarın kendisinden bekliyor. Yazar da bu analizi yapmış: "Devletin görevi burjuvazinin şu veya bu burjuva kesimini illaki hoşnut etmek değil, burjuva toplumunun değişik düzeylerde yeniden üretilmesini sağlayan genel yönlendirmelerde bulunmak. Kapitalist bunalımla birlikte bazı önemli sermayeler batabilir ve devlet buna göz yumabilir; önemli olan, kapitalist kâr sistemini ayakta tutmaktır".

İşte bunun adı 1980 sonrasında Türkiye burjuvazisi açısından "somut sınıf analizi". Yukardaki sözlerle, 1980 sonrası Türkiye'si için herhangi bir şey söylemiş olmuyoruz. Aynı sözleri, Almanya, ABD, Japonya, Arjantin, Hindistan, Mısır veya başka bir ülke için de söyleyebiliriz. Veya 1950'lerin, veya 1930'ların veya 1850'lerin herhangi bir kapitalist ülkesi için de söyleyebiliriz. Zamandan ve mekandan kurtulmuş bir "somut sınıf analizi" evet hem de somut analiz iddiası nerde kalmıştır? *Saçak*, 1980 sonrası gelişmeleri, emperyalizmle en sıkı bağları olan dar bir burjuva kesiminin, halk muhalefetini ezerek ve diğer hakim sınıf kesimlerini de baskı altına alarak, ülkeyi emperyalist dünya sistemine daha fazla entegre etme çabası çerçevesinde açıklamıştı. Somut sınıf analizi budur.

Erzeren 12 Eylül öncesinde işçi sınıfının durumunu ise, "mevcut siyasal yapıya karşı saldırıya geçmek" olarak tanımlıyor. Bu tesbitte de yaşanan pratiğin dışında olmak sözkonusudur. "Mevcut siyasal yapıyı zorlama" tesbiti, 12 Eylül öncesi, en azından burjuvazinin bir kesimi açısından doğru, işçi sınıfı ve halk açısından ise yanlıştır. Türkiye'nin yaşadığı gerçek, 1977 yılından sonra halk hareketinin duralaması ve adım adım gerilemesiydi. 12 Eylül'ün gerçekleşmesinde bu olgunun önemli bir payı vardır. 1979 ara seçimleri halk açısından büyük bir sağa kayış olduğunu ortaya koymuştu. 1980 sonrasında sol muhalefetin rahatlıkla ezilmesinin temelinde, 1980 öncesindeki bu gerileme yatıyordu. Daha 12 Eylül'e gelirken kitlelerin önemli taleplerinden biri, can güvenliğinin sağlanması olmuştu. Halk hareketi dağınıklığa uğramıştı. Geniş kitleler tarafsızlaşmıştı. İşte bu olguyu tespit eden burjuvazinin Bonapartist kesimi, "siyasal yapıya karşı" saldırıya geçti. Ekonomik buhrana kısa vadeli de olsa getirdiği çö-

zümle, diğer burjuva kesimlerini kendine tabi kıldı ve etkisizleştirdi. Halk, işçi sınıfı; 1980 öncesinde içine girdiği dağınıklıktan dolayı, 12 Eylül'den sonra Bonapartizmin bu saldırısına kısa sürede cevap verecek durumda değildi.

Yekpare bir burjuva sınıfı

Erzeren, en fazla *Saçak* dergisinin çeşitli burjuva kesimleri arasında bir ayrım yapmasına kızmış. Erzeren, bir türlü 'burjuvazi bir yanda kâr peşinde koşarken, diğer yanda emekçilerin siyasal katılımının olabileceğini veya emekçilerin yaygın demokratik haklardan yararlanabileceğini' anlamıyor. Öte yandan, Marx'ın 1850'lerde Fransa için yaptığı bir tahlilden hareketle, sanayi burjuvazisini Bonapartizmin maddi temeli ilan edivermiş. Banka ve Finans olgarşisi ise bu temelin dışındaymış. 1980 Türkiye'sinde olup bitenler de, böylece Marx işin içine girince önemini kaybetmiş.

Oysa burası 1980 Türkiyesi. 1850 Fransasından bu yana 130 yıl geçmiş. Bu arada kapitalizm büyük değişiklikler geçirmiş. Banka ve sanayi sermayeleri içiçe geçmiş. Emperyalizm diye bir olgu ortaya çıkmış. Türkiye, emperyalizme bağımlı bir ülke olmuş. Bütün bunların Erzeren'in "tahlili"nde hiç bir yeri yok. Bonapartizm deyince Erzeren'in aklına, Marx'ın 1850'lerde Fransız burjuvazisi için söyledikleri geliyor.

Bütün mesele Türkiye'nin emperyalizme bağımlı bir ülke olduğunun kavranmasından geçiyor. Böyle bir ülkede, emperyalizme bağımlı olan burjuva kesimleri ile, emperyalizmle bağları görece zayıf burjuva kesimleri arasında ayrım yapmak önemli bir sorundur. Ayrıca hiçbir baskı rejimi hakim sınıf çevrelerinin tümünü memnun edemez. Dolayısıyla baskı dönemlerinde hakim sınıflar arasında da önemli ayrılıklar ortaya çıkar. Geçmişte İspanya'da ve Portekiz'de bugün Şili'de ve Filipinler'de görülen "cepheler", benzer koşulların ürünüdür.

İşçi sınıfının her tarihi koşulda, hedefi azami ölçüde küçültmek, mümkün olduğu kadar çok müttefik kazanmak gibi bir anlayışı vardır. Bir şeyler başarmak amacıyla yola çıkan her gücün böyle bir kaygısı olur. Buna *politika* denir. Hayat hiçbir zaman, bir tarafında yekpare bir burjuva sınıfının ve onun karşısında müttefiksiz bir işçi sınıfının olduğu toplumsal mücadele örnekleri vermiyor. Emekçilerin uzun tarihi mücadelesi, yüzlerce ve binlerce küçükbüyük mücadelenin toplamıdır. Bu mücadelelerin her biri toplumdaki tüm sınıflar arasında tekrar tekrar oluşan ve dağılan sürekli bir saflaşmaya sahne olur. İşte somut tahlil burada gereklidir. Her bir tarihi dönemde veya bunun alt evresinde, dostu ve düşmanı yeniden belirlemek gerekir. Elimizde, her somut duruma uygulanabilecek, Erzeren'in istediği gibi bir reçete yok.

Gelelim, burjuvazi bir yanda kâr peşinde koşarken, diğer yanda emekçilerin siyasal katılımının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine, veya demokratik hakların olup olmayacağına. Erzeren günümüzün burjuva demokrasilerini nasıl açıklıyor? Yoksa oradaki burjuvalar kâr peşinde koşmayı bırakmışlar mı? Burjuva demokrasileri bugünkü durumlarına emekçi sınıfların yüzyılı aşkın mücadeleleri sonucunda ulaştılar. Erzeren, bir yanda işçi sınıfı iktidarı, diğer yanda işçilerin hiçbir hakka sahip olmadıkları burjuva iktidarları var, demeye getiriyor. Eğer gerçek buysa, demokratik hak ve özgürlükler için mücadele etmenin anlamı ne? Eğer işçi sınıfı burjuva düzeninin sınırları içinde demokratik hak ve özgürlükler elde edemezse, bunun koşulları yoksa, atılacak bir tek slogan vardır: İşçi sınıfı iktidarı!

Oysa işçi sınıfının iktidarına giden yolda birçok duraklar vardır. Örneğin 141-142 maddelerin kalkması için çalışıyoruz. Bu, hayali bir hedef değildir. Gerçekleşebilir ve büyük ihtimalle gerçekleşecektir. Bu durumda, emekçilerin siyasal katılımlarının ve demokratik hakları kullanmalarının önündeki önemli engellerden biri kaldırılmış olacaktır. Bunu nasıl açıklayacağız? Burjuvazinin sınıfsal niteliğinde, Erzeren'in ölçüleriyle, herhalde bir değişiklik olmayacak. Açıktır ki, belli demokratik hakların kazanılması, her sorunu halletmiş olmuyor. Ama her sorunu halletmiyorlar diye bu kazanımları önemsiz de göremeyiz.

Mücadele etmek ya da etmemek

Çeşitli mücadele araçlarına veya herhangi bir mücadelede beraber bulunulabilecek müttefiklere burun kıvırarak bakmak, sınıf tutumu değildir. Kavga adamı, mücadelesinde; hedefe ulaşmasını sağlayabilecek, buna katkıda bulunabilecek en ufak bir etkeni bile gözardı etme, küçümseme tavrını benimseyemez. Onun için böyle bir "lüks" yoktur. Ama dışardan seyreden için, her zaman böyle "lüksler" vardır.

İşçi sınıfının, yeni bir Anayasa talebine sahip çıkması, başkaları tarafından öne sürülen önerileri aynen benimsemesi anlamına gelmez. İşçi sınıfı bu talebe sahip çıkmakta, ama ona bir emekçi muhtevası vermektedir.

DYP gibi burjuva partilerinin anayasadan şikayetleri vardır. Ama bu şikayetler, bu kesimlerin anayasaya karşı kararlı ve sonuna kadar bir mücadeleye girmeleri anlamına gelmiyor. Herşeyden önce sınıfsal konumları buna engeldir. Bütün bunlara rağmen ortada bir hoşnutsuzluğun olduğu ve bir değişiklik isteğinin varlığı gerçeğin dikkate değer bir yönüdür. Mevcut anayasaya karşı cehpeden bir mücadele yürüten sosyalist sol, toplumda, bu anayasaya karşı olan bütün hoşnutsuzluk birikimini gözönüne almalıdır. Bu birikimi birleştirmeli ve çabalara fiilen önderlik etmelidir.

1970 Sonrası Türk Romanında Sol

Feyza Zileli

"Ateş kıvılcımlarıyla kızıl çehreli görünürse de, onun yaptığı işin sonundaki karanlığa bak."

Mevlana'nın bu sözünü, Mehmet Eroğlu'nun *Issızlığın Ortasında*[1] adlı kitabının giriş sayfasından aldık.

Ama ateşin rolüne ilişkin bir başka yorum daha var. Yunus Emre, şu kıtasıyla sanki çağdaşı Mevlana'ya bir yanıt vermiş:

"Bir bağ ki viran ola
İçi dikenle dola
Ayıklamak neylesin
Od ile yakmayınca."

Eroğlu, ateşi karanlığın yaratıcısı olarak görüyor. Ama bir düzen virane ise, eskimiş, çürümüş, içi dikenle dolmuşsa, ayıklamak neylesin? Eskiyi yıkmayınca, yeni nasıl göğerecek?

Kuşkusuz ateş, Eroğlu'da devrimci eylemdir, eskiyi yıkma eylemidir. Mevlana'nın dizeleri Eroğlu tarafından bir tarih felsefesi, daha doğrusu tarihin gelişmesine karşı bir yargı düzeyine çıkarılmış. Hedef komploculuk, kitlelerden kopuk fesat eylemi değil, doğrudan doğruya dünyayı değiştirme felsefesidir.

Eroğlu, hep ateşin bırakacağı külle meşgul. Sanki güneşe bakıp bakıp, "istediğin kadar parla akşama batacaksın" der. Amagüneşin ertesi sabah yeniden doğacağını unutur. O kadar ki okur, "şu roman kahramanları bir gün de günışığına uyansalar" demekten kendini alamaz. Alacakaranlık, karanlık, gece kavramları, edebi tasvirlerden öte, kişiliklere, yapıtların özüne sinmiştir.

Aydınlığı, karanlığın yaratıcısı olarak görmek, 12 Eylül sonrasında hayat bulan ve bugün Mehmet Eroğlu, Ahmet Altan gibi bazı yazarların temsil ettiği bir roman türünün dünya görüşüdür. Bireyle başlayıp bencil bir dünya ile sona eren, topluma sırtını dönen; karanlıkla başlayıp geceyle biten, yaşanan olaylardan insana ve geleceğe inancını yitirme felsefesi üreten bir ruhun tercümanıdır.

Eroğlu'nun olayların altında ezilen, kişiliği oluşmamış tipleri bulaşıcı hastalık gibi, çevrelerine karamsarlık yayarlar. Geçmişe baktıklarında yaslanacakları hiçbir şey kalmamıştır. Doğru ve yanlışların hepsi birbirine karışır ve bir zamanlar onlara yön veren, düşüncelerini belirleyen değerler, gün olur tüm anlamını yitirir. İçine düştükleri boşluk, hayatı da gereksiz kılar. Dünyada yapacak bir şey kalmamıştır! Bu karamsar ruh hali, ölümde aranacak sonsuzlukla mistisizme ulaşır. Sağlıksız kişiliklerin kökü, çocukluktaki saplantılara, ruhsal dengesizliklere, cinsel doyumsuzluklara bağlanır. Alın yazısı çizilmiştir. Evet kader!

Mehmet Eroğlu'nun çıkışsızlığı, Ahmet Altan'da çağrıya dönüşür: "Bırakın bir dava adamı olmayı, hayatınızı yaşayın". Bu uyarıyı, ya bir tecrübenin ağzından ya da bir ileri görüşlülük olarak sık sık duyarız. Eroğlu, kahramanlarını bedenen ortadan kaldırırken, Altan yalnızca beyinlerini çıkarır.

Dönemin yazarları

Her ne kadar bazı edebiyatçılar, eleştirmenler, dönem edebiyatı, ya da dönem yazarı değerlendirmesine katılmıyorlarsa da, gerek Eroğlu, gerek Altan,12 Eylül sonrası ideolojik ve politik ortamının ürünüdür. Savundukları açısından 12 Eylül yazarlarıdır. Cumhuriyet Kitap Kulübü'nün düzenlediği "Günü-

1 Can Yayınları, *Türk Yazarlar Dizisi*, İstanbul 1984.

müz Türk Romanı" Paneline[2] katılan konuşmacıların hemen hepsi, "12 Mart ve 12 Eylül" türü, dönemler şeklinde bir sınıflandırmaya karşı çıkarak, romanın klasik gruplandırmasını yaptılar. *Gösteri* dergisindeki tartışmada[3], Ahmet Altan ve Latife Tekin de aynı duyarlığı gösteriyorlar. Tekin, "biz ne yapsak, ne yazsak yazdığımız şey hep bu açılardan değerlendiriliyor" diye yakınırken, Altan da "Zannediyorum ki bu zaman meselesi biraz fazla vurgulanıyor. 1980 sonrası roman ya da 80'li yıllarda yayımlanmış olan roman. Zamanın bu kadar günlük tarihe bağımlı olduğunu sanmıyorum. Yani bu biraz bizim kendi birikimimizle ilgili bir şey, kendi yaşlarımızla ilgili bir şey" sözleriyle aynı görüşe katılıyor.

Birikim denen şey de kuşkusuz çeşitli etkenlerin bir noktada yoğunlaşmasından oluşuyor. Belli bir olgunluğa gelince de dışa vuruyor. Bunu "yaş" gibi, "olanak" gibi olgularla temellendirmek mümkün değil. Elbet kimse, Latife Tekin'den 15 yaşında, *Sevgili Arsız Ölüm*'ü beklemiyor. Ama *Gece Dersleri*[4]*de* belli bir dünya görüşünün süzgecinden geçmeden ortaya çıkamazdı. *Gece Dersleri,* fırtınanın ertesindeki serinkanlı bir tahlilden çok, bir eleştiriden çok iç dökmeyi hatırlatıyor. 10 yıllık bir deneyi, tam ters bir noktadan eleştirmeye yönelten ve Tekin'i red noktasına götüren dürtü neydi? 12 Mart ve 12 Eylül gibi tarihsel adlandırmalar, bir içeriğin ifadesi. Her iki tarihin de ideolojik ve siyasal bir anlamı var. Zaten söz konusu romanlarla bu tarihler arasındaki ortaklık da tamamen içeriğe ve perspektife ilişkin. Aynı zemine basıyorlar. Yine, romana dönemin özelliklerini veren salt bir olay aktarımı da değil. Örneğin *Sudaki İz* 12 Mart'a kadar uzandığı halde, 80 sonrası ideolojilerin kurgusunu taşıyor. Çünkü belirleyici olan hayata bakış ve yorum meselesi.

Bırakalım bir sanatçıyı, ortalama bir insanın bile toplumsal olaylardan, önemli dönüm noktalarından, esen rüzgârdan, çeşitli fikir akımlarından etkilenmemesi mümkün değil. Hele, yazar, sanatçı vb. bir entelektüel olarak bu gelişmelerin dışında hiç kalamaz. Sanat yapıtı, bir yönüyle sahibinin dünya görüşünün, kültürünün yansıması ise, koşullardan bağımsız düşünülemez. Ama koşullara tepki, kuşkusuz çok farklı ve aykırı konumlardan olabilir.

12 Mart ya da 12 Eylül romanı adlandırmasının hoşa gitmemesinde sanırız, sanatı, ideolojiler dışı görme eğiliminin önemli bir payı var. İlginçtir, yukarıda sözünü ettiğimiz "Günümüz Türk Romanı" panelinde, Tomris Uyar dışındaki konuşmacılar, Eroğlu, Altan ve Latife Tekin eleştirisinde ideolojik bir değerlendirmeye girmekten kaçındılar. Açık tutum almadılar. Yalnızca, bu tür yargılayıcı romana karşı olduklarını belirtmekle yetindiler. Yani taraf olmak istemediler. Tartışma da sanatsal eleştiri ve biçim üzerinde sürdü. Oysa bu romanlar, toplumda en çok, ortaya attıkları, savundukları tezleriyle ilgi görmüştü. Ve yine bu açıdan eleştirilmişti. Kuşkusuz, bir sanat ürününün estetik değerlendirmesi önemli. Ancak biçim ve öz arasındaki ilişkiyi bu derece birbirinden koparmak ne kadar doğru? Geçmişte sanat yönünü gözardı eden ve yalnızca içeriğe önem veren yaklaşımlar olmuştur. Elbet bu, dar bir bakıştır. Ama zıt bir noktaya gidip, ideolojik eleştirilerimizi saklı tutmak, ürünün düşünce yönünü yok saymak da geliştirici olmuyor.

Kabul edelim etmeyelim; adını koyalım koymayalım, ne derece başarılı oldukları da bir yana, gerek 12 Mart, gerek 12 Eylül ideolojisi, kültür ve sanat hayatımıza girmiş ve başka etkenlerle de birleşerek belli bir yere oturmuştur. Kuşkusuz bu iki olay arasındaki nitelik farkını gözardı etmiyoruz. 12 Mart döneminde de teslimiyet eğilimleri çıktı, ama bir *Sudaki İz* yazılamadı. Eleştirilen bazı yapıtlar, zaaflarına rağmen son tahlilde devrimci saftaydı. Onlar, kolu kanadı kırık bir ruh halini yansıttılar. Yara aldılar, ama halkın yanından ayrılmadılar. Neydi fark? O gün de devrimciler hapse girdi, işkence gördü, halkın güçleri belli oranlarda dağıldı, kendini ifade etmesi önlendi... Ama her şeye rağmen toplumsal moral yüksekti. Fazıla, hapisaneden devrimci olarak çıkabilmişti. Pişmanlık yasası yer edinememişti. Arızi olaylar dışında, esas olan devrimci kişiliği korumaktı. Çünkü, 12 Mart kurumlaşamamış, yerleşememişti. Solun ideolojik üstünlüğü birkaç yıllık durulmaya rağmen kırılamamıştı. Çünkü müdahale, toplum içinde kendine haklı bir zemin bulamamıştı.

12 Eylül ise, siyasal baskının yanı sıra ideolojik bir taarruzdu. Terörün tahribatı ve toplumdaki barış isteği ile birleşince, toplumdan ilk zamanlar belli bir onay alabildi. İşte bazı yazarların yazdıklarını, objektif olarak bu koşullar belirledi. Kültür alanında, adeta 12 Eylül'ün kitleleri imal etmesinde belli bir işlev yüklendiler. Altan ve Eroğlu'nu bu oluşumun prototipleri olarak anıyoruz. Halkın siyasetten uzaklaştırıldığı, solun erozyona uğradığı, içe kapanmanın, bireyciliğin, köşe dönmenin körüklendiği, gelecek umutlarının kararıldığı, her türlü devrimci fikrin bastırılmak istendiği bir ortamda, bu romanlar da, savunduklarıyla bu politik amaca paralel bir konuma düştüler. Şöyle bir karıştıralım; anlatılan, devrimci siyasetin, bir yerinden toplumsal harekete katılmanın kötülüğüdür. Bunalımlı tiplerle, intiharlarla "korkunç son" gösterilir. Bu romanlarda, halk için özveri bir cefadır; öncü ise, tarihi bir kalıntı... Kolektifin bir parçası olmanın bedelini ödeyen zavallı insanlarla tanışırız. Yine, her türlü toplumsal yöneliş ve çabanın boş olduğunu bu romanlardan öğreniriz. Çizgilerin bu kadar tutarlı kesişmesi rastlantı ile açıklanabilir mi?

2 Şubat 1986.
3 Mart 1986, sayı 64.
4 Adam Yayınları, 1986.

Hangi "özgür birey"?

Galiba bazılarımız birey denince, yalnızca onun iç dünyasını anlıyoruz. "Bireyi anlatıyor" diye nitelenen romanları okuduğumuzda hep karşılaştığımız; kişilik sorunları, bunalımlı çocuklar, kompleksler, karmaşık ruhlar vb. Ve insan, umutsuzluklar içinde hastalıklarıyla başbaşa. Toplumdan imdadına koşan hiçbir sağlık etkeni yok. O zaman bireyin renkleri soluyor, ruhu çoraklaşıyor ve nihayet tükeniyor.

Kuşkusuz bireyin psikolojik yönü önemli. Ama öncelikle sosyolojik bir varlık o. Ruhsal yapısı toplumsal konumundan bağımsız değil. Bir toplum içinde yaşıyor; toplumsal bir işlevi var. Bu da birey kapsamı içine girmiyor mu? Elbette bireyin psikolojik yönü işlenecek, ama neden hep ve yalnız o tarafa çekilmek isteniyor. Toplumsal karaktere, dengesizliklere, yükü sırtında taşıyan adamın özlemlerine, umutlarına uzanmak; dünyayı, düzeni, kaderi değiştirme sevdasını tanımak, anlayabilmek; gelişen ve değişen, ilerleyen ve aydınlanan insanı açımlamak, romanın işlevi dışında mı? Üstelik çağımızda bireyler, her çağdan daha toplumsal...

Daha da ilginci toplumdan soyutlanmış bireyle, "bireyin sorgulanması" ve "bireyselleşme" birbirini izliyor. Bireyin sorgulanması, toplumsal mücadeleden uzaklaşma ve bireyselleşmenin yollarını orada aramayla son buluyor. "Şu toplum için ne yaptın?" sorusunun yerini, "kendim için ne yaptım?" alıyor ve "neler olmazdım"la noktalanıyor. Bir zamanlar halkla birlikte mutlu olduklarını söyleyen bu insanlar, birden birey olduklarını farkediyor ve kendilerine dönüyorlar. Kolektifin bir parçası olmak, artık onlar için, mutluluklarının sonsuza dek ertelenmesi anlamına geliyor. Özü, birey olduğunu unutmak, ezilmek, kişiliğini kaybetmekten ibaret bir geçmiş değerlendirmesi başlıyor. Latife Tekin, bu değerlendirmeyi şöyle yapıyor: "Birey bir hiçtir, herkesin tek tek çıkarlarının üzerinde toplumun çıkarı vardır, diye özetleyebileceğimiz bu anlayış; on yıllardır bizlere benimsetilmek istenen bir egemen ideolojinin 'sol' sözcüklerle dile getirilmiş biçiminden başka bir şey değil aslında. Bireysel yaşamını, yani mutluluğunu sürekli erteleyen; toplumun yüksek çıkarları uğruna sürekli özveride bulunmayı bir görev olarak benimseyen... Bu insanlar sağlıklı bir toplum oluşturabilirler mi?.. Kendimi hiçbir zaman böyle bir toplumsal sorumlulukla bağlı görmüyorum."[5]

Bu görüş geçtiğimiz aylarda yayımlanan *Gece Dersleri*'nde bir başka üslupta ifadesini bulurken, benzer fikirleri Altan'ın romanında da okuduk. Hatta Altan, yapılan eleştirilerin bile bireyselliğini zedelediğini düşünmüş olacak, "burası benim bahçem" diyor.[6]

Aynı şekilde Tekin de okuyucunun baskısından yakınıyor: "Öteden beri toplumumuzda yazarlar, okuyucularca büyük baskı altında tutuluyor. Örneğin çevremdeki insanlar, neredeyse şöyle yaz, böyle yaz diye bana yön vermeye kalkışabiliyorlar. Bu yetkiyi nereden bulduklarını hep merak edip durmuşumdur. Belki de bireyselleşmeyi yaşamamış toplumların tavrı böyle oluyor."[7]

Kuşkusuz yazar, dilediğini yazmakta özgürdür. Talimat ve zor anlamında kimsenin müdahale hakkı yoktur. Ama nasıl yazar yazmakta özgürse, okur da dilediği gibi eleştirmekte ve talep etmekte özgür. Roman, şiir, öykü, resim hangi sanat ürünü olursa olsun,açıklandığı an,toplumsal bir olay halini alır ve herkesin söz söyleme hakkı da doğar. Sanat, bir ifade ve iletişim aracıdır aynı zamanda. Sanat eseri, sanatçının bilgi dünyasından dışarı taşınca, sanat eseri olur. Sanatçı ürün verirken, alacağı alkış kadar eleştiriyi de hesaba katmak zorundadır. Latife Tekin, okura yalnız onaylama hakkını tanıyor. Bu kadar "bireyselleşme"den söz ederken, galiba yalnız sanatçının bireyselliği kutsal. Okurun "bireyselliği" ise güme gidiyor.

Toplumsal faaliyet durulduğu, heyecan yatıştığı zaman, liberalizmin, bireyi yüceltme aldatmacası da kendini hatırlatıyor. Ahmet Altan, "insanların kendi başlarına karar verebilmelerini istiyorum. Çeşitli hipnozlardan, donmuş kutsallıklardan kurtulmalarını. Böylece seni alıp götüren kolektif iradelere teslim olup özgür karar verme zorluğundan sıyrılarak, konformizme düşülmesini istemiyorum"[8] demiş.

Oysa asıl konformizm sorumluluktan kaçmak oluyor. Bu yazarlar, "birey"in fetişleştirilmesi yoluyla kendi konumlarını ve sanat anlayışlarını savunmaya çalışıyorlar. Ancak onların bireyi yaşayan bireye uymuyor. Kuşkusuz burjuva demokratik devrimler, toplumla birlikte bireyi de feodal bağımlılıktan kurtardı. Bu gelişme, gene de bireyin görece özgürleşmesinin ifadesiydi.

Peki, ya kapitalizmin ekonomik ve ideolojik köleliği?

Burjuva düzeninin oturması sürecinde liberalizm, "birey"i kendi gerçeğinden kopartarak bir ideolojik yüceltme haline getirdi. Liberalizm, "birey"i yüceltirken aslında soyutlanmış bir "özgür birey" yaratıyor ve gerçek toplumun ve bireyin karşısına koyuyordu. Neydi bu soyut birey? Seçilmiş bireydi. Yani burjuva toplumunun sermayedarıydı. Yani kesinlikle toplumun bireyi değildi. Ama liberalizmin, gerçeğe uymayan bu fetişleştirmeye ihtiyacı vardı. Çünkü sermaye birikimini, bireysel sermaye aracılığıyla gerçekleştiriyordu; dolayısıyla bireysel sermayenin, ideolojik prestijini ve soyut bireyini yaratmalıydı. Aynı zamanda kapitalist toplumun sürekliliği için ideolojik hegemonyasını kuruyordu. Soyut bireyin yüceltilme-

5 *İktisat Dergisi*, Mart 1985, sayı 244.
6 *Gökyüzü* Dergisi, Mart 1985.
7 *İktisat* dergisi, Mart 1985, sayı 244.
8 *Gökyüzü* Dergisi, Mart 1986, sayı 3.

si, aslında burjuva sermayesinin yüceltilmesiydi ve elbette, ezip öğüttüğü topluma ve bireye karşıydı. Kaldı ki, seçilmiş bireyler de burjuva toplumunun kurallarına uydukları sürece "özgür"dürler. Kendi başlarına karar vermeye kalkıp, toplum yasalarıyla çatıştıkları zaman onların da özgürlükleri bitiyor.

Hangi özgür birey?

Üretim aracına, ürettiği ürüne, tüm insanlığa ve hatta kendisine yabancılaşmış birey mi "Özgür birey", yabancılaşmış insanın, kapitalizmin ideolojik aynasındaki yansımasıdır, etten kemikten bir varlığın ideolojik görüntüsüdür.

Hangi özgür karar verme?

Acaba Eroğlu, Altan ya da Tekin, özgürce mi karar veriyorlar? Birey insiyatifinin, karar alanının sınırlarını da toplumsal ilişkiler çiziyor. İnsan, tarihin *sahnesindedir.* İşte onun rolü ve özgürlüğü de nihayet o sahne içindedir ve kimsenin de sahnenin dışında oynadığı görülmemiş... Mümkün değil. Ne Julien Sorel, ne Madame Bovary, ne Verkovenski ne de Jozef K...

Birey ve toplumsal mücadele

Birey ve toplum kavramının sürekli karşı karşıya getirilmesinden de anlaşılıyor ki, bazılarının kafasında birey ve toplum kompartımanlara ayrılmış ve adeta birbirinin düşmanı. Oysa, madde ve bilinç gibi, birey ve toplumu da birbirinden ayırmak olanaksız. Nasıl bilincimizi madde belirliyorsa, bireyi şekillendiren de toplumsal yapı ve hakim olan kültür. Ve nasıl bilincimiz maddeyi etkiliyorsa, bireyin de toplum üzerinde yönlendirici bir işlevi var. Dolayısıyla birey ve toplum arasındaki ilişki, sürekli birbirini yaratarak ve her seferinde bir üst düzeyde yenileniyor.

Olaya biraz geriye çekilip baktığımızda görüyoruz ki, toplum olarak ilerlediğimiz ölçüde, birey olarak da yetkinleşiyoruz. Yine toplum olarak özgürleştikçe birey olarak da özgürleşiyoruz. Tabii burada konuyu gelişme yönü ile ele alıyoruz. Yoksa, Eroğlu'nun Ayhan'ı da, *Sudaki İz*'in Fazıla'sı da birer birey. Bir farkla ki, bu düzenin kıskacındaki birey. Ancak tarihin akışı ne yöne? Ayhan'ın, Fazıla'nın vb. giderek geçmişte kalmaktan başka bir şansları var mı?

Salt birey açısından da düşünsek, gelişmenin yolu, toplumun, bütün toplumun, kitlelerin önündeki engellerin kaldırılmasındadır. Geçmişe bakalım; büyük sanatçılar, çağa malolmuş edebiyatçılar, düşünürler, toplumsal değişme ve hareketliliğin ürünü olmuşlar. Toplumsal hareketle birleştikleri ölçüde, birey olarak da özgürleşmişlerdir. Çünkü bireyselleşme, düzenin seçtiği bireyler olmak değil, düşüncesini, yeteneğini, çeşitli kurallara boyun eğmek zorunda kalmadan, özgürce topluma sunabilmek ve bunu toplumla paylaşabilmektir. Burada, statükonun sınırladığı bir dünyayı aşmış bir bireydir, söz konusu olan. Bireyi dönüştüren ve yenileştiren de toplumu değiştirme mücadelesidir.

Hep unutulan bir şey var, kitlelerin bireyselleşmesi. İnsanlığın gelişmesi o kadar hızlı ki, onun itici gücü, tek tek bireylerin değil, kitlelerin girişimidir. Tek tek bireyler olarak kıymet-i harbiyesi olmayan insanların oluşturduğu sınıflar, tarihe ağırlıklarını koydukları zaman, toplumu da kendilerini de değiştiriyorlar. Bireyin özgürleşmesi ve her tür yabancılaşmadan kurtulması, böyle toplumsal bir mücadeleden geçiyor.

Soruna toplum açısından yaklaşınca, bu, bireyin feda edilmesi şeklinde yorumlanıyor. Oysa somut olarak bakalım. Bencil, köşeyi dönme peşinde olan, başkasının sırtına basarak yükselmek isteyen kurt ruhlu birey, 1980'lerin koşullarında yaygınlaşıp gemi azıya almadı mı? Sol, toplumumuza büyük bir sağlık ve dinamizm veriyordu. Toplumu düşünmek, özveri, toplum için çalışmak, bunlar bizi diri tutan ve solun ürettiği değer yargıları ve davranış biçimleriydi. Solu fizik olarak ve ideolojik olarak bastırmak, aslında bütün bu sağlık etkenlerini de ezdi. Şimdi, toplumsal koşulların herkesin köşeyi dönmesine olanak tanımadığı bir ülkede, insanların kolları kanatları kırılmıştır. Gelecekten beklentiler, umutlar sönmüştür. Boşvercilik, uyuşukluk ve karamsarlık bireyleri sarmıştır. Bütün bunlar, Tekin'in yakındığı toplum için çalışma ruhunun, hem devlet tarafından ezilmesinin ve hem de resmi ideolojinin bir türevi olan ultra-solculuk tarafından yıkıma uğratılmasının bir ürünüdür. Ultra-solculuk da, aşırı bireycilikten başka nedir ki?

O halde cevap verilmesi gereken soru, seçilmiş bireyler mi, yoksa yığınları oluşturan bireyler mi? Sosyalizmin üstünlüğü de burada. Burjuva toplumda birey olma şansı ellerinden alınan yığınlara, özgürleşen bireyler olma olanağı sağlayan ortamı, ancak ekonomik araçların toplumsallaşması ve özgür üreticilerin yönetimi getirebilir. Sosyalizmin amacı, sıradan insanı tutup seçkinler düzeyine yükseltmek. Sosyalizmin amacı, gerçekten bireyselleşme için, bireye bütün olanakları sunmak ve onun gelişeceği ortamı yaratmak. Bireyselleşmeden bencilliği anlamıyorsak, bunun biricik yolu, toplumu değiştirme mücadelesine katılmaktır. Bizi düzenin hâkim ideolojik yapısından kurtarabilecek tek yol budur.

Bir diğer nokta ise kadına bakış. "Birey", "birey" derken, bir de baktık ki, kadına gelince o duyarlıktan eser kalmıyor. Anlaşılan "birey" erkektir. Gerek Eroğlu'nun gerekse Altan'ın katında kadınlar, cinsel nesne olmaktan kurtulamamışlar. *Issızlığın Ortasında* romanında pek çok kadın var. Ama hemen hepsinin yegane işlevi ve mekânı yatak. Kimler bu kadınlar? Ağlayan, aldatan, erkeğin çağrısını bekleyen, dirayetsiz, kişiliksiz, zavallı insancıklar. Bu romanlardan arta kalan işte bu. Kadın konusundaki bu geri tutum, cinsellik modası ile birleşince düzey iyice düşüyor. Kadın erkek ilişkisi, hayatın bir parçası olmaktan çıkıp bayağılaşıyor ve kadının aşağılanma-

sıyla yerini belirliyor. Özgürlükten, toplumu aşmaktan dem vururken, kadının üzerindeki gölge hiç de hafiflememiş; tersine koyulaşıyor.

İnanç sorunu ve zırhlı şövalyeler

İnanç ve eziyet kavramları, Altan ve Eroğlu'nda bir madalyonun iki yüzü gibidir. Daha doğrusu, inanç "suç", eziyet "ceza"dır. Eroğlu, "hem inanıp hem de daha belasız sürdüremez miydik hayatımızı"[9] diyerek tehlikesiz bir "inanç" ararken, Altan kesin hükmünü verir; inanç acı çekmektir. Ona göre, çağımızda inanç, hem geriliğin ifadesidir, hem de sonuçsuz bir çabadır. Kuşkusuz buradaki inanç -aslında "inanç" demek yanlışoluyor, *kanaat* kavramını kullanmak gerekir- devrimci dünya görüşüdür; emekçilerin ve onlarla birlikte tüm insanlığın özgürlüğe kavuştuğu bir dünyanın gerçekleşeceği kanaati ve bu uğurdaki çabadır. Yoksa karşı çıkılan soyut bir "inanç" kavramı değildir. Çünkü herkesin bir felsefesi, dünya görüşü, bir düşünce sistemi vardır. Nitekim kiminin metafiziği dindir; kimininki kapitalizmin üstünlüğü! Kimi de Ahmet Altan gibi teknolojiye inanır. Bu "inanç"lar insanı hiç köleleştirmiyor, prangalara vurmuyor! Ama devrimci ideoloji, işte onların prangası budur. Eğer Eroğlu ve Altan, ultrasolculuğun, aslında statüko içi bir ideoloji olduğunu anlatsalardı, kuşkusuz kültürel hayatımıza önemli bir katkıda bulunacaklardı. Ama onlar, nişan tahtalarına, doğrudan doğruya dünyayı değiştirme düşüncesini ve toplumsal girişimi koymuşlardır.

Düzenle uyum içindeyse inanç, tehlikesizdir ve gerçekten ne olağanüstü bir mücadeleye, ne emek ve özveriye, ne de kahramanlığa gerek vardır. Zaten kahramanlık, bu yazarlar için ortaçağ kadar uzakta kalmıştır. "Kahraman olacaktık, tıpkı ortaçağ şövalyeleri gibi... Galiba biz sonu gelmiş kavramlara sığındık bu kavgada. ...Oysa artık kimsenin kahramanlara aldırdığı yok. Kahramanların sonu geldi, soyları tükendi."[10] Yazarının da adını koyduğu gibi, "geç kalmış bir ölü"nün duygularıdır bunlar. Ahmet Altan da sık sık *Sudaki İz*'in başkişisi Ömer'in ağzından "kahramanlığa özenme" uyarısını yapar.

Kuşkusuz ve ne yazık ki, insanlığın gelişme düzeyi, kahramanlara olan ihtiyacı ortadan kaldıramadı. İnsanlık ve toplumlar, hâlâ kahramanlara muhtaçtırlar. Ama bugünün kahramanları, zırhlı şövalyeler değil. Onlar ortaçağın kahramanlarıydı. Bugünün kahramanları, halktan kopuk mehdiler de değildir. Mehdiler, Eroğlu ve Altan'ın romanlarının kahramanları. Ultra-solun, kahramanlar ve pasif halk ikileminin kapanına yazarlar da düşebiliyor. Kitleden kopuk bazı eylemlerle halkın özgürleşebileceği gibi yanlış fikirler ve politikalar savunuldu, yaşandı. Ama sonunda, kökünden koparılmış çiçek gibi onlar da soldu.

Gerçek kahraman, dünyayı değiştirme eylemine giren kitlelerdir. Bugünün kahramanları, geleceğin dünyasının yaratılmasına emek verenlerdir, bunun için özveride bulunanlardır. Verimli toprak, meyve, sebze verir, çiçek açar. Kendine yeni bir gelecek arayan, kadere boyun eğmeyen halk da öncülerini ve kahramanlarını çıkarır. Kahramanları, müzeye kaldıranların gerçek düşüncesi, ufku kapanmış ve mücadele ruhu sönmüş bir halktır. Gerçekte Altan da, Eroğlu da, başka türden öncüdürler. Halkı pasifleştirme misyonunun, kültür alanındaki kahramanları.

Aydın olmak...

Bilinçli bir tutum var. Birbirine hayat veren her şey birbirinden kopartılıyor. Bireyi toplumdan, öncüyü kitleden ayırırken, aydınların da emekçi kitlelerle birleşemeyeceğini savunuyorlar. Bu görüşe göre, sosyalizm işçi sınıfının meselesidir; o halde, burjuva kökenli aydınlar, başka bir sınıfın çıkarına çaba gösteremezler. Çünkü sınıfsal olarak onlarla çatışmak zorundadırlar. İşte Fazıla ve Bülent. Onlar, kendi sınıfsal konumları ile savundukları ideoloji arasındaki çelişmeyi şiddetle yaşamışlar; sonunda sınıf özellikleri üstün gelmiştir diyorlar.

Kuşkusuz her farklılık, bir çelişme anlamını taşır. Bu, yalnız aydınlarla halk arasındaki ilişkide değil, her alanda saptanacak bir olgudur. Elbet sınıfsal köken, önemli bir çelişme kaynağıdır ve bu köken, bir aydının halkla birleşmesinde önemli zorluklar yaratır. Ama her zorluk, aynı zamanda bir mücadele kaynağıdır. Zaten gelişme de, çelişmelerin çözülmesi ve zorlukların aşılması değil midir? Ancak yazarlar, zorlukların mücadele ile yenilmesi yerine, boyun eğme tutumunu önerdiklerinden bunun teorisini de yapmışlar: Zorluklar sabittir ve aşılamaz. Dolayısıyla statükonun devamından başka bir seçenek yoktur.

Fazıla ve Bülent birer örnektir, Ahmet Altan'ın örnekleri.. Ama onlarla aynı yerden gelip, hindiyi çamura bırakmayanlar da var. Hiç kimse, geldiği sınıfı seçme şansına sahip değil. Ama hizmet edeceği sınıfı seçmek elinde. Bir aydın, hangi sınıfa hizmet edeceği sorusuna cevap vererek aydın olur. Aydını belirleyen, üretim sürecindeki yeri değil, ideolojik seçimidir.

Tanınmayan sol

70 sonrası "sol"u anlatan çok roman yazıldı Türkiye'de. Ama hepsinin de ortak özelliği solu yeterince tanımamaları. Toplumsal konumları işleyen yazarların çoğu, olayların kıyısında kalmış. Onun için de, romanlar, çok dışardan bir gözlem izlenimi vermekten kurtulamıyor. Kişiler, yaşayan ve değişen canlılar gibi değil de, duvarda asılı fotoğraflar gibi. Bu, olayların tahlilinde de, kurgusunda da görülüyor. Örneğin Pınar Kür, *Yarın Yarın*'da,[11] burjuva Selim'i, Seyda'nın çocukluğunu, evliliğini, kocasıyla ilişkile-

9 *Issızlığın Ortasında*, Can Yayınları, İstanbul 1984, s. 118.
10 age. s.114.

11 *Can Yayınları*, İstanbul 1985.

rini, kocasını ve iş çevresini anlatırken ne kadar akıcı ve doğalsa, devrimci Selim'i de o kadar tutuktur. Belli ki, burjuva Selim'in çevresini iyi tanıyor, duygularını anlıyor, düşünce ve tepkilerini kavrayabilmiş. Onun için de kişiliklerde derinleşebiliyor. Ama Selim'e ve hele onun işçi arkadaşlarına gelince, hemen yazarla o kişiler arasında bir yabancılık doğuyor. Aynı sıkıntıyı, Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düğün Gecesi*[12] romanında da gözledik. Tezel, Ayşen, Ömer vb. ayrıntılara kadar ve içerden bir kurgu ile anlatılırken, Ali Usta ile yazar arasındaki kalın duvar hemen göze çarpıyor. Bütün tonlamaların, ince ve kalın çizgilerin yerini kaba bir portre alıyor. Öyle geliyor ki, yazar, bir emekçiyle, bir devrimciyle bir şey paylaşmamış. Onun evine konuk olmuş belki ama, sezgilerine, kuşkularına, yüreğine ve kafasına ulaşamamış. Onun için de Ali Usta'nın ağzından dökülenler, bir işçinin hayattan gelen gözlemlerinden, yaşayan bir bilinçten çok, bazı genel doğruların altalta dizildiği kalıplaşmış sözcükleri aşamamış. Yazar ile emekçinin gönlü arasında bir yol kurulamamış.

Toplumsal hareket, bütün kesimleri aynı oranda etkilemiyor. Türkiye, önemli siyasal dönemeçlerden geçti, ama herkes olayı, aynı sıcaklıkla yaşamadı. Siyasal gelişmeler, doğal olarak belli odaklarda yoğunlaşıyor ve buradan dalga dalga toplumun en uzak kesimlerine kadar yayılıyor. Merkezden uzaklaştıkça gücü de azalıyor. Dolayısıyla her aşamada, gücü oranında bir etki-tepki ilişkisi yaratıyor. Bir yazar açısından bulunduğu halkayı saptamak ve görüş açısını ölçebilmek önemli. Çünkü kenara açıldıkça yanılma oranı yükseliyor ve gerçeğin sınırı da daralıyor. Bu, sanatsal zaaf yaratırken içeriği de zedeliyor. Çünkü açılan ara, salt tiplemelere değil, solun tanımına ve tahliline de yansıyor.

Sol = maceracılık mı?

Yine toplumsal konuları işleyen yazarlar açısından söylüyoruz, sol olarak ultra-sol, maceracılık, bir başka deyişle halktan kopuk solcular anlaşılıyor. Bu kavrayışın doruk noktası, Fürüzan'ın 47'liler[13] romanı. İdeolojisiyle, siyasetiyle, tarihi yorumlayışından, bugüne kadar bu bakışın tipik örneği.

İlginç olan bir diğer nokta ise, eleştiren de yücelten de soldan aynı şeyi anlıyor. Örneğin *47'liler*'in Emine'si ile *Sudaki İz*'in Fazıla'sı aynı kişidir. Bu benzerliği, mekândan ve siyasal eğilimlerden soyutlayarak kafa yapısında kuruyoruz. Emine'nin, Anadolu çocuğu Haydar'a, anasına, bacısına, abisi Kurban'a, köyüne, taşına toprağına ta uzaklardan duyduğu platonik hayranlık ve aşk, bana hep eteğinin söküğünü dikmeyen, görüşe saçını başını düzeltip çıkanları kınayan, mahkemelere özensiz giysi ile gitmeye özenen Fazıla'yı hatırlattı. Emine'nin savunduğu sol ile Fazıla'nın terkettiği sol, bilinç düzeyinde aynıdır. Popülist, sekter, keskin solcu Emine, halkın mücadelesinin gerilediği koşullarda zıddına dönüşüp Fazıla olur. Somut olarak iki farklı tipi ele alan yazarlar açısından solun tarifi aynıdır.

Böyle bir eşitleme yapınca, gerçek anlamıyla işçi sınıfı solculuğu, sol içindeki ayrılıklar, tonlar da görülemiyor. Yine *Bir Düğün Gecesi*'nde karşımıza çıkan da yekpare bir soldur. Aslında Adalet Ağaoğlu, gençliğe çok önemli ve çok haklı eleştiriler yöneltiyor. Solculuğu parka giymek ve lumpenlik sanan anlayışlar, hapse girmeyi bir ayrıcalığa dönüştüren tutumlar, kıdemlilik taslama, en sol en devrimcidir gibi politikalar vb. yazarca da gözlenmiş. Ne var ki, bu eğilimlere zıt karakter ve davranışlar da gerçek ama sanata yansımıyor.

Daha da önemlisi, bu tür sekter tutumlara, kitlelerden kopuk politika ve eylemlere karşı yürütülen mücadele gözlerden kaçıyor. Bunda dönemin objektif koşullarının, sol içindeki farklılıkların kitlelerin gözünde berraklaşmamasının, henüz bütün görüşlerin genel bir sol kavramı içinde düşünülmesinin payı var. Ama özellikle bir aydın açısından, dar bir alana hapsolmamanın verileri de var. Biraz da yazar, neyi görmek isterse, onu görüyor. Bu da bir ideolojik tutum ve bireyin (yazarın) pek özgür olmadığının kanıtı. Liberal edebiyat, sağlıklı bir emekçi devrimciliğini görmek ve yansıtmak istemiyor. Çünkü o zaman kendisini inkâr etmiş olacak; işlevinden nasıl kopabilir ki?

Bu bakımdan, *Bir Düğün Gecesi*'ni "12 Mart'ı tarihi yerine oturtan kitap"[14] olarak anmak pek isabetli olmuyor. Daha yerinde bir ifadeyle, 12 Mart'ın belli bir çevredeki etkilerini, mücadele dışı kalan aydınların sorunlarını ele alan bir roman olarak değerlendirmek daha doğru olurdu.

Pınar Kür, *Yarın Yarın*'da tartışma yönünü vermek istemiş gibi. Örgüt içindeki farklı fikirlere girmeye çalışmış. Ancak uygar bir tartışma ve eleştirinin olabileceğine pek inanamıyor galiba, karşı çıkışlar hep arkadan ve hakkında cereyan ediyor. Ya da bir devrimcinin iç çelişmeleri olarak, onun kafasındaki bir tartışma şeklinde vermeyi denemiş. Ancak belli bir sürece, olgulara ve oluşuma dayandırmadığı için amacına ulaşamamış. Bugünden yarına hayata uymayan değişiklikler okuru yalnızca şaşırtıyor. Örneğin Selim, çocuk kaçırıp fidye almayı doğru bir eylem olarak savunurken iki sayfa sonra acelecilik eleştirisinde bulunuyor. Ne oldu da Selim fikir değiştirdi? Bu açıklığa kavuşmayınca, tiplemelerde tutarsızlığa dönüşüyor. Belli ki yazar araya giriyor. Eleştirinin gerçek sahibi Selim değil, yazar.

Yoksa yazar, Selim tipinde, bir küçük burjuva devrimcisinin gitgelleri olan tutarsız karakterini mi yansıtmak istemiş? Ama bu da değil. Çünkü Selim, Pınar Kür'ün severek, saygı duyarak işlediği bir roman

12 *Remzi Kitabevi*, Türk Yazarlar Dizisi 68, İstanbul 1984, 6. basım.
13 *Can Yayınları*, Türk Yazarları Dizisi, İstanbul 1984, 4. basım

14 *Ferhi Naci*, Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınları, Kasım 1981, s. 434.

kişisi. Ve sonunda ölümle ebedileşerek, Sevda'nın gönlüne taht kurarak, hayaliyle bile onu yönlendirerek, bir devrimci kahraman, bir ölümsüz oluyor.

İşte böyle bir kavrayışın sonucu; maceracılığın yenilgisi, solun yenilgisi anlamına geldi, karamsarlığa ve bir kısım aydının toplumsal sorunlardan kaçmasına ve 12 Eylül dönemine böyle bir ruh hali içinde girmesine yol açtı. Tahlilci ve eleştirici bir bakışa sahip olmamak, 1970 yıllarında henüz kitlelerin gözünde itibar yitirmeyen maceracı eğilimlerin varacağı nokta açısından da uyanıklığı köreltti. Kuşkusuz 12 Mart dönemi ile 1980 öncesi yaşadıklarımız arasında büyük fark var. Bütün yanlışlarına rağmen 12 Mart'ta maceracı eğilimler, hem devrimci özünü bu derece yitirmemişti, hem de toplumdaki tahribatı bu kadar ağır olmamıştı. 12 Mart öncesinde ve sonrasında toplumda esas olan bu gençlere karşı hoşgörü idi. Geniş kitleler açısından bu eylemler, cesaretin ve gözüpekliğin örneği idi. Bu "olağanüstü"lük, özellikle aydınlarda hayranlığa yol açtı. Biraz da onlar gibi olamamanın ezikliği içinde, kendinde eleştiri hakkı görmeyen bir duygusallıkla ve kafalardaki sol kavramıyla da beslenerek, bir övgü tutumu hâkim oldu. Bu çizginin, kitlelerden soyutlanışını, giderek olumsuz bir noktaya varışını hep birlikte izledik. 1980 öncesi ortam ve 12 Eylül, biraz pahalı da olsa öğretici oldu. Ancak bu politikanın çıkışsızlığı, böyle bir sol anlayışına sahip bir kesimde ise, hızla "solun çıkışsızlığı olarak algılandı. Bu moral bozukluğu, liberalizm ve yukardan baskı ile birleşince toplumsal çözümlerden uzaklaşma eğilimlerini besledi.

Ne amaçla geçmiş eleştirisi?

Kuşkusuz yapılacak. Hatta bugünün ihtiyacı, Türkiye solunun bir muhasebe yapmasıdır. Bu anlamda, solun hiçbir zaman eleştirilemeyeceği türündeki kaba yaklaşımlara da, "bugün zamanı değil" görüşüne de katılmadığımızı belirtelim. Keşke, 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerini, solun geçmişini, ideolojik ve siyasal mücadeleyi, pratiği inceleyen, eleştiren, değerlendiren bir roman yazılsa. Burada önemli olan ya da tartıştığımız, eleştirinin yapılıp yapılmaması değil, sınıfsal ideolojik konum. Hangi mevziden ve ne amaçla eleştiride bulunuyoruz? Eleştiri adı altında her türlü devrimci yönelişin ve devrimci çözümün karalanması da bir tavır. Sanat ne kadar aksini iddia etse de, taraflı olmaktan kaçınamıyor. Her sınıfın, her sanat eserinin kendi gerçeği var. İdeoloji, yakalanacak gerçeği (yönü) belirliyor ister istemez.

Bu romanlar, zıt bir örnek olarak İnci Aral'ın *Uykusuzlar*[15] öykü kitabını düşündürüyor. Ciddi eleştiriler içeren bu öyküler, ne *Sudaki İz*'in ne Eroğlu'nun, ne de *Gece dersleri*'nin renginde. *Uykusuzlar*'da gerçeği değişim içinde yaşıyorsunuz. Özellikle "Güz Yaprağı" adlı öyküde maceracılığın çarpıcı eleştirisi yanında, tek tek bireylerin (ve tabii toplulukların da) değişip olgunlaşabileceğini akış içinde yakalıyorsunuz. Boş bir iyimserlik değildir bu. Yazar, yanlışların, insanları ne hazin sonlara götürebileceğini de gösterir. Ama bunu yaparken, olumsuzu olumluya dönüştürebilme olanağı ve yeteneğini ortadan kaldırmadığı için gerçeğe çok daha yakındır.

Yine, Sevgi Soysal'ın Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu[16], 12 Mart döneminde tutuklu bulunan kadınlara yöneltilmiş esaslı eleştirileri içerir. Ama o kadınlar, aynı zamanda baskıya ve zorbalığa, işkenceye karşı cesaretle mücadele eden, mahkemesinde de hücresinde de fikirlerinden vazgeçmeyen başı dik kadınlardır.

Altan ve Eroğlu'nun gerçeğin bu yönünü hiç görmeyişi, bir önyargı değil mi?

Sorun, olumlu ve olumsuzu yerli yerine koyabilmek ve belirleyici olanı tespit edebilmekte. Gerçek de bu zaten. Okuyucu da bunu görmek istiyor. Öteden beri öne sürülen bir şikâyet var: "Romanlarda devrimci propaganda yapılsın isteniyor!" Hayır, bizim istediğimiz bu değil. Biz, sanat ile gerçek arasındaki ilişkiden vazgeçilmesin, gerçek, bütün yönleri ve karmaşıklığı ile sanata konu olsun istiyoruz. Dünyanın değişmesi, umut ve iyimserlik de bir gerçek. Dolayısıyla roman ya da bir başka sanat ürününde bu gerçekleri arayışımız çok doğal. Bir özlemimiz -gerçekleşebilir bir özlem tabii bu- varsa, onun pırıltılarını bugünden görmek, istemek elbette doğal. Kaldı ki, *Sudaki İz* ve diğerleri, kendi türlerinin en kabasında birer propaganda romanıdırlar. Galiba tepki, propagandaya değil, devrimciliğe.

Hiçbir sanat yapıtı, kahramanlık edebiyatı ile okuru etkilemiyor. Fikriyle, yaklaşımıyla ona ulaşıyor. "Güz Yaprağı", sorunları, solla bir yarışa girerek değil, toplumsal zeminde ele aldığı için okuru sardı. Yazar, eleştirisinin ortasında, Sevil'in acısını etinde kemiğinde hissettiği için okurla bağ kuruyor. Aynı sızıyı, *Şafak*[17] romanında Sevgi Soysal'ın Güler'e bakışında, Gülşah'la, Ziynet'le aynı sofraya oturamayışındaki ürkeklikte, eziklikte buluyoruz. Günümüzün kadın sorunu, *Şafak*'ta sol içindeki yansımasıyla karşımıza çıkıyor. Soysal, kadınların, her şeye rağmen, sol içinde ikinci plandan kurtulamadıklarını açıkça eleştiriyor. Üniversitede faal bir devrimciyken, toplantılarda, yürüyüşlerde tanıştığı kocasıyla evlenip Maraş'a yerleştikten sonra kadının dramı da başlar. Kadının feodal ilişkiler kıskacına girişi, halkla birleşeyim derken kültürel geriliğe, tutuculuğa tâbi oluşu. Önderlikten sıradanlığa geçiş. Mutfak, feodal aile ve devrimci kocaya hizmet üçgenine sıkışan hayat. Suskunluğun nihayetinde fotoromanlar dünyasına kayış...

Öte yandan bir devrimci evinde, köy geleneklerini

15 Kaynak Yayınları, İstanbul 1984.

16 Bilgi Yayınevi, Ankara, Mart 1982, 5. basım

17. Sevgi Soysal'ın bütün eserleri 3, Bilgi Yayınevi, 4. basım 1985

hâlâ taşıyarak sofraya oturmayan ve hizmetle yükümlü Gülşah ve Ziynet'in, şehirli, aydın ve başka bir sürü ayrıcalıklara sahip Oya arasındaki, yığınla ortak ve çelişkili duyguların birbirine dolandığı ilişkide, Sevgi Sosyal çok derinlerde kanayan bir yaraya parmak basmış (Neyse ki kadınlar, 10 yıl önceki kadar "boynu bükük" değil bugün. Toplumdaki öncülerce de sınırlı olsa, kişiliklerini, yeteneklerini ve becerilerini erkekle eşit olarak topluma sunabilmek, siyasal mücadelede hak ettiği yeri alabilmek için seslerini yükseltiyorlar. Ne yazık, Sevgi Soysal bugünlere yetişemedi).

Güler'in o toplumsal koşullara, geri anlayışlara tâbi oluşunda asıl yönlendirici, kuşkusuz, devrimci iyi niyet ve özveriydi. İşte Sevgi Soysal, bu olguyu eleştirirken, kadına ya da erkeğe karşı sevgisini, hoşgörüsünü esirgememiş. Maraş'lının evinde kadınlara biçilen rolü eleştirirken, evin erkeği Ali'yi "elleri, vücudu işçi, yüzü aydındı" diye tanımlayarak gelişecek ile yokolacağı da birbirinden ayırmış. Yine Mustafa'nın cezaevinden çıkışında, o güne dek görmediği belki de görmek istemediği, karısına ilişkin ayrıntılar birer birer kafasında canlanırken, belki biraz terkedilmişlik korkusuyla pekişen kendini eleştiri düzleminde, değişebilirlik ışığını da yakıyor.

İçinde bulunduğumuz toplumun önyargılarını, izlerini silmek o kadar kolay değil. *Şafak* romanının sizde bıraktığı izlenim, bu açıdan toplumu değiştirmek isteyenlerin önünde önemli sorunlar bulunduğu.

"Olumlu kahraman"ı idam mı edeceğiz?

Demek ki, hiç kimse, sanatçıdan devrimcilik adına "süpermen"lerin destanlarını dinlemek istemiyor. Bu açıdan Halil Berktay'ın "Bir Eleştiri Bir Derinleştirme Denemesi"[18] başlıklı yazısındaki bazı uyarıların olgulardan kaynaklanmayan kimi kaygılardan ileri geldiği kanısındayım. Bugün nereye baksak "olumlu kahraman" görmüyoruz çünkü. Sanata karşı sekter bir tutum da söz konusu değil. Okurun beklediği, ya da adı geçen kitapların eleştirilmesinin nedeni, karanın karşısında ak anlayışı da değil, Ya da devrimciliğe leke sürüldüğü kaygısıyla "tepeden tırnağa erdemlerle donanmış gerçek devrimci tipi" talep ediliyor değil. Böyle insan olamayacağı da açık. Ama elbette, devrimci değerlerin, devrimci çabaların bu kadar yıkıma uğratılması insanları yaralıyor. Onun için de haklı olarak "hindiyi çamurlara bırakmayan"ların varolduğu gerçeğini sanatçı da görsün isteniyor. Bir yazar, olguyu kendi istediği şekilde ve önemli bir parçasını unutarak işlerse, bazılarının da buna karşı çıkması ve anlatılmayanı beklemesi çok doğal. Neden bunu talep edince, hemen, ille de, bir "olumlu kahraman" mı deniyor? Ayrıca "olumlu kahraman"ı idam mı edeceğiz? Hayatın kendisinde olumlu kahramanlar yok mu? İnsanlık tarihini bugünlere hangi enerji getirdi? Aslında Berktay da, tüm uyarılarına rağmen, yazısının sonunda "hindiyi bırakmayan"ların varlığına işaret etme ihtiyacı duymuş.

Sorun, kötüler ve iyiler değil. Bizim Türk filmlerinde olduğu gibi, bir iyi adam, bir de kötü adam örneklemesi değil. Olumlu kahramanı her insanda bulabiliriz. Bir başka deyişle, her kişinin mutlaka bir olumlu yönü varsa, o yön bir anlamda "olumlu kahraman"dır. Kişilere, olaylara belli bir tarihi süreç içinde ve belli bir gerçeklikte baktığımız için, bir olumlu özellik, zaaflarını ikincil kılacak kadar belirleyici olabilir. Birçok zaafı vardır ama, "hindiyi çamurlara bırakmayan" bizce bir olumlu kahramandır. Her şeyi kendi zemininde, kendi gerçeğinde tartmalı. Esas yönüyle, geleceğe dönük ve gelişen yönüyle. Bugün bir emekçiyi, burnunu karıştıran, karısını döven, patrona yağ çeken vb. bir karakterle resimlerseniz ve işçi sınıfı dediğiniz işte bu, derseniz, gerçeğe ne kadar yakın olursunuz? Büyük önderler, insanlığın gelişmesini yönlendirmiş insanlar, tarihin akışını değiştiren kitleler hiç mi kusursuzdu, ya da hiç mi eksiklikleri yoktu? Elbette değil. Ama tarih onları birinci ve esas yönleriyle anıyor.

Gerçeğe dayanmayan, hayali, maddi temeli olmayan mitler aramıyoruz. Ancak sanat bir istatistik değerlendirmesi olmadığına göre; ütopyalara, hayal gücüne, duygu ve düşünce zenginliğine, dünyayı, insanı değiştirme eylemine enerji vermiyorsa, kuru bir gerçekçilikten başka ne kalıyor geriye?

Biraz geriye gitmek

Bu karmaşık ilişkilere daha bütünsel bakabilmek için biraz daha geriye, 1970 öncesine gitmek, gelişmeyi izlemek, sağlıklı olanla olmayanı saptamakta yarar var.

1960'ların gençliği bir yandan evrensel sorunlar ve devrimci teori ile tanışırken, bir yandan da Orhan Kemal, Yaşar Kemal gibi çağın yazarlarıyla beslendi. Sosyalizm, bir dünya görüşü olarak düşünce sistemimizi oluştururken, halkı tanımayı ve sevmeyi biraz da İnce Memet'lerle öğrendik. Bugün roman olup olmadıkları bile tartışılan "köy romanları"nın anlamı o yılların gençliği için çok farklıydı. Toplumsal canlılık dönemlerinde sanat ve ideoloji o kadar kalın duvarlarla ayrılamıyor. Halkın sorunları her türlü "sanatsal" barikatı yıkarak, romanın, şiirin, sinema ve tiyatronun başköşesine oturuyor. Bugün sanatçılardan, toplumsal sorunlara eğilmelerini beklediğimiz zaman, bazılarından aldığımız cevap "makale mi yazalım" oluyor. Toplumsal hareket, sanatçıyıda etkiliyor. Ama rüzgâr tersten estiği zaman, götürdüğü yalnızca en uçtakiler olmuyor. Geçmişte, salt içeriğe önem veren, estetik kaygıların görülmediği, biçimin kaale alınmadığı kabâ örnekler oldu. Kuşkusuz biçim ve özü kaynaştırabilen ürünler ve sanatçılar kalıcı oldu. Ancak o günlerin sanatçısı, yazarı,

18 *Soçuk* Dergisi, Şubat 1986, sayı 25, s. 51

çizeri, oyuncusu, şairi, sanatçı kişilikleriyle toplumsal hareket içinde yerlerini aldılar. Onlar, kültürel yetenek ve zenginliklerini toplum ve halka taşırken, hem toplumsal pratikten hem de devrimci felsefeden etkilendiler. Sanatçı ve halk yakınlaşması, bir yandan toplumun kültürel gelişmesini zenginleştirirken, diğer yandan sanatçının değerli ürünler katmasını sağladı.

Ne var ki, bu yakınlaşma, bu iç içelik, 1970 sonrasında yerini yavaş yavaş bir kopuşa, ayrılığa bıraktı. Toplumsal hareketin yükselişi kolay devrim anlayışlarını besledi. Solun önemli bir kesimi, kendine hayat verecek kitlelere yönelmedi, demokratik kamuoyundan, çeşitli toplumsal etkinliklerden ve sanattan koptu. Maceracı sola karşı benimsenen koruyucu tavır, tahlilci ve eleştirici olmayan hoşgörü, nesnel olarak ultra-sol politikalara yardımcı oldu. Bu kopuşla 1980 öncesinde doruğa vardığı sırada, yanlış politikaların edebiyata yansıyan ürünleri de yavaş yavaş uç veriyordu.

Sol kitlelerden kopuşun bedelini ağır ödedi. Bu bedel, sanat ve kültür hayatından kopmuş olmayı da içeriyor. Kuşkusuz, bu kopuş, yalnız sol için değil, sanat için de çoraklaştırıcı ve tutucu sonuçlar doğurdu. Bu gelişme, kitlelerin kültürel gerilemesi yanında toplumsal edebiyatı da kısırlaştırdı, yaratıcılığı köreltti. Konuya yalnız ultra-sol'un sorumluluğu açısından değil, sanatçının sorumluluğu açısından da bakmalı. Kuşkusuz solun sorumluluğu burada belirleyicidir.

Ancak bugün, durum tersine dönmüştür. Bugün sanatla toplumsal hareket arasındaki uçurumu derinleştirmek isteyen, sanatçıyı kitleden kopartan eğilim, solun pratiğinde değil, kültür ve sanat alanında daha çok yankılanıyor.

Karanlığı yaratan ateşin sönmesidir

Tekrar ateşin rolüne dönersek, karanlığın kaynağını alevlerde aramak, felsefenin gerçeği deforme etmesinin çarpıcı bir örneği. Çünkü karanlığı yaratan ateş değil, ateşin sönmesidir. Ateşi söndürdüğünüz zaman, yani halkın yeni bir dünya yaratma enerjisini tükettiğiniz zaman karanlık da bastırır. Kafaları uyuşturan, insanları yozlaştıran, köleleştiren tüm ideolojiler de birer birer inlerinden çıkarlar. Çünkü onlar, kendilerine ancak karanlıkta yol bulabilirler. Varlıklarını dikenlerin, ayrık otlarının ortalığı sardığı bir ortama borçludurlar. Eroğlu'nun, Altan'ın felsefesi de karanlığın ürünü değil midir? Onlar, güneş battıktan sonra dünya yüzüne çıkabildiler ve güneş artık hiç doğmasın istiyorlar.

Ne var ki insanlık, köhneyeni, çürüyeni yakıp yıkan devrimci enerjiyi sürekli üretiyor. Büyük yenilik hareketleri eskiyeni ateşe vermeden yapamamışlardır. Bir toplumdaki değiştirme ve yenileşme özlemi ve dinamizmiyle birleşemeyen bir sanatın yaratıcısı olması beklenemez. İnsan ruhunun mimarları, o ruhtaki çürümeleri, tortuları, dökküntüleri ateşe vermeden, yeni olanı da kuramazlar. Eskiyeni, taşlaşanı, kalıplaşanı reddetmek; düzene itiraz, yaratıcılığın başlangıç noktasıdır. Hakim gerici ideolojiyi yeniden üreten, felsefe ve kültür alanında eski ilişkilerin kapanından kurtulamayan bir solculuğun tahlili, kuşkusuz değerli bir sanat çabası olurdu. Ama bu çabanın bile başlangıç noktası elbette felsefi ve kültürel planda derin ve tutarlı bir sol perspektifle eskiyi ateşe vermektir.

"Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi" Sözleşmesi Üzerine Neler Yapılabilir?

Erendiz Atasü

Birleşmiş Milletler'in altı yıl önce düzenlediği "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi" sözleşmesine Türkiye'nin gecikmiş olarak katılması* "Kadın" sorununu yeniden ülkemizin güncel konularından biri haline getirdi. Hiç olmazsa bazı çevrelerde..

Bu sözleşme çerçevesinde, ülkemizde, kadınların yaşamlarının iyileştirilmesi amacıyla neler yapılabilir? Sorunun yanıtını hukuk (örneğin; Medeni Kanundaki ve Ceza Kanunundaki kadınlara karşı ayrımcılık güden maddelerin kaldırılması), işçi hakları (örneğin; ücret ve sendikalaşma sorunları) gibi alanlarda aramak doğaldır ve gereklidir. Ancak ihmal edilemeyecek bir alan daha var; kültür ve gelenekler.

Ülkemizin binbir sorunu arasında kadınların özgül sorunları olduğu gerçeği, çoklukla göz ardı edilir, ve ülke sorunları bu "göz ardı ediş" için mazerek olarak ileri sürülür. Sağlık sorunları, eğitim sorunları, ekonomik sorunlar ve özgürlük sorunları çözülmüş müdür ki, sıra kadınlara gelecek?.. Kadınların kaderine hep beklemek düşmektedir. Sanki kadınlar nüfusun yarısı değildir de küçük bir azınlık grubudur... Birleşmiş Milletler'in söz konusu sözleşmesi kadınların durumunu görmeyenler ya da görmek istemeyenler için son derece açıklayıcıdır.

Anılan Sözleşme, "kadınlara karşı ayırım" deyimini, "kadınların medeni durumuna bakılmaksızın ve kadın ile erkeğin eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen, veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırımı mahrumiyet veya kısıtlama" olarak tanımlamaktadır. (Madde 1)

Sözleşme metninin incelenmesi, kadınların kadın olmaktan doğan sorunlarının hem çok sayıda, hem de ciddi, hatta ağır olduğunu ortaya koymaktadır. Çok çeşitli olan bu sorunlar iki ana bölümde toplanabilir; Aşağılanma ve engellenme..

"Aşağılanma" en genel anlamda kadın cinsinin erkek cinsiyle aynı düzeyde görülmemesi ve kadının "eksikli bir insan" olarak kabul edilmesidir. "Engellenme" ise kadınların sosyal ve kültürel hayata ve üretime katılımlarının engellenmesi, kadınlara "ev dışı" hayatta sorumluluk verilmesinden kaçınılması, kadınların evlerinin işi, kocalarının eşliği ve çocuklarının analığıyla yetinmeye zorlanmalarıdır. Aşağılanmanın da engellenmenin de altında yatanın yüzyılların gelenekleri ve kültürel önyargılar olduğu açıktır.

Sözleşmede açıkça beliren diğer bir öge, kadınların özgül sorunlarının toplumsal sorunlardan bağımsız olmadığı, toplumsal sorunlarla iç içe geliştiğidir. Sözleşme metni kadınların sorunlarını büsbütün ağırlaştıran ve çözüme ulaşmaktan alıkoyan toplumsal sorunları "hakkaniyete dayalı ekonomik düzenin kurulamaması", "sömürgecilik" ve "yeni sömürgecilik", "apertheid", "ırk ayrımının her türlüsü" ve nükleer savaş tehlikesi olarak sıralanmaktadır. Bozuk toplumsal koşullar, başta yoksulluk olmak üzere, ikinci sınıf insan olarak görülen kadınlara, dünyanın her yanında, daha da fazla yansımaktadır.

Sözleşmenin "kadın sorununu" tanımlaması ve soruna bakış açısı böyledir.

Sözleşme çerçevesinde ülkemizde neler yapılabileceği konusuna geçmeden önce, kadınlarımızın durumunun, hiç olmazsa ana çizgilerine göz atmakta

* Anılan sözleşme 1 Mart 1980'de Birleşmiş Milletler tarafından imzaya açılmış, ülkemiz sözleşmeye Bakanlar Kurulu'nun 24/7/1985 tarihli kararıyla katılmış; sözleşme metni 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

yarar vardır.

Kadınlara, sözleşmenin öngördüğü üst yapıya ilişkin yasal haklar (Madde 7, Madde 10) vermede ülkemiz, birçok ülkeye göre ilerdedir. Seçme, seçilme hakkı, üniversiteye girme hakkı, akademik kariyerde yükselme hakkı gibi. Bu yasal hakların ne denli yaşam pratiğine geçtiği ayrı bir konudur.

Oysa kırsal kesim kadınlarının yaşamlarının düzeltilmesini isteyen madde 14'ün öyle fıkraları vardır ki (kadınların kalkınma planlarının müzakeresi ne ve uygulanmasına katılması; kadınların kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturması gibi) bunları Türkiye köylerinde hayal etmek bile zordur. Durumu yalnız az gelişmişlik olgusuna bağlamak yanlış olur. Cumhuriyetin altmış yılı geçen hayatında köylerimize biçer döğer, traktör, telefon, televizyon girmiştir; ama kadınlara karşı anlayış girememiştir. Teknolojik aygıtlar konusunda gösterdiğimizi ilgiyi ve hoşgörüyü insanımızdan esirgemişiz. Nereden bakarsak bakalım, eninde sonunda sorun bir kültür ve gelenek sorunu.

Eğitimle ilgili yasal hakların ilerde olmasıyla, kırsal kesim kadınlarımızın fiili durumu arasındaki çelişki, kanımca, kadın haklarıyla ilgili Cumhuriyet devrimlerinin özelliğinden doğmaktadır. Bilindiği üzere Cumhuriyet devrimleri tabandan gelen talepler doğrultusunda olmayıp yukardan verilen haklar niteliğindedir. Cumhuriyetin kadın konusundaki devrimlerini yerli yerine oturtmadan bugün Türkiye'de kadının konumunu kavramak olanaksızdır. Kuşkusuz bu konuda araştırıcılar pek çok yapıt ortaya koydular. Ama durumun "sokaktaki adamın" düşüncesinde berraklaştığını, kamuoyu tarafından nesnel değerlendirildiğini sanmıyorum. Bu devrimler ya "dokunulmaz" sayılmış ve abartılmış ya da halka inemedikleri için önemleri küçümsenmiştir. Bugün Türkiye'de kadınların eli kalem tutuyorsa, kadınlar üniversite kürsülerine çıkabiliyor, hakim cübbesi giyebiliyorsa, bu doğrudan doğruya Cumhuriyetin verdiği yasal hakların sonucudur. Bu yadsınamaz.

Evet, devrimler tabana inememiş ve bunların nimetlerinden en çok zamanın küçük burjuva-bürokrat kesiminin kızları yararlanmıştır. Ancak bugün Türkiye'deki kültür, sanat, bilim, bürokrasi hayatında sınırlı da olsa etkinliği bulunan kadınların bir kısmı Kemalist kuşağın bu şanslı kadınlarının kızlarıdır. Bu, küçük de olsa bir kazanımdır.

Kadın konusundaki Cumhuriyet devrimlerinin yukardan inme karakterinin önemli bir faydası olmuştur. Birtakım geleneksel imgelerin, kültürel önyargıların değişmesine yol açmıştır. Kemalist devlet cinsiyete dayalı işbölümünün bir parçasını değiştirmeyi amaçlamış; hiç olmazsa birkaç on yıl boyu "Kadın erkekle aynı işi yapar" kavramına saygınlık ve geçerlilik sağlamıştır. Atatürk Sabiha Gökçen'i boş yere pilot olarak yetiştirtmemiş, Satı Hanımı milletvekili seçtirtmemiştir. Bütün bunlar devlet saygınlığının desteğiyle ve devlet saygınlığının korunmasında, kadına kişilik kazandırma ve kadının erkekle aynı işi görebildiğini kanıtlama programının parçalarıdır.

Türkiye gibi son derece gelenekçi bir toplumda yapılan bu işin önemini, 200 yıldır sanayileşmiş, 200 yıldır demokratik ve bireysel özgürlüklerin gündemde olduğu ülkelerde koşullar elverdiği, yasal hiçbir engelleme olmadığı halde, salt erkeklerin gözünde dişiliğini yitirmemek için doktorluk, mühendislik gibi mesleklere girmekten kaçınan kadınların; erkek arkadaşsız kalmamak için matematikten kırık alan kızların dramını düşünürsek, daha iyi kavrarız. Batı ülkelerinde kadın çoğunluğunun durumu ve dramı böyledir. Ya da en azından böyleydi; 1970'lerde Radikal Feminizm sokağa dükülüp göze göz, dişe diş bir mücadeleyle birtakım yasal kazanımlar elde edene, birtakım kültürel imgeleri değiştirene kadar..

Kadınlarımız Cumhuriyet'in verdiği yasal haklara ve yaratmaya çalıştığı yeni imgelere sahip çıkamamışlardır. Bunda tabii ki devrimlerin tabana inememesi etken olmuştur. Ama birkaç on yıllardaki hükümetlerin de zaten böyle bir kaygısı olmamıştır. Ve bu noktada Cumhuriyet devrimlerinin yukardan inme yapısının sakıncaları ortaya çıkmaktadır. Haklar ve imgeler yaygınlaştırılamadığı gibi, Cumhuriyet'in yarattığı örneklerin etkisi tersine dönmüş, bu Örnekler Cumhuriyet devrimlerinden yararlanacak kadar şanslı olmayan kadınların durumlarının anlaşılmasını güçleştirmiştir. "Bu ülkede kadından rektör bile oluyor, daha ne konuşuyorsunuz." denmiştir...

Halkların yerleşmesinde, kuşkusuz mücadele sonucu alınmaları en büyük rolü oynar. Ancak kitlelerin yönlendirilmesi, bilinçlendirilmesi diye de bir olgu vardır ve bu yönlendirmede tabii ki devletlere görev düşmektedir.

İşte tam bu noktada Birleşmiş Milletler Sözleşmesi gündeme gelmektedir. Zira bu sözleşme doğrudan imzacı devletlere seslenen; kadınların "etkin himayesini" (Madde 2) sağlamak üzere önlemler almalarını isteyen bir metindir (Madde 4). Yani sözleşme, imzacı devletlerden tıpkı 1930'larda Kemalist devletin yaptığı gibi yukardan aşağıya düzenlemeler getirmelerini beklemektedir.

Sözleşmenin imzacı devletler önlem alma yükümlülüğünü getirdiği konular analığın korunmasından (Madde 4, 2. fıkra); fuhuşun önlenmesine (Madde 6); kreşlerin açılmasından (Madde II, 2. fıkra), yasa önünde eşitliğe (Madde 15), ailede eşit statü sağlanmasından (Madde 16), kadınların ezilmesine, aşağılanmasına ve hayata katılmada engellenmesine yol açan ve yardımcı olan tüm geleneksel imgelerin, kültürel ön yargıların değiştirilmesine kadar (Madde 5 ve Madde 10) çok çeşitlidir.

Madde 5 ile getirilen yükümlülük aynen şöyledir: "Kadın ve erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön

yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek".. Madde 10 ise şöyle: "Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinde ve kademesinde kaldırılması..."

Sözleşme açıkça imzacı devletlerden, yukardan aşağıya bir işleyişle yüzyılların geleneksel kalıplarını, önyargılarını kırmalarını istemektedir. Bunu özellikle beklemektedir; çünkü sözleşme, kadınlarla ilgili yasal hakların ve diğer tüm düzenlemelerin hayata geçirilebilmesinin kemikleşmiş geleneksel önyargıların parçalanmasına bağlı olduğunun bilincindedir. Tabanın sahip çıkmadığı değişimlerin kalıcı olmadığını, bu apaçık gerçeği elbetteki sözleşme de bilir. Ancak sözleşme, yaşadığımız çağın bir kitle iletişim çağı olduğunun bilincindedir. Bu çağda taban oluşturmak ya da tabanı yönlendirmek işten bile değildir. Madde 10 "eğitimin her şekli" derken, yalnız okulları değil, kitle iletişiminin en değerli aracı olan televizyonu da kastetmektedir kuşkusuz. 1920'lerde, 30'larda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin üstlendiği ve kısmen başardığı geleneksel imgelerin değiştirilmesi işi, 80'lerin kitle iletişim araçlarına sahip devletleri için sorun olmasa gerekir. Elbet, böyle bir niyet varsa...

Devletlerin kitle iletişim araçlarından yararlanarak değiştirebilecekleri bu kültürel önyargılar nelerdir? Özel yaşama, kadınlarla erkeklerin ilişkilerindeki duygusal ve cinsel sorunlara değinmeksizin bu önyargılara birkaç örnek vermek istiyorum.:

1) Aile reisliği kurumu

Dünya istatistiklerine göre her üç aileden birinin fiili reisi kadındır. Bu, o ailede aktif hayatın içinde erkek olmadığı, ailenin kadınlar ve çocuklar, ya da kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan oluştuğu anlamına gelir. Ve üçte birlik bir azınlık grubu küçümsenecek, gözardı edilebilecek bir kesim değildir.

Türkiye'deki durumu belirtir bir istatistik olduğunu sanmıyorum. Yalnız, Türk kadınının çocuklarıyla birlikte bırakılmaya ve öylece yaşamaya tarihsel bir alışkanlığı olduğu açıktır. Yüzyıllardan beri kocalar seferde, kocalar İstanbul'da ekmek parası peşinde ve kadınlar çocuklarla birlikte köydedir. Yirmibeş yıldır erkekler Almanya'da, şimdilerde Suudi Arabistan'da, Libya'da, kadınlar ve çocuklar buralardadır. Ve bugün Türkiye'de "Ailenin reisi kimdir" sorusunu kime sorarsanız sorun, alacağınız yanıt reisin "baba" olduğudur. Nitekim Medeni Kanun da böyle demektedir. Bütün ilkokul kitaplarında "aile" konusu bir erkeğin başkanlığındaki kadının ve çocukların resmedilmesiyle, kavramların henüz oluşmaya başladığı genç beyinlere kazılır. "Aile" aynı çatı altında yaşayan ve aralarında kan bağı bulunan insanlar topluluğu demek ise-ki sözlük anlamı budur-birçok alternatif ailenin bulunması son derece de doğaldır zaten fiili durum da böyledir. Ancak popüler kültürde ve resmi ideolojide alternatif aileler hep yoksayılır. Alternatif ailelerin varlığının kabul edilmesi bile, kadının toplum içindeki ikincil durumunun hafiflemesine yol açacaktır.

2) Analığın kutsallığı

Analık elbetteki güzeldir ve kutsaldır. Ancak babalık da bir o kadar güzel ve kutsal olması gerekir. Ve babalığın güzelliği popüler kültür tarafından kabul edilmedikçe kadınların kurtuluşu bir hayal olmaktan öteye geçemez. Erkeklerin küçük bir çocukla ilgilenmedeki güzelliği öğrenmeleri, ya da bunun onlara öğretilmesi gerekmektedir. Aksi halde, sorumluluk paylaşılırsa gerçekten zevkli ve çok önemli bir uğraş olan yeni neslin yetiştirilmesi tek cinsin üstüne yıkılmakta, eziyete dönüşmekte ve üstüne üstlük aksamaktadır.

Analık doğal bir durumdur; ve analığın -sözleşmenin deyimini kullanacak olursak- "sosyal ehemmiyeti vardır". Sözleşme, "kadınların nesillerin üremesindeki önemli rolünün aile içinde ayırıma neden olmaması gerektiğini, nitekim çocukların yetiştirilmelerinin kadın ve erkek ile toplumun tamamının sorumluluk paylaşmalarını gerektirdiğini" savunur. Bu, kreşlerin açılması kadar, babalığın güzelliğinin anlaşılması da demektir. Ülkemizin insan manzaraları erkeklerimizin bu konuda hayli yaya kaldığını göstermektedir. Aydın çevrelerdeki erkekler akşamları lokallerde içki kadehleri eşliğinde politika, sanat vs tartışırken, daha düşük ekonomik düzeylerde kocalar kahvelerde pişti oynarken, kadınlar çocuklarıyla birlikte sofra başlarıda bir türlü gelmeyen "evin erkeğini" beklemektedirler.

Babaların çocuklarla ilişkisi öylesine zayıf algılanmaktadır ki, bu doğum kontroluna da yansımaktadır. Aile planlaması sanki yalnızca kadınları ilgilendiren bir konudur... Kadınların büyük çoğunluğu evlilik düzenindeki cinsel ilişkiler içinde kaderlerine terkedilmiştir. Paylaşılan bir ilişkinin sonuçlarının bu denli paylaşılmaması hayret vericidir.

Çocuk yetiştirmek ilgili ne varsa kadınların sırtına öylesine binmiştir ki kreş için mücadele etmek yalnızca kadınlara ait bir olaydır. Bunun böyle olması da, son kertede doğal karşılanır. Erkeklerin çalıştığı iş kollarının kreş diye bir talebi hiç olmaz.

3) Cinsiyete dayalı iş bölümü ve ev içi emeğinin küçümsenmesi

"Erkek de kadınla aynı işi yapabilir" kavramının hayata geçebilmesi "Kadın erkekle aynı işi yapabilir" kavramınınkinden zordur. Dünyanın her yanında, erkeğin çocuk bakmasının, ortalık temizlemesinin kabulü, kadının yol yapımında işçi olarak çalışmasının, doktor, mühendis olmasının kabulünden daha fazla psikolojik engellerle karşılaşmakta-

dır. Sonucun hiç de kadınların lehine olmadığı ortatadır. Hele hele ev işlerini gördürmek için bir yardımcı tutmaya ekonomik durumu elvermeyen kadınların.. Bu olgu kadın çoğunluğunun işine duyduğu ilgisizliği, bir an önce emekli aylığına can atışını açıklar, sanırım.

Gelenekçi çevrelerde ev işi kadınların görevidir, bu konu tartışılmaz bile.. daha hoşgörülü ortamlarda,erkek karısına yardım etmeye heveslidir ama, ne yapsın ki bunlar kadın işidir ve onun eli bu tür işlere yatkın değildir. Oysa büyük otellerin, protokol şölenlerinin ahçıları erkektir. Konfeksiyon sanayi gelişmeden önce, en namlı kadın terzileri hep erkekler arasından çıkardı. Yemek pişirmek, dikiş dikmek gibi işler para ve toplumsal saygınlık kazandırdığı sürece hiç de erkek cinsine ters düşmemektedir. Bu işler ve emeğinin bir parçası oldukları zaman erkek tarafından hor görülür.

Ev içi emeğinin küçümsenmesi son derece yaygın bir olgudur. Gelenekçi çevrelerde ev içi emeği kadının cinsiyet organları kadar kadın varlığının içinde kabul edilir. İlerici kesim ise ev içi emeğini hafife alır, çünkü burada üretilen bir meta yoktur. Kentlerde çalışan kadınların ev kadınlığı yanları niyeyse hep unutulur, kentli ev kadınların tümü, inatla, ancak küçük bir azınlığı oluşturan konkenci hemcinsleriyle özdeşleştirilir. Köylü kadının ev içi emeği ise tarladaki çalışmasıyla birleştirilir ve genegözdeıı kaçar. Kuşkusuz ev içi emeğiyle ekonomi biliminin kapsamına girecek bir meta üretilmemektedir ama insan yaşamı için bugünkü ilişkiler bütünü içinde vazgeçilemeyecek bir şey yaratılmaktadır.. O şeyin adı "günlük yaşamdır".. Kadınlar verdikleri hizmet karşılığında ekonomik taleplerde bulunamıyorlarsa, bu hizmetin önemsizliğinden değil, kadınların haklarına sahip çıkamamalarındandır.

Kadınları çeşitli biçimlerde baskı altında tutan geleneksel önyargılara daha birçok örnek verilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin katıldığı "Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı önleme" sözleşmesinin ışığında, yetkiyi kurumların bu önyargılardan hiç olmazsa bazısına karşı mücadele etmeğe başladığını görmek kendine saygı duyan her kadının beklentisidir. Bu, aynı zamanda bir yurttaşlık görevidir de..

Erkeklerin de tıpkı kadınlar gibi çocuk bezi yıkamalarının, hastalara ve yaşlılara bakmalarının doğal sayılacağı günlere dek kadın yaşamı zor, engellenmiş ve bunalımlı olacaktır.

öğretmen dünyası

AYLIK MESLEK DERGİSİ

Eylül (81.) sayısı çıktı

Başyazı : İlkokul Öğretmenleri ve "Önlisans Önlisans Eğitimi Sormacası
26 Eylül Dil Bayramı
Ali Dündar : "Gurbet Bayramları"
Ş.Koçak : Levhalar ve Dilde Özleşme
Savaş Yalçın : Demokratik Eğitim Denince
Mehmet Dellgönül (Röportaj) : Eğitimde Tevfik Fikret Bavyera Okullarında Öğretmenlik
Recep Nas : Kırmızı Kurdele
Süleyman Ekim : Gönlüm Ödülsüz Öğrencilerimle
A.Gündüz : Bunlar da Bizim Çocuklarımız
Hulisi Tekgil : Resim ve Resim Dersimiz Üzerine
İsmail Özçelik : Bireysel Okuma Programında Altı Aşama
Öteki Eğitim yazıları, şiirler...

Abone Koşulları: Yıllık 3000.-TL 6 aylık 1500.-TL
Posta Çeki: Kifayet Özaydın 16640 / 5
Adres: Selanik Cad. SSK İşhanı 8. Kat No: 512
06420-Yenişehir / ANKARA

DP'nin İdeal Anayasası 1924 mü?

Doğu Perinçek

Saçak dergisinin Mart 1986'da yayınlanan 26. sayısında, *Yeni Gündem* dergisinin "Anayasa ve Demokrasi" panelleri üzerine düşündüklerimi belirtmiştim. Değerli Bülent Tanör, *Saçak* dergisinin bir sayı sonrasında "Kişisel Bir Not" yazarak, konuşmasını "aktarış ve eleştiriş biçimi"nin gerçeğe dayanmadığını belirtti.

Tanör'e göre benim gerçeğe dayanmayan saptamalarım şunlar:

1. "Bülent Tanör ise, farklı bir teoriyi kavramlaştırarak, anayasal gelişmemizi DP-AP çizgisi ile CHP çizgisi arasındaki mücadele ekseninde görüyor."

2. "Tanör, 1924 ve 1961 Anayasalarını bu siyasal kutuplaşmanın anayasal plandaki ifadeleri olarak değerlendiriyor."

3. "1924 ve 1961 anayasalarının bu iki çizginin tipik belgeleri sayılıp karşı karşıya konması, biçimsel-hukuki bir bakış açısından kaynaklanıyor. Tanör, anayasal gelişmemizin belirleyici çelişmesini, siyasal-sosyolojik bir zeminde değil, fakat kuvvetler ayrılığı teorisi perspektifi içinde araştırıyor."

Bu belirlemeler, kuşkusuz panelde öne sürülen görüşlerle ilgili olarak ifade edilmişti. Bu nedenle Tanör arkadaşımızın "Kişisel Not"unda eski ders teksirlerinden ve yazdıklarından örnekler vermesi konunun dışında kalıyor. Tutarlılığa ilişkin herhangi bir görüş öne sürmüş değilim.

Bülent Tanör'ün konuşmasının bant çözümünden bölümler

Bülent Tanör'ün panelde yaptığı konuşmanın ilgili bölümlerini, bant çözümlerinden alarak buraya aynen aktarıyorum:

"...Türkiye'de hâkim iki anlayıştan yola çıkmak istiyorum. Bana öyle geliyor ki, son 30-40 yıllık tarihimizde Türkiye'de burjuva demokrasisi kavrayışı içerisinde belli başlı iki ana çizgi hakim olmuştur. Bu demek değildir ki, başka çizgiler yoktur. Özellikle ana çizgiler olduklarını vurguluyorum. Bunlara tekabül eden iki anayasa kavrayışı anlayışı da birlikte olmuştur ve sanırım bugünkü anayasa sorunlarımızın kavranmasında ve özellikle 82 Anayasasının otopsi masasına yatırılmasında, bu iki tarihsel perspektifin, yörüngenin şöyle bir gözden geçirilmesinde yarar olacaktır. Bu iki anayasa, iki demokrasi çizgisinden bir tanesini, eski DP ve AP temsil etmişlerdir. İkincisi daha çok CHP tarafından temsil olunmuştur ve buna 27 Mayısta bazı unsurlar da katılmıştır.

"...

"...birinci çizginin, yani DP-AP çizgisinin anayasa telakkisindeki ideal anayasa, 24 Anayasasıdır. Yani devlet iktidarını tek güçte toplayan ve seçmenle seçilen arasındaki politik bağlantıyı bir kere kurduktan sonra tek elden meclis iktidarını mutlak, hakim iktidar haline getiren bir halk demokrasisi anlayışı. İkincisinin, CHP-27 Mayıs çizgisinin demokrasi ve anayasa anlayışındaki ideal anayasa tipinin de 61 Anayasası olduğunu farketmişsinizdir.

"...

"...iki anayasa ve demokrasi çizgisi açısından 82 Anayasası onlara nasıl görünmektedir? Ya da 82 Anayasasından baktığımızda bu iki çizgi nasıl görünmektedir? (...) Bana öyle geliyor ki, bir noktada da 82 Anayasasının getirdiği bu düzenlemeler, eski DP-AP çizgisinin, bugünkü uzantısını çok fazla rahatsız etmiyor gibi geliyor."

Kritik nokta

Bu alıntılar, Bülent Tanör arkadaşımı dikkatle dinlediğimi ve yanlış aktarmadığımı gösteriyor. Bülent Tanör'ün tahlilindeki kritik nokta, DP-AP çizgisinin ideal anayasa tipinin "1924 Anayasası" olduğunun kabul edilmesidir. Bu kabul, yalnız DP-AP'nin kendi anlayışına ait değildir; Bülent Tanör de, konuşmasında açıkça 1924 Anayasasının, DP-AP çizgisinin "anayasa kavrayışına tekabül ettiğini" belirtiyor. Tanör'ün tahlili, iki çizgi arasındaki çelişmeler üzerine oturuyor ve bu iki çizginin 1924 ve 1961 anayasalarında "ideallerini" bulduğunu içeriyor.

Bülent Tanör, *Saçak*'ta yayımlanan "Kişisel Not"ta, iki çizgi tahlilinin "1945'lerden bu yana" yaşanan dönemi ilgilendirdiğini belirtiyor, fakat bu açıklama bir şeyi değiştirmiyor. "DP-AP çizgisinden" söz edildiğine ve DP de 1946 yılında kurulduğuna göre, çizgi farklarının *siyasal partilerde somutlandığı* zaman dilimi, elbette son 40 yıl oluyor. Ancak DP çizgisinin "ideal anayasa kavrayışı"nın 1924 Anayasasına "tekabül" ettiğini öne süren, Bülent Tanör'dür. Demek ki, Tanör son 40 yıllık anayasa kavrayışlarının köklerini 1924 yılına kadar uzatıyor. Konuşmada, iki çizgi ve iki anayasa tipinin "iki tarihsel perspektif, yörünge" olarak ifade edilmesi, ayrıca "çizgi" kavramının kullanılması da, "anayasal gelişmemizi açıklayan bir teorinin kavramlaştırıldığı"nı belirlememizin bir "iddia" olmadığını gösteriyor. Tanör'ün iki çizgiyle çakıştığını öne sürdüğü ideal anayasa tiplerinden birinin 1924 tarihini taşıması, bütün Cumhuriyet döneminin anayasal gelişmesini ilgilendiren bir teorileştirmeye ister istemez işaret ediyor. Nitekim Tanör de, DP çizgisinin anayasa kavrayışını, doğrudan doğruya 1924 Anayasasında ifadesini bulan meclis hakimiyetine dayalı "bir halk demokrasisi" anlayışı diye tanımlamaktadır. Bu tarihsel bağlantıyı kuran Tanör'dür. Biz ise, burada ifade edilen görüşün tersine, bir tarihsel cepheleşmenin, zıtlığın bulunduğunu düşünüyoruz.

Bayarların, Demirellerin ve Cindorukların 1924 Anayasasını ideal kabul ettiklerini söylemeleri, bu tarihsel cepheleşmenin üstünü örtecek bir kanıt değeri taşımaz. Onların bu iddiaları, 105 yıllık Bayar'ı "Atatürk'ün Başbakanı" olarak tanımlamak gibidir. Ayrıca Bayarlar, 1924 Anayasasını yalnız *biçimsel-hukuki* bir kabuk olarak benimsediler, yoksa onun felsefesine ve siyasal-sosyolojik anlamına karşıdırlar. Gerçeklik planında oynadıkları rol, 1924'ün anayasal ideallerine karşıdır. Bayar ve arkadaşlarının 1924 Anayasasını cebren değiştirme girişiminden mahkûm edilmeleri, siyasal gerçeğe uygundu.

Biçimsel-hukuki bakış

Tanör, hangi açıdan baktığı için, DP çizgisinin kavrayışının 1924 Anayasasına "tekabül" ettiğini düşünebiliyor? Gene hangi bakış açısı, DP çizgisinin "ideal anayasa" anlayışını, "devlet iktidarını tek güçte toplayan" "tek elden meclis iktidarını mutlak, hakim iktidar haline getiren bir halk demokrasisi anlayışı" diye tanımlayabilmektedir?

İşte bu sorulara cevap ararken, "biçimsel-hukuki bir bakış açısı" ile karşılaşıyoruz. Çünkü 1924'ün devrimci Jakobenlerinin anayasa kavrayışları ile 1950'lerin tutucularının tek parti sultasına yönelişlerini aynı çizgide ve tanımda birleştirebilmek, ancak böyle bir bakış altında mümkün olabiliyor. Hukuki biçim olarak, "devlet iktidarının tek güçte toplanması" var, bir meclis hakimiyeti var; ama bu biçim ve görüntüler, 1924 iktidarının siyasal-sosyolojik karakteri ile DP iktidarının siyasal-sosyolojik karakteri arasındaki cepheleşmenin üzerini örtüyor ve bizi gerçeklerden uzaklaştırıyor.

1924 yılında burjuva-halkçı bir jakoben diktatörlüğü veya bazılarının deyişiyle bir jakoben despotizmi var: Osmanlı devletini yıkmış, yıkmaya devam etmek kararında, cephesini Osmanlı ortaçağının kalıntılarına dönmüş ve bu amaçla devlet iktidarını tek elde topluyor, Jean Jaques Rousseau'nun kuvvetler birliği teorisini alıyor ve meclis hakimiyeti sistemini de burjuva-halkçı bir demokratik diktatörlüğün hukuki ifadesi olarak benimsiyor (Kurtuluş Savaşı yıllarının 1921 Anayasası, bu felsefenin kuşkusuz daha katıksız bir ifadesiydi).

1950'lerin DP iktidarının konumu ise, 1924'ün karşısındadır. Cephesini Osmanlı ortaçağına dönen, geçmişle hesaplaşan bir jakoben diktatörlüğünün yerini, geçmişle ve dünya kapitalist sistemiyle bağlarını pekiştiren tutucu bir burjuva-toprak ağası iktidarı almıştır. Evet bu iktidar da, kuvvetler birliği taraftarı, gücü tek elde topluyor, ama Rousseau'nun burjuva-halkçı demokrasisi için değil, 1924 misakını ve özellikle onun devamı olan 1946 misakını bozmak için, gerici bir tek parti sultası için! Bayar-Menderesler in anayasa ideallerinin Rousseauların "halk demokrasisi anlayışı" ile ne ilgisi vardır? Tersine onların tek parti sultasına yönelişleri, 1920'lerin esas yönelişinin zıddına, halk ve demokrasiyi bastırmak içindir.

1924 ile 1950'leri aynı anayasa ideallerinde birleştirme yanılgısı, açıktır ki, meclis hakimiyetinin ifade ettiği hukuki biçimin özüne yönelmeyen, kabuğun içindeki sosyolojik-siyasal gerçekliği araştırmayan bakış açısından ileri gelmektedir. Böylece 1924'ün burjuva-halkçı jakobenleri ile 1950'lerin işbirlikçi-ortaçağlı hakim sınıf kesimleri arasındaki siyasal-sosyolojik çelişme gözardı edilmiş bulunmaktadır.

1924 ve 1961 anayasaları, iki ayrı çizginin idealleri olmayıp aynı çizgi üzerinde birleşirler.1924 Anaya-

sası, kanımca *felsefesi* ve *siyasal-toplumsal kaynağı* açısından tarihimizdeki en köklü değişmenin anayasasıdır; 1961 Anayasası ise 1924'ün felsefesine ve siyasal-toplumsal karakterine göre değil, fakat 1950'lerin fiili anayasasına göre ve ayrıca getirdiği kurumlar ve güvencelerle bir ilerlemeyi temsil eder. 1961 eskiyle devrimci bir hesaplaşmanın anayasası değil, fakat 1946'da doğan siyasal çoğulculuğun oluşturduğu güçler ve devlet organları arasındaki dengeleri güvenceye kavuşturmanın anayasasıdır. Öte yandan dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak, sosyal devlet anlayışı da çeşitli ilke, dilek ve kurumlarla anayasal gerçekliğimize girmişlerdir. 1961 Anayasasını gerçeklik planında tarihimizin en ileri anayasası haline getiren, 1960'ların halk insiyatifi olmuştur.

Anayasa doktrinindeki yaygın görüş

12 Mart dönemi değişiklikleri ve 1982 Anayasası, 1924-1946-1961 tarihleriyle belirlenen çizgiye karşı koyan girişimleri ifade ediyor. Bu gerçeği Tanör de elbette kabul ediyor. Gene Tanör, 1982 Anayasasının, DP-AP çizgisini "çok fazla rahatsız etmediğini" haklı olarak saptıyor. Ama burada bir problem doğuyor. 1924 Anayasasını ideal kabul eden DP, 1982 Anayasasından pek rahatsız değildir. Böylece Tanör'ün paneldeki tahlilinde 1924-DP-AP-1984 simgeleri, aynı çizgide buluşabilmektedir. Tanör'ün belirttiği gibi, 1946 sonrasıyla sınırlı olsa ve iki demokratik anlayış olarak sunulsa bile, anayasal gelişmemizin 1924 ve 1961 ideallerinde somutlaşan iki çizgi arasındaki çelişme ekseninde açıklanması, görüldüğü gibi önemli sorunlarla karşılaşıyor.

DP'nin ideal anayasasını 1924 tarihiyle somutlaştıran görüş, kuvvetler ayrılığı perspektifinden kaynaklanmaktadır ve Tanör'e özgü değildir. Bu görüş, ülkemizde yaygın olan anayasa hukuku doktrininin sıradan bir iddiasıdır. Siyasal sistemimize, kuvvetler ayrılığının ünlü meclis hakimiyeti, kuvvetli yürütme gibi biçimsel sınıflamaları perspektifiyle bakan hukukçularımız, DP'nin anayasa idealinin 1924 Anayasasında ifadesini bulduğunu eskiden beri öne sürmüşlerdir. Kanımca Bülent Tanör, anayasa doktrininin böyle yüzer gezer bir düşüncesini, kendi anayasal gelişme tahliline yabancı olduğu halde, yeterince irdelemeden almış ve belki de yalnızca panelle sınırlı olarak ifade etmiş oluyor. Bu nedenle Tanör arkadaşımın panel bantlarından çözülen yukardaki fikirlerine kaynak olan perspektifin, ders teksirlerine ve çeşitli yazılarına hakim olan bakış açısına uymadığı söylenirse, buna katılırım.

Yakın tarihimize ve siyasal gelişmemize, Bülent Tanör'le aynı teorik temelden ve perspektiften baktığımızı biliyorum. Bizi düşünsel planda birleştiren böyle bir zeminin bulunması, kuşkusuz benim için memnuniyet vericidir. İlgili yazım, Anayasa Paneli üzerine düşüncelerimi içeriyordu, yoksa Bülent Tanör'ün yıllardır emek verdiği anayasa çalışmalarının tümünü kapsayan bir eleştiri öne sürmüş değilim. Ayrıca Tanör'ün panelde dile getirdiği düşüncelerin çoğunu paylaşıyorum. Eleştirilerim, Tanör'ün yukarda alıntı yaptığım görüşleriyle sınırlıydı. Bu görüşler dışında, Tanör arkadaşımın panelde siyasal-sosyolojik bakış açısından kaynaklanan açıklamalarda da bulunduğunu belirtmek, gereksiz olduğu halde, bir yanlış anlamaya yol açmamak için bugün gerekli oluyor.

Boya

Cemal Süreya'ya

Dilsiz ellerle yaşanmaz, böyle durulmaz,
Durulmaz işte böyle, cılk kubbeler altında.
"Tüm geçitler düğümlü" deme,
Öyle şey olmaz. Yerinde saymalarından
Düğümü atan ya da oluşmasına
Kapılar açan.

Kalksana ayağa boy ve boy atmaktan.
Bir ufku işlesin gözlerin,
altını çizsin bir dürüst güneşin.
Gel, bir yolu üstlene üstlene,
gel, adayı ol sesinin,
Geleceği kipi yok ki susmanın -

Yaşamak varken ayıplar
Ölümlere boyanmak.

Ayyaz Kayacan

15/7/86

Günümüzde Devlet ve Sanatçı

Cemal Süreya

"Bir tüzel kişiyle hiç bir zaman oturup bir masada yemek yemedim." 20 Ağustos 1986 tarihli *Cumhuriyet*'te Ayşegül Yüksel'in "24 Yıllık AST'ın Devlet Yardımı Alamayışının Gerekçesi Açıklanmalı" başlıklı yazısını okuyunca Duguit'nin yukardaki sözü aklıma geldi. Özel tiyatrolara yapılan devlet yardımından bu yıl AST'a bir pay verilmemiş. Ayşegül Yüksel, devlet yardımının "iktidardaki görüş"ten bağımsız ilkelere dayandırılması gerektiğini söylüyor. Bu konuda görevli kurul kararlarının gerekçeli olarak kamuoyuna açıklanmasını istiyor.

Gerekçe belli: AST'ın bu yıl sergilediği üç yerli oyun: *Rumuz Goncagül; Nafile Dünya; Bir Ceza Avukatının Anıları*..

Duguit'nin sözünü andım demin, devleti temsil eden kişileri, toplulukları söylemek için andım. Devlet diye, soyut bir şey yoktur. Özellikle bizimki gibi toplumlarda devleti iktidarlar, onları da birtakım gerçek kişiler temsil eder.

Özel tiyatrolara yapılan yardımın temelinde sanatı desteklemek değil, sanatta belli bir yönsemeyi özendirme düşüncesi yatar. Hele, nesnel ölçüler konmamışsa, "muzır" kurulun işleviyle anılan kurulunki arasında pek bir ayrım olmayacaktır.

Yirmi yıl kadar önce Basın İlan Kurumu koyduğu bazı nesnel ölçülere uyan (oylum, düzenli yayın, telif hakkı ödeme zorunluluğu, vb.) dergilere kendi reklamını vererek yardım ediyordu. Edebiyat dergisi de, spor dergisi de, siyasi dergi de, meslek dergisi de yararlanabiliyordu bundan. Düşünsel içeriğe değil, o nesnel ölçülere uyulup uyulmadığına bakılıyordu. Kurum'un kuruluş yasasının esprisine uygun biçimde, alınan ilan, reklam aracılığıyla oluşmuş para tutarlarının belli bir yüzdesinin dergilere verilmesiyle gerçekleşen bu aktarmada devlet yardımı niteliği yoktu. Çünkü dergiler yönünden katkısız bir hak da yaratmaktaydı.

Devlet kendi "takdir"ine göre yardım ediyorsa, şu ya da bu biçimde denetleme olanağını da elde tutacaktır. Ve denetleme iktidarın felsefesine uygun biçimde gerçekleşecektir. Son derece natüralist kanıtlarla kendini ortaya koyan ve devleti çok daha kısa yoldan gerçek kişilere bağlamaktan çekinmeyen bugünkü iktidarın tiyatroda mehter adımını özendirmeye çalışacağı açıktır. 1980'den sonra Duguit'nin sözü daha da doğrulanmıştır. Bul bulabilirsen artık tüzel kişiliği!..

Özel tiyatrolara devlet yardımı, her şeyi satışa çıkarırken bir iki şeyi de satın alma girişimi olarak düşünmeli. Bir tiyatronun, hele AST gibi düşünsel işlev taşımış bir sanat kurumunun kendini devlet yardımına göre ayarlaması yanlıştır. Tuzak.

Bir de devlet sanatçılığı statüsü getirildi.

Devlet sanatçılığı, sanırım, ülkemize özgü bir kurum ve uygulama. Yalnız belli sanat dallarını kapsaması, bugüne dek sadece birkaç ada yöneltilmesi bunu gösteriyor. Bir yasası var; bir iki de yönetmelik yayımlandı. Anlaşıldığına göre devlet sanatçılığı şu demek: Tiyatro ve müzik alanında ad yapmış bazı sanatçıların yüceltilmesi, kendilerine aylık bağlanması.. Devlet sanatçısı seçilmiş on kadar ad üzerinde düşünülünce, yasanın iyice belirlenmiş ruhu da ortaya çıkıyor. Devlet sanatçılığıyla Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Bale kuruluşları arasında bir bağ var. Konservatuvar'ın eski öğrencilerine burs (çünkü aylıklar o kadar) verilmekte.

Bir adım daha atarsak şunu görüyoruz: Yasa, sanatçı olarak bir iki müzisyeni, opera ve bale sanatçısını görüyor. Hani devlet ileri gelenleri gala günlerinde Opera'ya giderler ya..

Bir adım daha: Devlet bu uygulamayla sanata ve sanatçıya karşı tavrını ortaya koyuyor. Kendi ilkeleriyle uyum sağlamayan sanatçıları dışlamak istiyor. Bunu da, işlerlikten alıkoyduğu başka bir yasayla birlikte yapıyor.

O yasa, Fikir ve Sanat Eserleri yasasıdır. Sanatçıların bir araya gelişine ilişkin temel maddeleri otuz yedi yıldır yürürlüğe sokulmadı, savsaklandı. Bir türlü işlerlik kazandırılmadı bu maddelere. 1950'den hemen önce hazırlanmış olan yasa sanatçılara gerçek anlamda bir varoluş olanağı tanımaktadır. Hem de koruyucu, buyurucu, yöneltici hiçbir kuruluşun gölgesi olmaksızın.

Yasaya göre ülkemizdeki tüm sanatçılar altı ay içinde kendi meslek örgütlerini kurarlar; bu süre içinde kurmamışlarsa o örgütü devlet kurar. Sanatçıların yasanın getirdiği olanaklardan tam anlamıyla yararlanabilmeleri için o örgütün kurulması zorunlu görülmüştür.

Altı ay! Aradan otuz yedi yıl geçmiş.

Devlet verdiği bir hakkı otuz ye-

di yıldır kullandırtmıyor. Çünkü bir büyüme, bir berkinme, bir güç var bu işte. Sülüs yüzyılı aşan savsaklama biraz da bunun bir sonucu.

Ancak sanatçılarımızın meslek kuruluşu kavramına pek uyarlanamadıklarını da belirtmek gerekir. Bu kavram aynı dalda uğraşı olan herkesi kavrar. Adı üstünde: Meslek kuruluşu. Meslek haklarının savunulmasında siyasal düşünce ve görüş ayrımlarının ötesine geçebilmeliyiz. Ülkemiz sanatçılarının buna hazır olmaması da bir baskı grubu oluşmasını önlemiştir. Bugün bir serbest yazarın Bağ-Kur'dan emeklilik hakkı kazanamaz durumda olmasının bir nedenini de burda arayalım.

Fikir ve Sanat Eserleri yasasıyla gelen hakların ikinci bir aşaması da düşünülebilir. Yasaya göre, mirasçılar için belirlenen aşım süresinden sonra, ölü sanatçıların yapıtları toplumun sayılmakta ve mirasçıların, telif hakları üzerindeki hakları düşmektedir. Bu hakların mesleki örgüte geçmiş olduğunu düşünelim. Bir yayınevi, sözgelimi Namık Kemal'in, Fuzuli'nin, Evliya Çelebi'nin yapıtlarını basarken meslek kuruluşuyla mukavele yapmak zorunda olsun. Şeyh Galip, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın evine göz hekimi gönderiyor; Yunus Emre, Akif Kurtuluş'un yeni kitabının kapak kartonunun bir kısmını sağlıyor; onların telif hakları da belli süre sonra başka yeni yazarlara sanatçılara geçiyor. Ressamlar, müzisyenler, heykelciler için de öyle..

Düşünce Balzac'ındır.

Balzac, *Revue de Paris*'nin 1 Kasım 1834 tarihli sayısında "XIX. Yüzyıl Yazarlarına Açık Mektup" başlıklı yazısıyla yazarların ve sanatçıların kendi göbeklerini kendilerinin kesmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Sanatçılar kendi aralarında anlaşacaklardır. Belli bir aşım süresinden (yasal mirasçıların hakları) sonra sanatçının hakları kuruluşa geçecektir.

Daha sonra L. Desnoyers'in katkılarıyla gerçekleşen Edebiyatçılar Birliği (Societe des Gens de Lettres) 28 Nisan 1938'de kuruldu. Birlik, üyelerinin hak ve çıkarlarını, özellikle edebi mülkiyet, alıntı ve bütün ikincil haklarını korur. Altmış yaşına basmış ve 25 yıldır kayıtlı üyelerine emekli aylığı bağlar. Bir tıp kurulu, bir hukuk kurulu, bir yardım sandığı, bir de dullar yardım sandığı vardır. Ayrıca bir vakıfça beslenen burslar, ödüller verilir.

İçinde yaşadığımız toplumun mevcut hukuki koşullarında sanatçının, yazarın yapacağı şey mesleki örgütlenmeye gitmesidir. Devlet yardımı hız keser ve saptırıcıdır. Karşılıksız burs azdır.

Okumak

Hasan Yalçın

Hapishaneden çıktığım günlerde (Nisan 1986), kitapları bende sürekli okuma isteği uyandıran bir yayınevimizin İstanbul'daki dağıtım şirketini gezdim ve bazı kitaplar aldım. Görevlilerden kitap satışlarını sordum. Mizah eserleri dışında kalanların bin ile iki bin arasında satıldığını söylediklerinde düştüğüm şaşkınlığı anlatamam. Diğer yayınevleri hakkında aldığım bilgiler de bu ilk rakamları üç aşağı beş yukarı doğruladı. Kitap satışlarının bu derece düşük oluşu, sorduğum hemen herkes tarafından, birinci olarak fiyatların yüksekliği ile açıklandı. Hayat pahalılığı ile ilgili ne duyar, ne okursa okusun insan, hapishanede ancak yüzeysel bir bilgi ediniyor. Neyin ne olduğunu anlamak yaşamla bizzat ilişki kurmaya bağlı kalıyor. Birkaç aydır söz konusu pahalı yaşamın içindeyim. Şimdilerde ise kitap fiyatlarıyla diğer madde ve hizmetlerin fiyatlarını sürekli karşılaştırıp oranlamak saplantısı oluştu bende. Kitap fiyatları 500 ile 2000 lira arasında oynuyor, iyice kalınları ise 2500-3000 lira. Dolmuşa biniyorum, orantı hemen kuruluyor kafamda: Gideceğim yere on kere yürüyerek gitsem 1000 liralık bir kitap alabilirim. Pazara gidiyorum, üç kilo domates almaktan vazgeçse gene bir kitap edinebilir insan. Veya iki kilo erikten, özellikle de kayısıdan bir kere vazgeçebildin mi yeter! Ya sigara? Birer paketten dört gün sigara içmedin mi, 1000 liralık bir kitabı anında rafına koyabilirsin vb. Üstelik sayın Özal'ın üslûbuyla söylersek, pazar yerlerinde iğne atsan yere düşmüyor, dolmuşlar da pahalılıktan dolayı boşalmış değil, sigara ise malûm her iki yurttaştan birinin ağzında emzik gibi sallanıp duruyor.

İnsanlar neden okumadıklarını açıklamak için "kitap pahalı" derken neredeyse "kamyon pahalı" der gibi bir ifade takınıyorlar. Yok, hayır kitap satışlarındaki bu feci düşüklüğün nedeni pahalılık olamaz. Pahalılığa bir rol tanısak bile şunu kabul etmek zorundayız ki, toplum olarak bordadan fırlattığımız ilk ağırlık kitap oluyor. Pahalılık dalgasının ilk kımıldanışında bırakıvermemiz, kitabı zaten iğreti tuttuğumuzu göstermiyor mu? Ama iğreti de

olsa tutmuştuk bir zamanlar. Okumak, toplumumuzda iyi özelliklerden biri, insanı değerli yapan uğraşlardan sayılır olmaya başlamıştı. Kanımca bugünkü kötü durumun nedenini işte bu toplumsal değer ölçüsünün henüz filizken hoyratça çiğnenip ezilmesinde aramalıyız. Bir kere, bilinçli bir fiili yıkım yapıldı. Kitaplar suçlu sayıldı. Kitap bulundurmak sürünmeyi göze almakla özdeşleştirildi. İnsanlar kitaplarını yakmaya zorlandı. Geçmişin birçok okuyucusu eminim ki, bugün kitap denince sevgili bir varlığı ateşe atmanın dehşetini duyuyor ve bir kere daha aynı duruma düşmek korkusunu taşıyor bilincinde.

Fiili yıkımın açtığı yaralar gene de sarılabilir cinstendir. Mücadelenin kımıldamasıyla bu kâbuslar unutulup giderdi. Daha kötüsü, daha köklüsü, daha tehlikelisi ideolojik yıkımdır. Değer yargılarında çürüme ve yozlaşmayı sağaltmak çok daha büyük çaba ve zaman istiyor. Bugünün etkili "köşe dönme" ideolojisine göre kitap okumak neredeyse delilik sayılıyor. Bu düzende okuyan değil, okumayan kazanıyor çünkü. "Yükselmenin", "refaha" kavuşmanın yolları kitaptan geçmiyor. Tam tersine, kurnazlık, üç kağıtçılık, aldatma, adam satın alma, dolap çevirme yeteneğidir bugün toplumsal basamakları tırmanırken kullanılan yakıt. Kitap okuyanın saygı gördüğü toplumsal durumdan, beş-altı senede, kitap okumanın enayilik sayıldığı toplumsal duruma geçtik. Evet şu son dönemde para çok ucuzladı. Ama dolara karşı ucuzladı, kitaba karşı değil. Kitaba karşı büyük ölçüde kıymetlendi. Midelere ve bedenlere seslenen her madde karşısında dökülüp saçılan para, beynimize hitap eden şeyler karşısında aslan kesiliyor, kitapçı vitrinlerinin önünden dudağında küçümseyici bir gülümseme kırıta kırıta yürüyüp gidiyor, alıcı gözle bakmıyor bile.

Kendimizi aldatmayalım: Bugün özellikle okur yazar kitle açısından ekmek mi, kitap mı sorusu henüz gündemde değildir. İş bu raddeye geldiğinde bile ekmek parasının yarısını kitaba ayıracak bir aydın kitlesine sahip olmayan bir toplum sanatın, bilimin ve kültürün aydınlığına layık olamaz. Hayır bugün pahalılık değil sorun. Sorun, kültürel ve ideolojik değerlerin yıkımından kaynaklanıyor.

Ölümünün Birinci Yılında Erkan Yücel'den Notlar

Sanat, edebiyat ve bilim adamlarının önündeki en önemli sorun düzenin bir parçası olmak ile yeni bir düzen yaratacak özgür tutumu alabilmektir. Gerçek yalnızve yalnız özgürlüktedir. Makam, yetki ve sözümona itibarın yitirildiği yerde geleceğin aydınlığı parlar.

Türkiye sanatçısının önündeki en büyük sorun özgürlük sorunudur. Sanatçı ile özgürlük yapışık kardeşler gibi birbirinden ayrılamayacak ve birlikte gelişecek iki kavramdır.

YÖK sistemini eleştiren bir profesörün işine son verildi.

Bir özel tiyatroya Adana'da izin verilmedi.

Bir yazarın kitabı yasaklandı.

Bir gazeteci yazdığı yazıdan dolayı mahkûm oldu.

Ve hemen hergün rastladığımız nice örnekler. Görüldüğü gibi bu sanatçı, edebiyatçı ve bilim adamlarının özgür tutumları itibar görmemekte ve hattâ dolaylı ve direkt olarak cezalandırılmaktadırlar. Özgürlüğü seçenler toplumun dibine itilmek istenmekte, adeta halktan tecrit edilmektedir. İşte özgürlük de tam bu noktada başlar. Bu baskı ve yıldırmalara göğüs gerdiğiniz ve geleceğe umutla baktığınız anda özgürsünüz demektir. Ancak o zaman bir sanatçı olarak yaratıcı olabilirsiniz, bir bilim adamı olarak bilimi yakalayabilir ve geliştirebilirsiniz. İnsanların herşeylerini ellerinden almak, hatta onları dört duvar arasına hapsetmek mümkündür, ama özgürlüklerini alabilmek mümkün değildir. Çünkü bu bir irade sorunudur.

★ ★ ★

Gerçek bir tiyatro yapıtı sunmaya yönelik tüm çabalar, halkın sonsuz yaratıcılığından esinlenmektedir. Ve ayağını Türkiye toprağına basan, halkın sorunlarına ortak, kendisine sunulan küçük bir çıkarın büyüsüne kapılmayan, onurlu sanatçılar vardır Türkiye'de. Onlar oldukça tiyatro da olacaktır.

★ ★ ★

"Biz sanatçının halka karşı bir sorumluluğu olduğu inancındayız. Bu bakımdan repertuvar çizgimiz her zaman karamsarlığa karşı aydınlığın, umutsuzluğa karşı umudun, sorumsuzluğa karşı sorumluluğun galebe çaldığı bir çizgidir. Bugünlerde tiyatro sahnelerine çökmüş olan karamsarlığın ve sorumsuzluğun kara bulutlarını dağıtacak güçlü bir rüzgar estirilmelidir..."

★ ★ ★

Sanatçı yeteneği, tek başına bi-

reyin dehasına dayanmaz ya da gökten zembille inmez. Ya da ne bileyim, içki masalarında gelmez. Bu yetenek, kitlelerin derdini dert edinmek, onların bir parçası olmakla kazanılabilir.

Hayalimde bir tiyatro canlanıyor. Sanat yetenekleri çok üstün, kollektif çalışmayı gereğince uygulayan, her şeyden önemlisi, kendisini burjuvaziye, dosta düşmana kabul ettiren renkli, devrimci bir sahne. Kanımca ulaşmamız gereken nokta bu. Bu konuda çok da iyimserim. Çünkü bunun örneklerini veren dünyada birçok sanatçı arkadaşımız var. Biz onları hayranlıkla izliyor, o düzeye, o sevince biz de ulaşmak istiyoruz. Bunun mümkün olabileceğini de görüyoruz. Ve bütün çabamızı o hayali gerçekleştirmeye yöneltiyoruz. İşte o zaman işçiler, köylüler tiyatromuza daha bir sevinçle geleceklerdir.

Kafamızdaki bu tiyatronun bugünkü sansür şartlarında, iktisadi ve siyasi baskılar altında gerçekleştirilmesi çok güç. Ama bu hedefe ulaşma azmi ve bunun programlanması önümüzdeki dönemde daha ileri üst düzeyde eserler yaratmayı sağlayacaktır.

Bugünkü düzeyimizi ise, şartlara rağmen, yeterli görmüyoruz. Kaldı ki, bu yeterliliği o hayalimizdeki tiyatro açısından değil, yapılması bugün mümkün olan tiyatro açısından koyuyoruz. Düzey en başta işçilerin ve köylülerin beğenisi üzerinde yükselecektir. Bugün yaptığımızda, çok alt noktada olmakla birlikte, bu anlayışı temel almaktadır. Bize güven veren ve iyimserliğimizin nedeni olan şey de bu çizgimizdir.

Türkiye'nin toprağı, güneşi gördümüydü çiçek verir. Çiçeğe can veren Türkiye halkının sosyal emperyalizme ve Amerikan emperyalizmine karşı verdiği bağımsızlık ve demokrasi mücadelesidir. Hiç şüphesiz, bu mücadelenin ürünleri bizim sahnemiz de de yansımasını bulacaktır.

Tiyatro sanatı, insanı canlandıran bir sanattır. Sanatçının da onu gözlemlemesi gerekir. Onun için gerekli zamanı harcaması, araştırması ve insanı ormandan koparılmış, bir ağaç gibi değil de ormanın içindeki ağaç olarak incelemesi gerekir. Ancak bizdeki sanatçıların hayat şartları engel olarak görülmektedir. Bu bir engel değildir iyi sanatçı olmaya. Çünkü hayat şartları, çok kötü olmasına rağmen birçok sanatçı en kalıcı eserleri yaratmışlardır. Mesele o zorluğu yaşamaktır, o hayatın çilesini çekmektir. Çile çeksinler demiyorum körü körüne, ama hayatı, özellikle Türkiye toplumunu, acı çeken insanları tanımak sanatçının başlıca görevidir. Onlardan uzaklaştığı zaman yaratıcılığı da, malzemesini de kaybeder. Yani, halk sanatçı için bir madendir! O madene girip, içerisinden cevheri çıkarmak gerekir. Ama madenin içine girmeden, "Bu madende elmas var, altın var" demek de inandırıcı olmaz. Girmeleri lâzım; sanatçılarımızın en eksik yönü budur. Halkı tanıma yönünden gerekli çabayı göstermiyorlar. Meselenin sadece kârlılık yönüne yönelmişler. Fakat özellikle son yılların manzarası bu: Eksik olan taraflarını, topluma yönelmemeleri.

★ ★ ★

Biz başlangıçta turne tiyatrosu olarak çalışıyorduk. Esas çalışma alanımız Anadolu idi, kent kent, köy köy dolaşıyorduk. Bu turneler bize çok şey kazandırdı. Güçlüklerle mücadelenin gerektirdiği fedakarlık duygumuzu bu turnelerde geliştirdik. Ancak berrak bir sanat anlayışına sahip olmadığımız için yaptığımız sanatın düzeyini yükseltmek yönündeki çabamız olumlu sonuçlar vermiyordu. Daha doğrusu hem kendi sanat düzeyimizi, hem de seslendiğimiz kitlenin sanat düzeyini yükseltecek bir tutum içinde değildik. Geçmişimizi tartışırken bu nokta üzerinde özellikle durduk. Bu hatamızı saptamış olmamız ve bugün yerleşik bir salona sahip olmamız bize çok olanaklar sağladı. Sanatsal açıdan adım atmaya, ilerlemeye yönelten eleştirici bir seyirci kitlesiyle yüz yüze geldik. Onlar için tek tiyatro değiliz. Bizi beğenmedikleri an başka bir tiyatroya gidebilirler. Onun için her defasında daha iyisini yapmak gibi bir çaba içerisindeyiz.

Hizmet alanımız hiç bir zaman değişmedi, aynı sorumluluğu Anadolu'daki seyircimiz için de duyuyoruz. Sanatımızın düzeyini yükseltmeyi amaçlarken bu ana hedeften hiç bir zaman ayrılmıyoruz. Tam tersine böylelikle kendimizin olduğu gibi sanat etkinliklerinin uzağında kalmış geniş seyirci kitlesinin de sanat düzeyini bir ileri noktaya ulaştırmış olacağız. Örneğin daha önce "Toprak" adlı bir oyunla gittiğimiz Aydın'ın Moralı Köyü'ne bugün "Müfettişler Müfettişi"ni götürdüğümüzde daha çok beğenileceğimiz ve daha görevci olacağımız kanısındayız. Ertesi yıl ise Moralı köylüleri bizden daha ileri düzeyde bir oyun isteyeceklerdir.

Soruna böyle yaklaştığımızda iki sezonda yedi oyun sahnelemiş olmamız belirli bir başarıyı gösterir. Ama biz gene de seslenmek durumunda olduğumuz geniş seyirci kitlesini kucaklayamamanın sıkıntılarını yaşıyoruz. Seyirci grafiğimizde devamlı bir yükselme görülüyor, ama soluklanma için yeterli değil bu. Devletin ya da büyük sermayedarların desteği ile kurulan tiyatrolar gibi geniş reklam olanağımız yok. Televizyon, radyo ve basın onlara çalışıyor. Biz ise esas olarak kulak reklamına dayanıyoruz. Yani reklamımızı seyirci yapıyor.

12 Eylül sonrası anarşinin önemli ölçüde bastırılmış olması tiyatro seyircisinde belirli bir patlamaya yolaçtı. Ama ortada bir gerçek var, tiyatro izlemek isteyen seyircinin önüne sahtesi dayatıldı. Müzikal adı altında müziğe yamanmış tiyatro, içerik açısından

boş ve halkın sorunlarına yönelmeyen bir tiyatro dayatıldı. Basın ve televizyon da bunun reklamını yapıyor, buraya gideceksin deniliyor seyirciye. Oysa biz eminiz ki, örneğin bir "Müfettişler Müfettişi"ni seyreden seyirci o tür oyunlardan birine gittiğinde seçimini bizden yana yapacaktır. Onlar için yapılan reklam bizim için yapılmış olsa, biz sahnemizi Spor ve Sergi Sarayı'na taşımak zorunda kalırız. Tabii sorun salt reklam sorunu değil. Bugünkü müzikaller furyası geçicidir. Seyircinin bu türden oyunlara ilgisi kısa bir zaman sonra kesilecektir. Halk bir süre sonra kendi sorunlarını dile getiren tiyatrolara yönelecektir. Esasen bugün bu tür oyunları boykot eden sanatçıdan toplumsal görevini yerine getirmesini isteyen geniş bir seyirci kitlesi de var. Buna yenileri de katılacak ve seyircinin bu yöndeki isteği sahnelerde ifadesini bulacaktır. Benzer bir gelişmeyi 27 Mayıs sonrası yaşadık. O zaman da Bulvar tiyatroları büyük bir atılım yapmıştı; ancak daha sonraki toplumsal gelişmeler ve Türkiye'nin temeldeki çözülmemiş sorunlarının gündeme gelmesiyle bu sorunlara yönelen AST ve HO gibi tiyatrolar çıktı ortaya. Daha önce bulvar oynayan tiyatrolar da repertuarlarında bu doğrultuda değişiklikler yapmak durumunda kaldılar. Önümüzdeki günlerde bu değişimi yaşayacağız. Bugün Halk Tiyatrosunun salonunu dolduran seyirciler, nitelik ve nicelik olarak bu gelişmenin habercileridir.

En iyi erkek oyunculuk ödülünü almam, yalnız başına benim yeteneğimi ifade etmemektedir. Beni başarılı yapan, bana pamuk toplamasını öğreten, benimle dertleşen ırgatlardır. Onlar, bana kendilerinden biriymişim gibi çok sıcak davrandılar. Beni çadırlarına davet ettiler, mercimek köftesi ikram ettiler. Bana sabırla kendi dillerini öğretmeye çalıştılar. Bana ve bütün çalışma arkadaşlarıma her konuda yardımcı oldular. Bunun için çoğu zaman işlerini bile bıraktılar. Gece çekimlerinde uykusuz kaldılar. Çünkü çadırlarının dibindeki jeneratör sesi kilometrelerce uzaklıktaki bir insanı bile uyutmayacak kadar yüksekti. Hepsine katlandılar. Çünkü onlara bu filmin kendi meselelerini yansıttığını bütün ırgatların yararına olduğunu kavratmıştık. Endişe filmini başarılı yapan en önemli unsur seçtiği konu ve ele aldığı insanlardı. Yurt dışında da başarılı olmasının ölçüsü bence budur.

★ ★ ★

Kolektif çalışmanın ilk örneğini Pazarcık köylüleriyle birlikte verdik. Pazarcık köylülerinin verdiği mücadele içinde yer aldım. 15 köyü dolaştım. Köylüleri dinledim, olayları anlattılar. Duygularını belirttiler. Ve bir oyun taslağı meydana getirdim. Bu taslağı, hapse atılanlar dahil, hepsine defalarca okudum. Eleştiri ve önerilerini aldım. Daha sonra tiyatrodan arkadaşlarla birlikte sahne provalarına geçtik. Provalarımızı köylüler de izlediler, bize yardımcı oldular. İşte oyun bütün bu yüzlerce kişinin katıldığı çalışmalardan sonra son şeklini aldı.

Slogancılığa gelince, bizim için salt slogancı ve afişe sanatın, davaya yararı olmaz. Fakat, devrimci sanatta slogan vardır. Bugün sorun, devrimci sanatın içinde yer alan slogana karşı çıkmak değil, hatalı slogana karşı çıkmaktır.

Ben partili olmayı tercih ederim. Sorun bunun bir tercih mi, yoksa gereklilik mi olduğudur. Ama esas tartışılması gereken "Nasıl bir parti?" sorusudur. Ben partili olmayı halkla birleşmek anlamında alıyorum. Bir kayıt işleminden farklı birşeydir bu. Esas sorun halkla birleşmek, bir safın adamı olmak. Tarihte ne kadar nitelikli sanatçı varsa hepsi de bir safın adamıydı. Hepsi ezilenlerin safını tutmuşlardır, devrimci mücadelenin siperinde yer almışlardır. Önemli olan dünya görüşüdür diyorlar. Peki, dünya görüşü nasıl oluşur. Yalnızlık içerisinde mi? Ancak kollektifin içerisinde olan insan dünya görüşü edinebilir ve bunu geliştirebilir.

Nasıl bir parti sorusuna gelelim gene. Dışardan talimatla yönetilen, kendi halkının değil, bir avuç sosyal emperyalistin hizmetinde olan bir parti ise bu, yapılacak şey orayı terketmek olmalıdır. Ama ayağı Türkiye toprağına basan, kaderini de sevincini de halkla birleştiren bir parti ise? Cevabı içerisinde değil mi?

Parti sanatçıyı gerçekle birleştirir. Çünkü gerçek bireyin çabası ile değil ancak kollektifin çabası ile bulunabilir. Sanatçı ancak kollektif içerisinde yer aldığı zaman, halkın safında yer aldığı zaman iyimser olabilir. Birey, yalnızlık demektir, karamsarlık demektir. Kasvettir birey. Meyhanedir. Ama ortada bir gerçek daha var. Sanatçıların partili olması onun yaratıcılığını sınırlar, deniyor. Bu görüşü benimseyenler bazı örnekler de verebilirler. Bu yeterli değildir, ikna edici değildir. Çünkü sorun ideolojik olarak çözümlenmelidir. Sanatçılara karşı kıyıcı tutum alan, onları devlet memuru gibi kararnameler ışığında ürün vermeye zorlayan partiler, ideolojik olarak bir sapma içerisindedir. Böyle bir durumda devrimci sanatçıların görevi, gene halkın safında yer almak ve bu tutuma karşı mücadele etmek olmalıdır. Bu tutum sanatçıyı tekrar partiyle birleştirir. Çünkü çoğunluğun yanında yer almanın ikinci adıdır parti.

Particilik yapmayı hiç sevmem. Yani bir partiye yağ çekerek mevki kapmak hevesinde değilim. Zaten mevki dağıtan bir partide işim ne?

Bakın şu anda MGK kararıyla bütün partilerin faaliyetleri durdurulmuş durumda. Nasıl partili olacağız? Cevabı açık, halkın tarafında yer alarak.

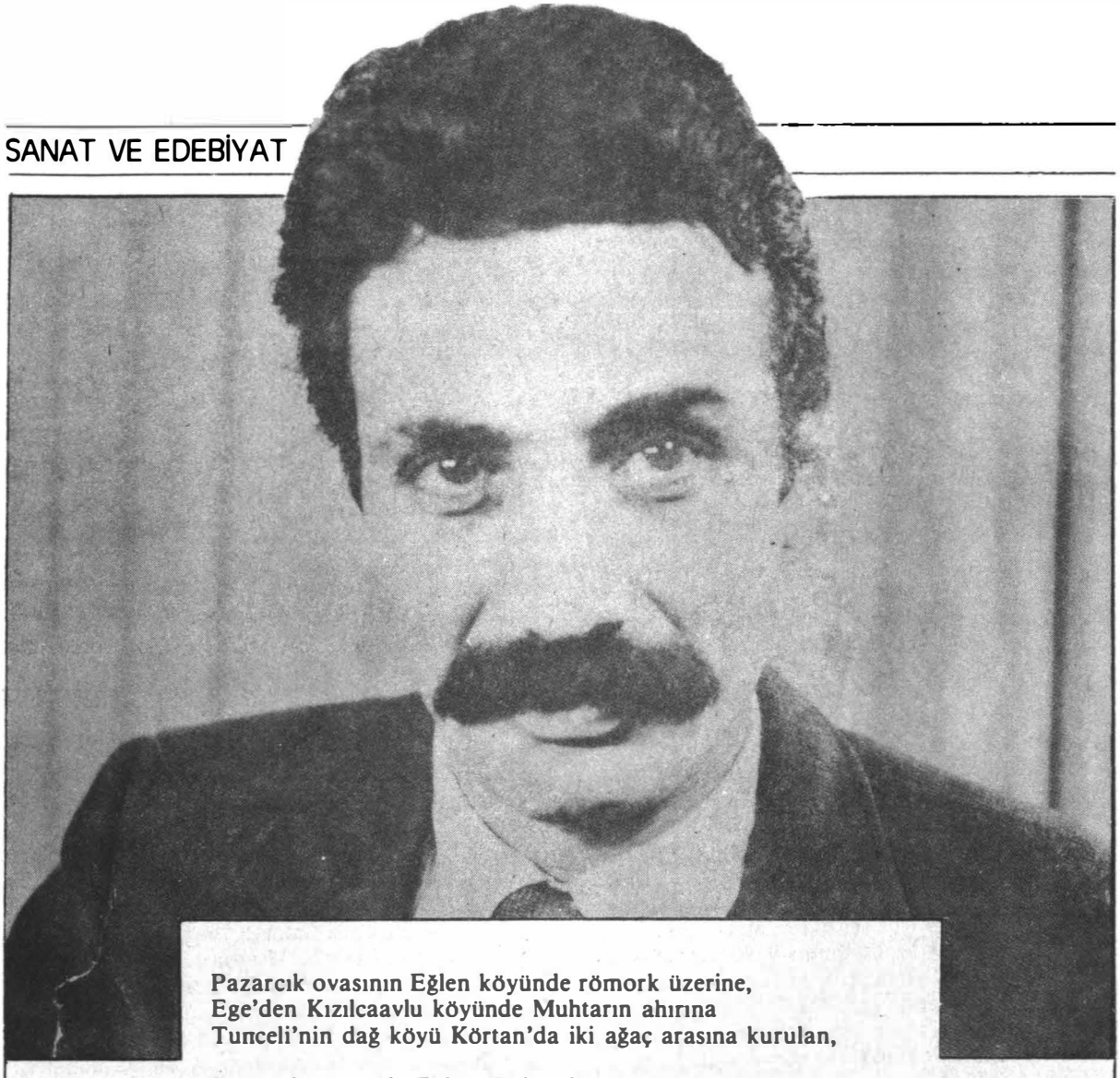

Pazarcık ovasının Eğlen köyünde römork üzerine,
Ege'den Kızılcaavlu köyünde Muhtarın ahırına
Tunceli'nin dağ köyü Körtan'da iki ağaç arasına kurulan,

Pazarcık ovasında Eğlen, Pulyanlı,
Ege'de Göllüce, Moralı, Kadınlı, Kızılcaavlu
Tunceli'de Uzunevler, Körtan, Burmageçit
Ve Karabedirler, Macarlı
gezginciliğimizin iptidai ama anakucağı kadar sıcak sahneleri
Anadolu ve İstanbul varoşlarında iki panoyu zorlukla sığdırabildiğimiz sinema sahneleri.
Kazdıkça su çıkan bodrumlara kurduğumuz daracık sahneler,

Pazarcık ovasınında Eğlen köyünde römork üzerine,
Ege'nin Kızılcaavlu köyünde muhtarın ahırına,
Tunceli'nin dağ köyü Körtan'da iki ağaç arasına kurulan,
Gezginciliğimizin iptidai ama ana kucağı kadar sıcak sahneleri
Bir lüks lambasının umulmadık aydınlığı
Bir jeneratörün gelen hesapta olmayan fon müziği
Rüzgarla yıkılan fon perdesi
Köy köy, kasaba kasaba, il il Anadolu'da coşku ve endişeyi iç içe yaşadığımız anılar.
Menekşe
Eti
Ve Çağdaş Sahne.

Rudin: Şakıyan Oblomov

Hasan Yalçın

İvan Turgenyev, ***Rudin*** romanını (Milli Eğitim Basımevi, Memduh Tezel çevirisi, 1951) 1855'de yazdı ve 1856'da yayımladı. Yani Gonçarov'un *Oblomov* romanının okuyucuya sunulmasından bir yıl önce. Gonçarov ve Turgenyev, bu iki büyük Rus romancısı hemen hemen aynı zaman dilimi içinde yazdıkları iki eserde aynı Rus aristokrat aydınının derin bir tahlilini yapmışlardır. Oblomov ile Rudin tipleri arasındaki benzerlik Gonçarov ve Turgenyev'in toplumu tahlilde ve toplumsal doku içinde çekip çıkardıkları tipleri işlemede birer sosyolog gibi davrandıklarının kanıtı olmaktadır. Gerçekten Rudin, teorinin kanadıyla uçmaya çalışan, fakat ülkenin somut gerçekliğinden kopuk olduğu için bunu asla başaramayan bir Oblomov'dan başka bir şey değildir. Oblomov, iç enerjisi geçmiş özlemiyle yanıp kül olmuş bir Rudin; Rudin, geleceğe yönelik olmakla birlikte fikirlerini pratiğe uygulama gücünden yoksun bir Oblomov'dur. Oblomov, yerinden kımıldayamayan bir Rudin; Rudin, hiçbir işte direnmediği için enerjisi boşa akıp giden bir Oblomov!

Şüphesiz "Rudin", "Oblomov"a göre çok daha zayıf bir roman. Ancak, ilginçtir, her iki yazar da, sanki birlikte kararlaştırmışlar gibi tiplerinin iç enerjilerini benzer konumlarda sınarlar ve bu sınavların başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenlerini aynı sevecen yaklaşımla tahlil ederler. Sonuna kadar acımazsca eleştirdikleri tiplerinin başucunda iki yazar da adeta yas tutup, ağıt yakar.

Parıltılı Rudin

Doğrusu Rudin bizim çok yakından tanıdığımız, tanımaktan öte, çoğumuzun bizzat yaşadığımız bir tip. Toplumlar bir sıçrama noktasına yaklaştığı veya geldiği zaman, o aşamayı daha önce yaşamış toplumların bilgi ve deney birikimi, bendini yıkmışçasına akıp gelir. Bu bilgi ve birikimin taşıyıcısı olan aydınlar işlerin adeta kendiliğinden yürüyeceği, bilginin sorunları kendiliğinden çözüvereceği gibi bir coşkuya kapılırlar. Bilmenin yeterli olduğu sanılır. Oysa bilme ile yapma arasında pek çok ter dökülmesini gerektiren büyük bir mesafe vardır. Sorunların büyüklüğü ölçüsünde nutukların parlaklaştığı genel bilgi aşamasından uygulama aşamasına (bu anlamda gerçek bilme aşamasına) uygulama alanını tanımak için gösterilecek yoğun çabalarla ve yenilgilerden geçilerek ulaşılabiliyor. Büyük ve genel formüllerin tekrarlanmasıyla yetinmeyerek, kendimize özgü olana ilişkin teoriyi yaratıp uygulama yolunda başarı kazandıkça büyük laf dönemi gerilerde kalır. İşte Rudin, bu parlak nutuklar aşamasının aydını. Ve Rudin'i bizden biri yapan, hadi biraz iyimserlikle söyleyelim, bu aşamanın en azından bizim yakın geçmişimiz oluşudur.

Turgenvev Rudin'i bize, sakin ve durgun köy yaşamı içinden akıp giden 19. Yüzyıl Rusya gerçeğinin ortasında tanıtır. Onu yüksek bir memurun dul karısı Darya Mihaylovna'nın büyük, güzel malikanesinde başlayıp gelişen olaylar içinde ve değişik aydın tipleriyle karşılaştırarak anlama olanağını buluruz. Rusya'da ve Rusya dışında eğitim gördükten sonra kapalı köy hayatında bulduğuyla yetinen Lejnev; umduğunu bulamamış, karamsar, sirke küpü Pigasov; aristokrat hanımefendilere yaltaklanarak bir at sineği yaşamı sürdüren Pandelevski gibilerinin arasına Dimitri Nikolayeviç Rudin bir bomba gi-

bi düşer. Her şeyi vardı: Rusya'da ve Almanya'da yüksek öğrenim yapmıştır; çağının bilim ve felsefesine, sanatına hâkimdir; parlak bir zekâsı ve anlayan anlamayan herkesi büyüleyen bir konuşma yeteneği vardır; büyük işler başarmak istemekte, büyük idealler peşinde koşmaktadır; üstelik kendisi için bir şey elde etmeye çalışmayacak kadar fedakâr ve yüksek gönüllüdür. Bütün bunlar başarı için yeterli midir, yeterli olacak mıdır? İlk başta öyle gibi görünür: Rudin her sorunu kapsamlı ele alışı, getirdiği yüksek fikirler ve parlak hitabeti sayesinde Darya Mihaylovna başta olmak üzere malikânenin uşaklarına varıncaya kadar herkesi kendine hayran bırakır, rakiplerini konuşamayacak hale getirir. Darya Mihaylovna'nın onyedi yaşındaki kızı Natalya da hayranları arasındadır. Tıpkı Gonçarov gibi, Turgenyev de kahramanının iç enerjisini aşk karşısında sınar. Rudin, Natalya'nın yüreğini tutuşturmayı bilmiştir, fakat aşkın gereklerini yerine getirip, sorumluluklarını yüklenebilecek midir?

Lafla fiiliyat arasındaki dağlar

Aşkı uyandırmak için laf belki yeterlidir, fakat onu duyabilmek, yaşatabilmek için iktidar, çaba, enerji gerekecektir. Rudin diğer konularda olduğu gibi aşk konusunda da yüksek düzeyde fikirler ileri sürmüş, aşk acılarıyla pişmiş bir erkek görüntüsü vermeyi çok iyi başarmıştır. Fakat Natalya'nın aşkını öğrendiği zaman yüreğinde canlanan gerçek aşk değil, sadece gerçek aşkın bir hayalidir. Zaten Rudin sevmesi, âşık olması gerektiğini düşünerek, felsefî akıl yürütmeler sonucu karar vermiştir. İş hayal dünyasından gerçekler dünyasına aktarılınca, Darya Mihaylovna durumu öğrenip kızının Rudin'le evlenmesine asla izin vermeyeceğini belirtince, Rudin'in iktidarsızlığı hemen ortaya çıkar. Temiz ve büyük aşkla seven Natalya bütün güçlükleri göğüslemeye hazırdır, Rudin ise "boyun eğerek" onursuzca çekip gitmeyi yeğleyecektir. Kıza karşı bir sevgi duyup duymadığından bile aslında emin değildir (s.150). Natalya ona "hürriyet, fedakârlık ve daha bilmem ne hakkındaki fikirlerini" anlatır, böylece bu fikirleri nasıl uyguladığı ortaya çıkmış olmaktadır, "lafla fiiliyat arasında dağlar var" (s. 145-146).

Sevmede, yani yaşamın en can alıcı konumlarından birinde yeteneksiz, iradesiz, pratik anlamda korkak olduğu, bir nutukçudan başka bir şey olmadığı ortaya çıktıktan sonra, sosyetenin işine yaramaz hale geldiği için düşürüverdiği bir "eldiven, bir şeker kağıdı" gibi bırakıverdiği Rudin artık, "yaysız bir araba ile güneşin altında, tozlu yollarda bir duraktan bir durağa sürüklenip" duracaktır. Turgenyev uzun zaman aralıklarıyla yaşamından kesitler göstererek Rudin'i ölümüne kadar izlememizi sağlar.

Rudin'de plan-proje çoktur, tıpkı bol ve güzel laf gibi. El atmadığı iş kalmaz. Sahip olduğu "muazzam planları", "ilerlemeler ve yenilikler" için kurduğu hayalleri uygulamak, ziraat tekniklerini modernleştirmek için çok zengin ve geniş malikâneleri olan biriyle çalışır. Beraberinde getirdiği ziraat kitaplarını hayata geçirmeye uğraşır. Sonuç: Başarısızlık. "Kendimi gene fezada hafif ve çıplak buldum. Uç uçabildiğin yere..." (s.204). Bu kez konacağı dal nehir ulaşımıdır. Kendisi gibi bol planları olan biriyle bir nehri ulaşıma elverişli hale getirmek için beş parasız işe atılıp hayallerini bir kere daha sınar. Rudin'in el attığı bir diğer konu eğitimdir. *"Beyhude yaşamak*tansa" bildiklerini başkalarına aktarmayı düşünmektedir. Ne var ki, planları burada da gerçekleşmeyecek başarısızlıktan köyünde oturmaya mecbur tutulacaktır. El attığı işler bundan ibaret değil, "onbeş yirmi defa yeni şeylere heves ettim-işte halimi görüyorsun!" (s. 201) Rudin, planlarını hiçbir şekilde, hiçbir zaman somut koşullara uyduramayan, okunu hiçbir şekilde hedefe uygun şekilde sivriltip fırlatamayan aydındır. "Evet, tabiat bana çok şey ihsan etti; fakat kuvvetlerime layık bir şey yapmadan, arkamda hayırlı bir iz bırakmadan öleceğim.." "Heyhat! kendi tembelliğimi mağlup ederek, bu meşgalelere kendimi nihayet hasredebilseydim!" (s. 167-170)

Nesi eksik?

"Rudin'in felaketi Rusya'yı tanımamasındadır ve bu hakikaten büyük bir felakettir" (s. 188). Genel teoriyi somut pratiğe uygulayamamak, değiştirmek istediği gerçekliği yeteri kadar tanımamak kendini bir iç enerji yokluğu, bir tür tembellik şeklinde ortaya koyuyor. Kafası yığınla teorik bilgi dolu olarak okulunu bitirdikten sonra hayata atılan mühendisin ilk pratik iş karşısında içine düştüğü ürkütücü yetersizlik duygusu sosyal dönüştürme mücadelesinde kat kat daha büyük olarak yaşanır. Kendi güçlerine güvensizlik, sonunda bütün bilgi birikimini bir laf kalabalığı haline getirir. Rudin'in yaralı bir kuş gibi kısa uçuşlardan sonra hep aynı yere düşüvermesinin, sebatsızlığının, dayanıksızlığının, ne istediğini bilemez hale gelmesinin, tembelliğinin sebebi başka ne olabilir? Teori ile pratiği birleştirememenin yarattığı bir trajedidir Rudin ve bu anlamıyla hem evrensel, hem de çağdaştır.

Ya toprak, toprağın Rudinliğe katkısı? Turgenyev'in ele aldığı dönemde Rus feodalizmi artık çürümekte, sosyal yapı içinde gittikçe büyüyen kapitalizmin güçleri karşısında çaresizleşmektedir. Toplum büyük değişimlere gebedir. Ne var ki bu değişimlerin nasıl, ne yönde ve hangi güçlerle gerçekleştirileceğine dair bilgi ve tecrübeler yetersiz bulunmaktadır. Özellikle Batıda eğitim görmüş Rus aydınları Batının tekniğini, kültürünü ve sanatını bir an önce kendi toplumlarına getirmenin heyecanını

yaşamakta, fakat bunun pratik yollarını bulamamaktadırlar. Hiçbir yeni oluşum bir hamlede gerçekleşmemekte, hiçbir yeni çığır bir kerede açılamamaktadır. O günün Rus toplumunda Oblomovluk nasıl tarihe karışan aydının durumuysa, Rudinlik de ileri atılmaya çalışan aydının yenilgilerini temsil eder; geçileceği, kusurlarından arındırılacağı anlamında Rudinlik de tarihe karışacaktır. Ama pek çok yenilgiden, Turgenyev'in ömründen de uzun (ölümü 1883) bir dönemi kapsayan yanılgılardan sonra!

19. Yüzyıl Rus ilerici burjuva edebiyatı ve burjuva aydınları Rus gericiliği tarafından sürekli olarak "kozmopolitlikle" suçlandı. Dostoyevski'de bu eleştiri gerici Rus milliyetçiliğinin feryadı şeklinde dile gelir. Turgenyev de romanında aynı eleştiriyi yöneltir: "Kozmopolitlik saçmadır, kozmopolit bir kimse sıfırdır, sıfırdan aşağıdadır" (s. 188). Ancak Turgenyev'de olumlu olan Rudin'in durumunu Rus toplumunun içinde bulunduğu duruma bağlaması, bu anlamda Rudin'in hata ve zaaflarını bireysel özellikler olarak değil, toplumsal bir kader olarak ele almasıdır: "bu Rudin'in kabahati değildir: bu onun kaderidir, onun acı ve ağır kaderidir" (s. 188). "Hiçbir vakit, hiçbir şey kurmasını bilemedim, fakat ayağımın altında zemin yok iken kendi temelimi kendim atmam icabettiği zaman, zor oluyor kardeşim" (s. 201). Turgenyev, Rudin'in plan ve projeleri, idealleri için Rusya'nın maddi koşullarını yetersiz buluyor, Rudinliği bu objektif nedene bağlıyor bir yanıyla.

"Beyhude yaşama" "beyhude ölüm"

İnsan yaşamını ne yapar, nasıl anlamlandırır? Bir zamanlar okuduklarını, öğrendiklerini, heyecanla yaşadıklarını zamanın aşındırmasına bırakarak olağan bir hayat içinde güzel karısı ve çocuğu ile çiftinin çubuğunun başında ölümü bekleyerek olabilir mi bu? Tıpkı Rudin'in öğrencilik arkadaşı sağduyu sahibi Lejnev gibi. Yoksa Pigasov'un küskün, alaycı yaşamını mıdır imrenilecek değere sahip olan? Güzel ve akıllı Natalya ile evlenerek olağan bir mutluluğu hak eden Volintsev'in yaşamına ne demeli? Gerçi bizzat Lejnev "biz hepimiz boş insanlarız" (s. 94) diyerek böylesi yaşamların üstüne bir çizgi çeker, ama işte gene de bütün bu biçimleri yaşamı anlamlandırmanın yolları olarak görüp kabul etmek de zorunludur. Ancak Rudin "alalade bir adam olmadığından" (s. 185) ölümü de "alalade olamaz". Turgenyev, Rudin'in ne yapacağını bilemediğini yaşamının, kendine yakışır bir biçimde noktalayacağını okuyucuya önceden sezdirir. "Kandilin yağı tükendiğinde, kandilin kendisi de kırıldığında" (s. 214) Rudin kendi boş lafa dönüşmüş yaşamına uygun bir ölüm bulmaya çalışır adeta. Romanın en çarpıcı bölümü, Rudin'in ölüm sahnesidir. Paris'te 1848 işçi ayaklanmasını bastıran askerlerin ele geçirmekte oldukları bir barikatın üzerine tırmanır, "bir elinde kırmızı bir bayrak, diğerinde de eğri ve kör bir kılıç" tutmaktadır "ince sesiyle hızla bir şeyler haykırmakta ve bayrakla kılıcı savurmaktadır" (s. 219-220). Bir nişancı ona nişan alır ve ateş eder. Rudin bu "büyük ölüm" fırsatını kaçırmamak ister gibidir: Yenilenmiş barikatın üstünde "beyhude bir ölüm"! Ama yaşamı gibi tantanalı ve gösterişli. Rudin artık ne yapacağını bilemediği yaşamına, ne işe yarayacağı belirsiz bir ölümle son vermiştir.

Turgenyev'in Rudin'i acımasızca eleştirmesine karşılık yeni aydınlardaki yükseklere tırmanma ruh ve isteğini sempatiyle ele alır: "Onda heyecan var; bu ise emin olunuz ki, zamanımızda uyuşuk bir adam için en kıymetli bir vasıftır. Bizler hepimiz kılı kırk yarar derecede muhakeme sahibi, lakayıt ve saçma insanlarız; biz uykuya dalmış, donmuş kimseleriz, bizi bir an için bile olsun kımıldatıp ısıtabilenler sağ olsunlar" (s. 186). Ne denirse densin Rudinler hiçbir şey yapmamış da değildirler, yaşamları ve ölümleriyle o sıradan, "muhakeme sahibi", "donmuş" insanlardan çok fazlasını topluma vermişlerdir: "Onun sözlerinin, genç ve tabiatın onun gibi faaliyette bulunmayı ve kendi düşüncelerini tahakkuk ettirmeyi esirgemediği ruhlarda müspet tohumlar ekmediğini kim iddia edebilir" (s. 186)?

Yani, boş dedikse o kadar da değil! Ama işte, 19. Yüzyıl için böyle bu. Aradan birbuçuk yüzyıl geçtikten ve sadece burjuva anlamda değil, sosyalist anlamda da fikirler dünyanın birçok yerinde uygulama olanağı bulduktan sonra elbette Rudince yaşamak ve Rudince ölmek hiçbir övgüye layık olamaz. Rudin'in gerisinde olmayan tecrübe ve bilgi bugün var; Rudin'in altında olmayan temel, sosyal gelişme anlamında ve sınıf dayanağı olarak bugün var.

KAYNAK YAYINLARI

DÜNYA TARİHİ / *W.Mc Neill*	2940
ciltli	3570
DEVLET / *Franz Oppenheimer*	1050
DÜŞÜNCE VE DİL / *L.S.Vygotsky*	945
BİR YANILSAMANIN GELECEĞİ / *S.Freud*	525
DİN ÜSTÜNE / *David Hume*	1050
KADIN VE EŞİTLİK / *J.Mitchell - A.Oakley*	1260
KADIN VE EKONOMİ / *C.Perkins Gilman*	1155
KABİLEDEN FEODALİZME / *Halil Berktay*	1680
1640 İNGİLİZ DEVRİMİ / *Christopher Hill*	525
MARKS VE ORYANTALİZMİN SONU / *Bryan S.Turner*	945
SERMAYE BİRİKİMİNİN TARİHSEL KOŞULLARI / *R.Luxemburg*	Bitti)
ULUSLARARASI ŞİRKETLER / *Nuri Yıldırım*	1155
KIBRIS TARİHİ I / *Şükrü S.Gürel*	1260
KIBRIS TARİHİ II / *Şükrü S.Gürel*	1260
AZGELİŞMİŞLİĞİN SÜREKLİLİĞİ / *Fikret Başkaya*	945
MÜZİK NEYİ ANLATIR / *Sidney Finkelstein*	945
SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN SOSYO EKONOMİK KARAKTERİ / *Antonio Carlo*	1050
TEKELCİ BÜROKRATİK SOSYALİZM / *Jacek Kuron-Karol Modzelewski*	1155
DOĞU AVRUPA'DA SOSYALİST MUHALEFET / *Jiri Pelikan*	1050
MACARİSTAN'DA İŞÇİ OLMAK / *Miklos Haraszti*	840
ESKİ TÜRK TOPLUMU ÜZERİNE İNCELEMELER / *Ümit Hassan*	1575
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU / *Paul Wittek*	420
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ALMAN NUFUZU / *İlber Ortaylı*	1050
TÜRKÇENİN DÜNÜ VE YARINI / *Mehmet Bedri Gültekin*	525
İTTİHATÇILIKTAN KEMALİZME / *Feroz Ahmad*	1155
İTTİHAT VE TERAKKİ / *Feroz Ahmad*	1260
BELGELERLE 1908 ÖNCESİNDE ANADOLU / *H.Zafer Kars*	840
KOMİNTERN BELGELERİNDE TÜRKİYE KURTULUŞ SAVAŞI / Derleyen: *E.Adıgüzel*	945
ÇERKEZ ETHEM'İN İHANETİ / *Zeki Sarıhan*	1155
ANKARA 1922 / *Leonid-Friedrich*	525
CUMHURİYET İDEOLOJİSİ VE FUAT KÖPRÜLÜ / *Halil Berktay*	630
DEMOKRASİYE GEÇİŞ 1946-1950 / *Mahmut Gologlu*	1365
ARABA DEVRİLMEDEN ÖNCE / *Turan Güneş*	735
ANAYASA VE PARTİLER REJİMİ / *Doğu Perinçek*	1575
PARTİ Mİ MARTİ Mİ? / *Turhan Temuçin*	945
KAPİTALİZM VE SONRASI / *George Thomson*	945
ÇİN SAVAŞIYOR / *Agnes Smedley*	1050
ANARŞİNİN KAYNAĞI VE DEVRİMCİ SİYASET / *Doğu Perinçek*	945
KEMALİST DEVRİM / *Doğu Perinçek*	735
BOĞAZLAR MESELESİ LOZAN VE MONTRÖ	525
TÜRKİYE'DE ANARŞİ	420
BUGÜNKÜ ÇİN HANGİ YOLU İZLİYOR	840
ALİ YURTASLAN'IN İTİRAFLARI	735
İTİRAF / *Ömer Tanlak*	840
AFGAN DİRENİŞÇİLERİYLE *Ragıp Duran, Ilhan Sürmeli*	

KAYNAK YAYINLARI

DÖNÜŞ / *Yaw M.Boateng*	1050
AFRİKA ÖYKÜLERİ / *Doris Lessing*	1155
ZAVALLI İSA / *Mongo Beti*	1260
MANDELA / Derleyen: *Anne Benjamin*	1365
MOMO / *Michael Ende*	1155
POLONYA ÖLMEDİ DAHA / *J.Glowacki*	630
1793 DEVRİMİ / *Victor Hugo*	1575
YALNIZLAR / *Erhan Bener*	1575
SİSLİ YAZ / *Erhan Bener*	1365
AŞELA / *Zuhal Kuyaş*	1365
GÜNDOĞDULARIN YÜKSELİŞİ / *Aras Ören*	1260
KIRAN RESİMLERİ / *İnci Aral*	525
UYKUSUZLAR / *İnci Aral*	735
AĞDA ZAMANI / *İnci Aral*	945
TORTU / *Selçuk Baran*	630
DENİZ KENARINDAKİ PAZARTESİ / *Nazlı Eray*	525
HAZIR DÜNYA / *Nazlı Eray*	525
ORPHÉE / *Nazlı Eray*	630
KAN / *Osman Şahin*	945
HAYATIMIN YEDİ HİKAYESİ / *Necati Güngör*	420
SEVDADIR HER İŞİN BAŞI / *Ayşe Kilimci*	630
AŞK ŞİİRLERİ / *Bertolt Brecht*	630
ÖZGÜRLÜK GİBİ SÖZCÜKLER / *Langston Hughes*	525
MARTİN LUTHER VE THOMAS MUNZER YA DA MUHASEBENİN BAŞLANGICI / *Dieter Forte*	1050
IVAN IVANOVİÇ VAR MIYDI YOK MUYDU? / *Nazım Hikmet*	630
TEK AT TEK MIZRAK I / *Nimet Arzık*	945
TEK AT TEK MIZRAK II / *Nimet Arzık*	945
TEK AT TEK MIZRAK III / *Nimet Arzık*	945
LİDERLER HAPİSHANESİ / *Oral Çalışlar*	1260
YIKILMIŞ KADIN / *Simone de Beauvoir*	1050
İŞTE BİZ / *Ahmet Kahraman*	1575
SEVGİLİYE MEKTUPLAR / *Rosa Luxemburg*	1260
PAVLİ KARDEŞ / *Fikret Otyam*	1050
AĞIZ TADI / *Sevim Tanör* (Yemek kitabı)	1575
KIZIL KAYALAR / *L.Kuangpin-Y.Yiyen*	1575
DEVRAN / *Seyit Alp*	630
ELLER / *Muzaffer Hacıhasanoğlu*	525
ŞAİR BABA VE DAMDAKİLER / *Balaban*	1260

*** İsteme adresi: Kaynak Yayınları Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu Tlf: 520 66 27

Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu-ISTANBUL Tel: 520 66 27